

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFÎ, EBÛ AMR VE ÂSİM KIRAATLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN KILIÇ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AKKUŞ

AKSARAY 2019

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFÎ, EBÛ AMR VE ÂSİM KIRAATLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN KILIÇ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AKKUŞ

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı :Süleyman

Soyadı :KILIÇ

Bölümü :TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Mâide Sûresi Bağlamında Nâfî, Ebû Amr ve Âsım Kıraatleri

İngilizce Adı : Nafi, Abu Amr And Asim's Qiraahs in The Context Of Surah
al-Mâida

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Süleyman KILIÇ

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY BELGESİ

Süleyman Kılıç tarafından hazırlanan “*Mâide Süresi Bağlamında Nâfi, Ebû Amr ve Âsım Kıraatleri*” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile AKSARAY ÜNİVERSİTESİ Temel İslam Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Murat AKKUŞ

Kur’ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı,
Selçuk Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Koyuncu

Kelam Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ali Çiftçi

Kur’ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı,
Necmettin Erbakan Üniversitesi

İmza

Tez Savunma Tarihi: 09/08 /2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 05/09/2019 tarih ve 2019/34-19 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin Adı- Soyadı

Süleyman Kılıç

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

*Hz. Peygamber (sallellahu aleyhi ve sellem) 'den bize kadar Kur'an-i ilimleri ulařtıran
hocalarımıza ve bu ilmin kıymetli taliplerine ithaf ediyorum.*

TEŞEKKÜR

Tez konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamada bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat AKKUŞ'a teşekkürlerimi sunarım.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFÎ, EBÛ AMR VE ÂSİM KIRAATLERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Süleyman KILIÇ, Aksaray 2019

ÖZET

Nâfî kıraatinin Kâlûn rivâyeti Tunus ve Mısır'ın bazı yörelerinde ve Libya'da, Verş rivayeti Mısır ve Kuzey Afrika'da, Ebû Amr'ın kıraati de Sudan, Nijerya ve Orta Afrika ülkelerinde, Asım'ın Hafs rivayeti ise Müslümanların çoğunluğu tarafından okunmaktadır. Nâfî, Ebû Amr ve Âsım kıraatlerinin çalışma konusu yapılmasının temel nedeni günümüz Müslümanlarınca yaygın olarak namazlarda okunmasıdır. Zira bu üç kıraatle birlikte diğer yedi kıraat (İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir'in kıraatleri) de Kur'an tilavetinde, eğitim ve öğretimde yerini bulmaktadır. Bu kıraatlerin hepsi Kur'an'ın lafzî okunuşunun göstergesidir.

Günümüzde kıraatleri namazlarda okunan ve eğitim-öğretimi yapılan Nâfî, Ebû Amr ve Âsım'ın hayatları ve kıraat özellikleri Mâide sûresi çerçevesince tezde ele alındı. Çünkü Mâide sûresi, içinde abdest ayetini barındırmasının yanında çeşitli fikhî hükümleri ve ahlaki hükümleri içermektedir. Ayrıca bahsi geçen sûrede ilgili üç kıraat imamının hem fonetik hem de ferşî okuyuş farklılıklarını içeren ayetler vardır. Bu yönüyle çalışmada bahsi geçen imamların kıraatlerinin fonetik ve ferşî okuyuş farklılıklarına yer verildi. Fonetik farklılıkların anlama etki etmediği örneklerle gösterilirken ferşî farklılıkların ayetlerin anlamına zenginlik kattığı hatta aynı ayette farklı iki hükmü oluşturabileceğine de işaret edildi.

Bilim Kodu :182222301

Anahtar kelimeler : Kıraat, Kur'an, Nâfî, Ebû Amr, Âsım, Mâide Sûresi.

Sayfa Adedi :

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Murat AKKUŞ

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

**NAFI, ABU AMR AND ASIM'S QIRAAHS IN THE CONTEXT OF
SURAH AL-MAIDAH**

(M.A. Thesis)

Süleyman KILIC, Aksaray 2019

ABSTRACT

Kalon riwaya of the Nafi's Qiraah is read in Tunis, some region of Egypt and Libya, Warsh riwaya of Nafi's qiraah is read in Egypt and North Africa, Abu Amr's qiraah is read in Sudan, Nigeria and Central African countries and Asim's Hafs narration is read by the majority of Muslims. The main reason for the study of Naafii, Abu Amr and Asim Qur'an is that it is widely read by today's Muslims in prayer. In addition to these three Qur'an, the other seven qiraah (Ibn Kaseer, Ibn Amir, Hamza, al-Kisai, Abu Jafar, Ya'kûb and Khalaf) are also included in the recitation of the Qur'an is located. All of these Qur'an are indicative of the recitation of the Qur'an.

In this study, the lives and the characteristics of Quran were discussed within the framework of the Qur'an. Because Surah al-Maidah contains ablution verses and various islamic jurisprudence and includes moral provisions. In addition, there are verses that include both phonetic and farsh reading differences of the three Qur'anic imams involved. Fort his reason the differences of phonetic and farsh reading of the Quran recitations were mentioned. While examples are shown that phonetic differences do not affect the meaning, it was pointed out that individual differences add richness to the meaning of the verses and may even form two different provisions in the same verse.

Science Code : 182222301

Key words : Qiraah, Qur'an, Nafi, Abu Amr, Asim, al-Mâidâ (The Table Spread)

Page Number :

Supervisor : Dr. Lecturer. Member Murat AKKUŞ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırma İle İlgili Genel Bilgiler.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Kapsamı	1
1.2. Araştırmanın Amacı Metodu ve Kaynakları	2
2. Kıraat İlmine Genel Bir Bakış	3
2.1. Kıraat İlminin Tanımı	3
2.2. Kıraat İlminin Konusu	4
2.3. Kıraat İlminin Faydası	4
2.4. Kıraat İlminin Tarihi Süreci.....	5
3. Kıraat-i Aşere İmamları	10
3.1. Nâfî b. Abdirrahman el-Leysî (ö.169/785)	10
3.2. İbn-i Kesîr (ö.120/737)	10
3.3. Ebû Amr b. Ala' el-Basrî (ö.154/771)	13
3.4. İbn-i Âmir (ö.118/736).....	13
3.5. Âsım (ö.127/745)	15
3.6. Hamza (ö.156/773)	15
3.7. Kisâî (ö.189/805)	18

3.8. Ebû Ca'fer (ö.130/747)	20
3.9. Ya'kûb (ö.205/821).....	22
3.10. Halef (ö.229/844).....	24
4. Kıraatlerin Kabul Edilme Şartları ve Kısımları	26
4.1.Kıraatlerin Kabul Edilme Şartları	26
4.2. Kıraatlerin Kısımları	28
BİRİNCİ BÖLÜM	30
1. MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFÎ, EBÛ AMR ve ÂSİM KIRAATLERİ	30
1.1. Mâide Sûresi	30
1.1.1. Sûrenin İsmi, Nuzûlü ve Ayet Sayısı	30
1.1.2. Sûrenin İçeriği.....	32
1.2. Nâfî, Ebû Amr ve Âsım'ın Hayatları.....	35
1.2.1. Nâfî b. Abdîrrahman el-Leysî (ö.169/785)	35
1.2.2. Ebû Amr b. Ala' el-Basrî (ö.154/771)	39
1.2.3. Âsım (ö.127/745)	42
1.3. Nâfî, Ebû Amr ve Âsım'ın Mâide Sûresine Göre Fonetik Kıraat Farklılıkları	46
1.3.1. İstiaze ve Besmele.....	46
1.3.2. Medler	49
1.3.3. Sıla	52
1.3.4. İbdal	53
1.3.5. İki Hemzeli Yerler	54
1.3.6. İdğam	62
1.3.7. İmale	65
1.3.8. Beyne	67
1.3.9. Ha “ه” Harfinin İskan-ı ve İhtilas	70
1.3.10. Nakil.....	71

1.3.11. Terkik, Teğliz/Tefhim.....	72
1.4. Nâfi, Ebû Amr ve Âsım'ın Mâide Sûresine Göre Ferşî Kıraat Farklılıkları.....	75
1.4.1. Harekenin Değişmesi	75
1.4.2. Fiil Kalıbının Değişmesi	84
1.4.3. Kelime Yapısının Değişmesi	88
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	97

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Ayr.	: Ayrıca
Ay.	: Aynı yer/Aynı
a.s.	: Aleyhisselâm
Bkz.	: Bakınız
b.	: İbn, bin
Hız.	: Hazreti
H.	: Hicri
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Nşr.	: Neşreden
r.a./r.anh.	: Radıyallahu anh /Radıyallahu anha
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
RTÜSBE.	: Recep Tayyip Erdoğan Sosyal Bilimler Enstitüsü
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi vesellem
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzerleri
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
YÖK : Yükseköğretim Kurumu
YLT : Yüksek Lisan Tezi

GİRİŞ

1. Araştırma İle İlgili Genel Bilgiler

1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Kapsamı

Kur'an-ı Kerim, Cenab-ı Allah tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiştir. Miladi 610 yılından itibaren farklı zaman ve olaylara göre peyderpey inen ayetler Rasûlullah (a.s.) tarafından bizzat kıraat edilerek vahiy katiplerine yazdırılmıştır. Kendisine tilavet edilen her bir ayeti Rasûlullah, Cebrail'den sonra, kendisi de okuyarak kıraat ilminin oluşumunu sağlamıştır. Yirmi üç yılda tamamlanan vahiy, günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Aynı şekilde ayetlerin kıraat/tilavet ediliş tarzı da mütevatiren bize gelmiştir. Kur'an metninde hiçbir tahrifin olmamasının delili "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız." ayetidir.

1

Kur'ân'ın metni üzerine çalışmalar yapıldığı gibi, bizim de araştırma alanımız olan Kur'ân kıraati ve ilmi konusunda da çok çalışma yapılmıştır. Özelde günümüz kıraat ilmi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında kıraat imamlarının münferid olarak çalışma konusu yapıldığı, iki farklı imamın kıraatlerinin karşılaştırıldığı görülmektedir. Ayrıca YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı arşivinde bölgesel kıraat imamları, kıraatlerin sıhhati, kıraat tarihi konulu tezlerinin yanı sıra, kıraat-mana eksenli tezlerin yapıldığı da tespit edilmiştir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde dünyada en çok okunan kıraat imamları ve onların birbiriyle mukayesesi çalışmasına rastlanılmamıştır. Bu boşluğun doldurulması hedefiyle "*Mâide Sûresi Bağlamında Nâfi, Ebû Amr ve Âsım Kıraatleri*" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasına karar verilmiştir. Şu an dünyada varlığını devam ettiren (eğitim-öğretimin yanında namazlarda okunan) üç kıraat vardır. Bunların en yaygın olanı ise Âsım'ın Hafs rivayetidir. İkinci olarak yaygın olan İmamı Nâfi'nin kıraatidir. Onun râvîlerinin içerisinde en fazla okunanı ise Verş rivayetidir. Üçüncü sırada Ebû Amr'ın kıraati gelir. Diğer kıraatler de kurrarlar nezdinde nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu

¹ Hicr Sûresi 15/9.

çalışmamızda genel olarak kıraat imamları ve râvîlerinin hayatları, özel olarak tez başlığında yer alan kıraat imamlarının (Nâfî, Ebû Amr ve Âsım) kıraat özellikleri işlenecektir. İlgili imamların kıraat özellikleri bütün sûreler için değil sadece Mâide Sûresi çerçevesinde ele alınacaktır. Bunun nedeni ise Mâide sûresinin birçok konuyu ihtiva etmesi ve özellikle de ilgili sûrede kıraat farklılıklarının tefsire ve fıkha etki ettiği ayetlerin olmasıdır. Ayrıca bahsi geçen sûrede fonetik okuyuş farklılıklarının çeşitliliği olan ayetlerin çokça yer almasıdır.

1.2. Araştırmanın Amacı Metodu ve Kaynakları

Dünya’da yaygın olan üç kıraat imamının (Nâfî, Ebû Amr ve Âsım) kıraat özelliklerini Mâide sûresi çerçevesinde ele almak çalışmanın amacıdır. Tezin giriş kısmında araştırma ile ilgili teknik bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra “Kıraat İlmine Genel Bir Bakış” başlığı adı altında kıraat ilminin tanımı, faydası, konusu, tarihi süreci içerisinde Kur’an-ı Kerim’in indiriliş anından yazıya geçirilmesi, kitap haline getirilip çoğaltılması ve okunmasıyla ilgili bilgilere yer verilecektir. Yine bu kısımda kıraat imamları ve râvîlerinin hayatları, kıraatlerin çeşitleri ve kıraatlerin kabul edilme şartları ele alınacaktır. Teze ad olan “*Mâide Sûresi Bağlamında Nâfî, Ebû Amr ve Âsım kıraatleri*” başlığından hareketle birinci bölümde Mâide sûresiyle ilgili bilgilere, üç kıraat imamının (Nâfî, Ebû Amr ve Âsım) hayatlarına yer verilecek, fonetik ve ferî kıraat farklılıkları Mâide sûresi bağlamında ele alınacaktır. Manaya etki eden ve etmeyen kıraat farklılıkları belirtilecek, kıraat farklılığından doğan tefsire ve fıkhi hükmü değiştiren hususlar özellikle işlenecektir. Sonuç kısmında ulaşılan neticelere yer verilecektir.

Tezin hazırlanmasında kıraat, tefsir, hadis, luğat kitaplarından faydalanılmıştır. Ayrıca muhkem ayetlerde ilgili fıkıh ve ilmihal kitaplarından da istifade edilmiştir. Kullanılan kaynaklar başlıklar halinde şöyledir:

Kıraat Kaynakları: İbn Mücahid (ö.324/936)’in “*Kitabu’s-Seba*”sı, Dâni (ö.444/1053)’nin “*et-Teysir fi’l-Kıraati’s-Seb’a*”sı, İbnü’l-Cezerî (ö.833/1429)’nin “*Takribun Neşr fi Kıraat-i Aşere*”si ve “*Gayet’ün-Nihaye fi Tabakati’l Kurra*”sı, el-Benna Dimyati (ö.1117/1706)’nin “*İthaf Fedailü’l-Beşer bi’l-Kıraati Erbe’ate Aşere*”si, Palûvi (ö.1192/1778)’nin “*Zübdetül İrfan*”ı, Muhammed Emin Efendi (ö.1275/1859)’nin “*Umdetü’l-Hallan fi İzahı Zübdetü’l-İrfan*” adlı eserlerdir.

Hadis Kaynakları: Buhâri (ö.256/870)'nin “*el-Câmiu's Sahih*”i, Müslim (ö.261/856)'in “*el-Câmiu's Sahih*”i, Tirmizi (ö.279/892)'nin “*Sünen*”i ve İbrahim Canan'ın “*Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi*” adlı eserlerdir.

Tefsir kaynakları: Taberi (ö.310/923)'nin “*Camiul Beyan*”ı, Mahalli (ö.1389/1460) ve Süyûti (ö. 1445/1505)'nin “*Celaleyn Tefsiri*” ve Diyanet “*Kur'an Yolu Tefsiri*” isimli eserlerdir.

Fıkıh kitapları: Vehbe Zuhayli (ö.1436/2015)'nin “*İslam Fıkhu Ansiklopedisi*” DİB. Komisyon “*İlmihal*”i ve Hamdi Döndüren'nin “*Delilleriyle İslam İlmihali*”.

Dil Kaynakları: İbn Manzur (ö. 711/1312)'un “*Lisanü'l Arab*” adlı eseridir.

Tez, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün Tez Yazım kılavuzuna ve kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. İlk defa ismi geçen şahıslar ölüm tarihleriyle birlikte verilmiş daha sonraları tekrardan kaçınılmıştır. Ayetlerin tercümelerinde Diyanet İşleri Başkanlığının meali tercih edilmiştir.

2. Kıraat İlmine Genel Bir Bakış

2.1. Kıraat İlminin Tanımı

Kıraat “القرأة” kelimesi, *okumak, telaffuz etmek, tilavet etmek, mütalaa etmek, incelemek, selam söylemek, bir araya getirmek* anlamlarına gelen “قَرَأَ” fiilinden gelen bir mastardır.² Terim anlamı ise “Kur’ân kelimelerinin telaffuzlarında tahfif, teşdid ve benzerleri gibi meydana gelen farklı okunuş şekilleridir.”³ Kıraat ilmi ile kıraatin tarifi neredeyse birbiriyle örtüşmektedir. Bunu İbnü'l-Cezerî'nin tarifinden yola çıkarak “Kıraat ilmi, Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve bu farklı okuyuşları râvîlerine nispet etmek sûretiyle bildiren bir ilimdir.”⁴ söylemek mümkündür.

² Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali b. Ahmet el-Ensari İbn Manzur, قَرَأَ maddesi **Lisanü'l-Arab**, Kahire ts. c.5 s.3563. Mevlüt Sarı, **el-Mevarid**, İpek yayınları, İstanbul, ts. s.1209. Muhammed Ali es-Sâbûni, **et-Tibyan fi Ulumi'l-Kur'an**, Darul Ceyl, Beyrut ts. s.183.

³ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1972, c.1 s.318.

⁴ Ebu-l Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbni'l-Cezeri, **Muncidü-l Mukriin ve Murşidü't-Talibin**, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980, s.3.

Kıraat ilmi ile ilgili diğer bir tarif ise şöyledir: “Allah Teala’nın kitabını nakledenlerin duydukları gibi, hazıf-isbat, harekeli okuma-sukünlü okuma, vakıf- fasıl (vasıl) ve bununla beraber telaffuz şekli, ibdal ve diğer vecihlerden olan ittifak ve ihtilaflarını bilmektir.”⁵

Yine başka bir tanıma göre; “Kur’an kelimelerinin telaffuz keyfiyetini, Kur’an’ın ittifak ve ihtilafları yönünden bütün vecihleri nakledenlerine nispetle eda yollarını bilmektir.”⁶ Zürcânî (ö.1367/1948)’nin kıraat ilmine verdiği tarif ise şöyledir: “Kur’an kelimelerini telaffuzda, rivayetler ve tarikler bir olmak şartıyla, kıraat imamlarından birinin diğerine karşı muhalif olduğu okuyuştur.”⁷ Ünlü müfessir Sâbûnî’nin kıraat tarifine bakacak olursak “Kur’an-ı Kerim’i telaffuz ederken birbirlerinden farklı okuyuşları, kıraat imamlarının sahih senedle Rasûlullah’a (s.a.v.) isnadıdır.”⁸ Bu tanımların ve diğer benzer yapılan tanımların ortak noktası, sahih nakillerle/rivayetle kıraatlerin Hz. Peygambere dayandırılmasıdır. Cebrail’in (a.s) Rasûlullah’a (s.a.v.) Kur’an ayetlerini vahyetmesi, Hz. Peygamberin de inen ayetleri tilavet edip vahiy katiplerine yazdırmasıyla kıraat ilmi doğmuştur. Daha açık bir ifadeyle kıraat ilmi vahyin bidayetiyle başlamıştır.

2.2. Kıraat İlminin Konusu

Kıraat ilminin konusu, kıraat imamları tarafından ayetlerde bulunan kelimelerin idğam, ibdal, hazıf, imale, beyne, işmam, terkik, tefhim vb. tilavet şekilleridir. Kısaca Kur’an-ı Kerim ayetlerinin nasıl telaffuz edileceğidir. Ayrıca kıraat ilminin konusu telaffuzlarındaki değişiklik ve eda keyfiyetleri açısından Kur’an kelimeleridir de denilmektedir.⁹

Bu ilmin konusu içine, kıraat imamlarından Rasûlullah’a sahih yollarla isnad edilen mütevatir, meşhur kıraatler girebileceği gibi ahad, müdrec, şaz kıraatler ve mevzu kıraatler de bu ilmin konusu içine girmektedir.

2.3. Kıraat İlminin Faydası

Kıraat ilminin faydası; Cenabı Hak tarafından gönderilen Kur’an-ı Kerim’in doğru telaffuz edilmesini ve muradı ilahiyyenin doğru anlaşılmasını sağlamak ve ayetleri değiştirmeye sebep olacak yanlış okuyuşlardan arındırmaktır. Bu ilmin faydaları arasında “Sana vahy

⁵ Ahmed ibn-i Muhammed el-Benna, **İthaf-u Fedailü’l-Beşer bi’l-Kıraati’l- Erbe’ati’l-A’şer**, thk. Dr. Şaban Muhammed İsmail, Mektebet-i Nur, Beyrut 1987, c.1 s.67.

⁶ Abdülfettah el-Kâdî, **el-Budurü’z-Zahire fi’l-Kıraati’l- Aşeri’l-Mütevatiire min Tariki’ş-Şatibiyye ve’d-Durra**, Mektebetü Enes İbn Malik, Mekke 2002, s.5.

⁷ Muhammed Abdülazim Zürcânî, **Menahilü’l-İrfan fi Ulumi’l-Kur’an**, thk. Fevvez Ahmed Zemerli, Daru’l-Kitabul Azli, Beyrut 1995, c.1 s.336.

⁸ Sâbûnî, **et-Tibyan fi Ulumi’l-Kur’an**, s.183.

⁹ Abdülfettah el-Kâdî, **el-Budurü’z-Zahire**, s.5.

olunan kitabı oku/tilavet et”¹⁰ emrine muhatab olan ve bu emri de yerine getiren Rasûlullah’ın kıraat şeklini bilmek de yer alır. Belki de en önemli faydası Allah Teala’nın ne buyurduğunu anlamaktır. Zira sahih mana sahih tilavetle elde edilir. Doğru okunuşu bilinmeyen lafızların düzgün/amacına uygun/sahih anlam kazanması nasıl elde edilir.! Kur’an-ı Kerim ayetlerinin doğru anlaşılması, kıraatinin de sahih okunmasına bağlıdır. Ayetlerin yanlış tilaveti sonucu Kur’an’a dayalı bütün ilimlerde yanlış yorumlar ve hükümlerin ortaya çıkmasına neden olur. Bu ise Kur’an-ı Kerim’i tağyir ve tahrife götürebilir. Bu sebeple Kur’an’î ilimler içerisinde kıraat ilmi en önde yer almaktadır.

Kıraat ilminin Fıkıh, Tefsir, Nahiv gibi İslami İlimlerle ilişkili olduğu açıktır. Örneğin Ebu’d-Derda (r.a.) (ö.32/654): “Sen Kur’an’ın vecihlerini öğrenmeyince fikhın tamamını anlayamazsın” diyerek ta başlangıçtan günümüze kadar, âlimlerin hüküm çıkarmadaki delillerinden birinin de kıraatler olduğuna işaret etmektedir.¹¹

Dimyâti (ö.1117/1705) kıraat ilminin faydasını şu şekilde aktarır: “Birçok faydasıyla beraber, Kur’an-ı Kerim’i tahrif ve tağyirden korumaktadır. Ayrıca fıkıh alimleri, bir kıraat imamının okuduğu her bir harften/kıraatten, diğer kıraatte bulunmayan bir mana elde etmeye devam etmiştir. Bunun neticesinde ise, kıraatler hüküm çıkarmada fıkıh alimleri için delil olarak kullanılmıştır.”¹²

Kıraat ilminin diğer Kur’an’î ilimlere faydası olmakla birlikte bu ilimden en çok faydalanan ilim dalı Fıkıh olmuştur. Bu konuya örnek olacak ayetleri tezimizin ileri konularında değinilecektir. Ayrıca tabiin neslinden olan Mücahid b. Cebir (ö.103/721) şöyle demiştir: “ Ben, Abdullah b. Abbas’a sorular sormadan önce, Abdullah b. Mesud’un kıraatini öğrenmiş olsaydım çoğu meselede ona soru sormaya ihtiyaç duymazdım.”¹³ Kendisin bu söylemi kıraatleri bilmenin faydasına ve önemine ışık tutmaktadır.

2.4. Kıraat İlminin Tarihi Süreci

Hz. Peygamber kendisine inen ayetleri hemen ezberliyor aynı zamanda Cebrail’e (a.s.) arz ediyordu. Ayrıca kendisine vahiy edilen her ayeti vahiy katiplerine, ayetlerin dizilişini, hangi sürenin hangi ayeti olduğunu bildiriyor ve ona göre yazdırıyordu. O dönemlerde yazı malzemesinin azlığı, malzemenin çeşitliliğine neden oluyordu. İlk dönemler tuğla, deri

¹⁰ Ankebut 29/45.

¹¹ Mehmet Adıgüzel, **İmam Nâfi ve Kıraatı’nın Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış YLT, Erzurum 1993, s.13.

¹² el-Benna, **İthaf**, c.1 s.67.

¹³ Mustafa Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, **et-Tefsir ve’l-Müfessirun**, Darul Hadis, Kahire 2012, c.1 s.40.

parçaları, taş, bez, kürek kemikleri gibi malzemeler üzerine yazılan ayetlerin daha sonraki dönemlerde rakklar¹⁴ (parşömen) üzerine yazıldığı görülmüyordu. Rasûlullah sûrelerin doğru yazıldığını teyit etmek için de, vahiy katiplerinin yazdıkları ayetleri kendisine okumasını istiyordu. Hz. Peygamber Kur'an ayetlerini sahabeye hem okuyor, hem de nasıl okunacağını öğretirken kıraat eğitimi veriyordu. Ancak bazı müslümanların Arapça konuşmakla beraber Kur'an'ı okumakta zorlandıkları görülmüyordu. Hz. Peygamber bu durumu Cebrail (a.s.)'a iletliyordu. Neticede Kur'an'ı Kerim yedi harf üzerine okunma ruhsatı verildi.¹⁵ İlk dönemde tek harf üzerine inen ayetlerin kıraati daha sonraları yedi harf izniyle zenginleşti. Dolayısıyla sahabe-i kiram Kur'an-ı Kerim'i Rasûlullah (s.a.v.)'den farklı harflerle alıyordu.¹⁶ Bazı sahabeler Hz. Peygamber'den bir harf, bazıları iki harf,

¹⁴ Dayanıklı ve kullanmada pratik olan, inceltilmiş ve yazı yazmak için kullanılan deri parçalarına verilen addır.

¹⁵ Yedi Harf'in hangi manaya geldiğine dair alimler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bu ihtilaflı görüşlerin hepsine yer vermek yerine, içerisinde genel kabul görmüş yorumlardan birini vermeyi yeterli buluyoruz. Bu yorum İbn Kuteybe (ö.240/855)'ye aittir. İbn Kuteybe söz konusu farklılıkları gözden geçirdikten sonra şu yedisi üzerinde karar kılmıştır.

1-Kelimenin irabı (fonetik işaretleri) ve harekelendirilmesinde imla veya anlam bakımından ahengini değiştirmeyen bir farklılık. (Ör. Hunne eseru/ hunne esera) Kur'an 11:78

2-Kelimenin irabı ve harekelendirilmesinde anlamı değiştiren fakat ahengini değiştirmeyen bir farklılık. (Ör. Rabbena Bâ'id / rabbunâ ba'ade) Kur'an 34: 19

3-Kelimenin irabında değil telaffuzunda anlamını değiştiren ancak ahengini değiştirmeyen bir değişiklik. (Ör. Nünşizünâ / nenşuruha) Kur'an 2: 259

4-İmlada değişikliğe yol açıp da anlamı değiştirmeyen farklılıklar. (Ör: kânet illa sayhaten/ zakyaten) Kur'an 36: 29

5-Hem anlamı hem de ahengi değiştiren farklılıklar. (Ör. Ve talhin mendüd/ ve tal'in nadid) Kur'an 56: 29

6-Söz dizimin de farklılıklar. (Ör. Ve câ'et sekratü'l -mevti bi-l hakk/ sekratü-l hakki bil-mevti) Kur'an 50: 19

7-Harflerde veya eklerde farklılık. (Ör. Ve mâ 'amilethü / ve mâ amilet) Kur'an, 36: 35. Ahmed Aliyyü'l-İmam, **Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'an'ın 10 Kıraati**, İnkilap Yayınları, İstanbul 2010 s.39-40.

¹⁶ Sahabilerin Kur'an-ı farklı harf üzerine öğrendiğine dair, Ömer (r.a)'la Hişam İbn Hakim (r.a) arasında geçen bir olayı burada aktarmayı uygun görüyoruz. Ömer İbnü'l-Hattâb (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Hişâm b. Hakim'i, Furkan sûresini farklı şekillerde okurken dinledim. Rasûlullah (s.a.v.) bana bu şekillerden hiçbirisiyle okumamıştı. Namazın içinde adamın üzerine atılacak oldum. Kendimi zorla zapt edip namazı bitirmesini bekledim. Selâmı verir vermez ridasından tutup kendime doğru çektim ve: !Sana bu sûreyi (böyle okumayı) kim öğretti?" diye sordum. Hişâm: "Onu bana Rasûlullah (s.a.v.) öğretti!" demez mi?*

"Yalan söylüyorsun, onu Rasûlullah (s.a.v.) bana da öğretti, ama senin okuduğuna hiç benzemiyor!" dedim.

Adamı derdest edip doğru Rasûlullah (s.a.v.)'e götürdüm.

"Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, bu adamı Furkan sûresini, bana hiç okumadığın çok farklı şekillerde okuyor gördüm!"

Rasûlullah, sükûnetle:

"Hele yakasını sal!" diye emretti ve ona dönerek:

"Ey Hişâm oku bakalım!" dedi. Hişâm, kendisinden işittiği şekilde, sûreyi yeniden okudu. Rasûlullah (s.a.v.) bana yönelerek:

"Evet, sûre bu şekilde indirildi!" buyurdu. Sonra bana:

"Ey Ömer, dedi. Sen de oku!"

Aynı sûreyi ben de, bana öğretmiş olduğu şekilde okudum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şu açıklamayı yaptı:

bazıları da daha fazla harf üzere Kur'an kıraatini ahzediyordu. Bu eğitim-öğretimden geçen sahabiler hem diğer sahabilere, hem de tabiin nesline Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunacağını Rasûlullah'dan aldıkları şekilde öğretiyorlardı. Böylece kıraat eğitim ve öğretim metodu asrı saadette başlamış oldu.

Hız. Peygamberin eğitiminden geçen bazı sahabiler, Kur'an eğitimi ve kıraati alanında diğer sahabilere göre meşhur olmuşlardı. Kıraat alanında meşhur sahabiler şunlardır: Osman b. Affan, Ali b. Ebi Tâlib, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Mes'ud, Ebu Musa el-Eş'ari,¹⁷ Ebu Huzeyfe, Muaz b. Cebel,¹⁸ Ebu'd-Derda, Ömer b. Hattab'tır.¹⁹ Ayrıca bu sahabilerin yanı sıra hafız sahabilerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktu. Rasûlullah'ın vefatına kadar vahiy devam ettiğinden Kur'an-ı Kerim iki kapak arasında toplanıp bir kitap haline getirilmemişti. Kıraat ve mushaf çalışmaları Hız. Peygamberin ahirete intikaliyle vahyi korumak amacıyla hız kazanmıştı. Hız. Peygamber'in ahirete intikalinden sonra, Hız. Ebûbekir (ö.13/634) hilafet makamına geldi. Bu dönemde fetihler devam ediyordu. Zaferle sonuçlanan fetihler İslam coğrafyasının genişlemesine ve İslamiyet'i kabullenen kişi sayılarının artmasına vesile oldu. Dolayısıyla yeni Müslüman olanlar Kur'an-ı Kerim'i öğrenmeyi ve okumayı istiyorlardı. Yemame savaşı gibi cephelelerde bulunan hafız sahabilerin şehit olması ve hafızların ahirete intikali gibi durumlar sebebiyle, Hız. Ömer (ö.23/644) Kur'an'ın kaybolma endişesine kapıldı. Hala bir kitap haline getirilmemiş Kur'an, Ömer (r.a.)'ın Hız. Ebûbekir'i teşvik etmesiyle iki kapak arasında toplanıp bir kitap haline getirildi.²⁰ Getirilen bu kitaba imam Mushaf'ı denildi.²¹

"Evet, sûre bu şekilde (de) nazil oldu. Biliniz ki, bu Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onunla okuyun" Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi el-Buhâri, **Sahihu'l-Buhâri, Fedailü'l Kur'an** 5, Nşr. Müessesetü'r-Risale, Suriye/Dımeşk 2018.

¹⁷ el-Benna, **age**, s.13-15.

¹⁸ Buhâri, **Fedailü'l Kur'an**, 8.

¹⁹ Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir es-Süyûti, **el-İtkan fi'l-Ulumi'l-Kur'an**, thk. Mustafa Dîb Buğa, Daru'l-İbn-i Kesîr, Beyrut 1993, c.1 s.222.

²⁰ Bu süreç Buhâri'nin (ö.256/870) (rahimehullah) bir rivayetinde şöyle geçer: Zeyd İbni Sabit (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz.Ebu Bekir (radiyallahu anh), (dinden dönenlere karşı yapılan) Yemame Savaşı sırasında beni çağırttı. Gittim. Yanında Hz.Ömer (radiyallahu anh) oturuyordu. Ebu Bekir bana: "- Bak! Ömer, bana gelip: "Kurra'nın da katılmış bulunduğu Yemame savaşları şiddetlendi. Ben her yerde kuraları tüketeceğinden, onlarla birlikte Kur'an'ın da çokça zayi olacağından korkuyorum. Bu sebeple Kur'an'ın cem edilmesini emretmeni uygun görüyorum!" dedi.

Ben kendisine: "- Rasûlullah'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?" diye cevap verdim.

Ancak Ömer (r.a.): "- Bunda hayır var!" diye ısrar etti.

Ben her ne kadar bu meseleye yanaşmak istemediysem de Ömer, talep ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Sonunda Allah, Ömer'in aklını yatırdığı şeye benim de aklımı yatırdı. Ben de meselenin gereğine aynen Ömer gibi inanmaya başladım.

Zeyd devamla der ki: "Ebu Bekir (radiyallahu anh) bana yönelerek şunu söyledi: "- Sen genç, akıllı bir kimsesin, hiç bir hususta sana karşı bir itimatsızlığımız yok. Üstelik sen Rasûlullah aleyhissalatı vessalam'a vahiy katipliği yaptın, nazil olan vahiyleri yazdın. Şimdi Kur'an'ın peşine düş ve onu cem et/topla! Zeyd

Özellikle halife Ömer (r.a.) zamanında İslam topraklarının hayli genişlemesi farklı ırk ve coğrafyalardan İslam'a giren Müslümanların fazlalaşması ve yeni Müslüman olan dindaşların Kur'an'ı okuma ve öğrenme arzuları "mushaf"ın çoğaltılmasına ihtiyaç gerektirdi. Bu ihtiyaçtan hareketle yapabilenler kendileri için mushaflar yazmaya başladılar. Bazıları da yazma kabiliyeti olanlara mushaf yazdırarak bu ihtiyaçlarını gidermeye çalıştılar. Örneğin Hz. Aişe'nin (r.anh) azatlı kölesi Ebu Yunus'a bir mushaf yazmayı emrettiği rivayetler arasında geçmektedir.²²

Azerbaycan ve Ermenistan seferlerine farklı bölgelerden katılan Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'i okurken ihtilafa düşmeleri ve her birinin kendi kıraatini doğru kabul etmesi üzerine, komutan Huzeyfe b. Yeman durumu Halife Osman (r.a.)'a şöyle rapor eder: "Ey Müminlerin emiri, şu ümmet yahudi ve hristiyanların kitaplarında düşmüş oldukları ihtilafa düşmeden önce, bu işin icabına bak."²³ Bu gibi durumlar ve Zeyd b. Sabit (ö.45/665)'in ısrarları üzerine İmam Mushaf'ı Hz. Osman (r.a) zamanında çoğaltıldı. Sayıları hakkında farkı görüşler olmakla birlikte,²⁴ istinsah edilen her bir nüsha, beraberinde bir kurra sahabeyle farklı İslam coğrafyalarına gönderildi. Zeyd b. Sabit Medine'de bırakılmış, Abdullah b. Saib (ö.70/689) Mekke'ye, Ebu Abdurrahman es-Sülemi (ö.73/692) Kûfe'ye, Muğire b. Şihab (ö.91/710) Şam'a, Âmir b. Kays (ö.146/763) Basra'ya gönderilmişti. İstinsah edilen bu musfahlara Kûfi, Basrî, Şâmî, Medenî umumî ve hususî mushafları denilmiştir. Üzerinde bu bölgelere gönderilip gönderilmediğine dair ihtilaf edilen diğer üç nüsha ise şunlardır; Mekke mushafı, Bahreyn mushafı ve Yemen mushafı. Ayrıca Hz. Osman'ın (r.a.) Mısır'a da bir nüsha gönderdiği söylenmektedir.²⁵ Hz. Osman (r.a) Kureys

(r.a) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ebu Bekir bana dağlardan birini taşıma vazifesi verse bu teklif ettiği işten daha ağır gelmezdi."

Kendisine itiraz ettim: "- Siz, Rasûlullah aleyhissalatu vesselam'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yaparsınız?" dedim. Ebu Bekir (r.a) beni ikna için: "- Vallahi bu, hayırlı bir iştir!" dedi, talep ve müracaatlarının peşini bırakmadı. Öyle ki, sonunda Allah, Hz. Ebûbekir'in aklını yatırdığı gibi bu işe benim aklımı da yatırdı.

Artık Kur'an'ın peşine düştüm. Onu kumaş parçaları, hurma yaprakları, düz taş parçaları ve ezberlemiş olanların hafızalarından toplamaya başladım.

Tevbe Sûresinin son kısmını Huzeyme veya Ebu Huzeyme el-Ensari'nin yanında buldum. Bu kısmı ondan başkasının yanında bulamamıştım. (Cem ettiğim) sahifeler Hz. Ebu Bekir (r.a)'ın yanında idi. Vefat edinceye kadar da orada kaldı. Sonra Hz. Ömer (r.a)'a intikal etti. Allah ruhunu kabzedinceye kadar onun yanında kaldı. Sonra Rasûlullah'ın zevcesi Hafsa binti Ömer İbnul el-Hattab (radıyallahu anhüma)'ya intikal etti ve onun yanında kaldı." Buhârî, **Fedailü'l-Kur'an**, 3-4, Ayr. Bkz. İbrahim Canan, **Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, c.4. s.478-9.

²¹ Buhârî, **Fedailü'l-Kur'an**, 3-4.

²² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac b. Müslim el-Kuşeyri, **el-Camiu's-Sahih, Mesacid 629/207**, Neşr: Daru't-Tayyibe, Riyad 2006, c.2 s.283.

²³ Buhârî, **Fedailü'l-Kur'an**, 5.

²⁴ Zürkânî, **Menahilü'l-İrfan**, c.1 s.329.

²⁵ **Age**, c.1 s.329-330.

lehçesine göre ve bir harf üzere bu mushafları istinsah ettirdi ve böylece Müslümanlar arasında ortaya çıkacak kıraat ihtilaflarını da en aza indirdi.²⁶

Tabiin devrinde de ağızdan ağza, ezber yoluyla eğitim-öğretim devam etmiştir. Bu dönemde Kur'an kıraati alanında, isimlerine isnat edilen kıraat imamlarıyla birlikte birçok kurra yetişmiştir. Ayrıca Kıraat-i Aşere imamlarından olan bazı kurra bu devrin neslidir. Özetle kıraat eğitim-öğretimi, ashabı kiram devrindeki gibi aynı şekilde devam etmiştir. Bir sonra ki Etbau't-Tabiin dönemi ise artık kıraat ilminin ihtisaslaştığı dönem olmuştur. Her tabakada gelen ümmetin imamları Kur'an kıraati ve talimi noktasında özel bir gayret göstermişlerdir. Bir harekenin üçte birlik kısmını telaffuz şekline kadar hiçbir değişikliğe mahal vermeyecek çalışmalar yapmışlardır. Bu gayretlerin neticesinde ise kıraat imamları yetişmiştir. Bu imamlar hocasından aldığı kıraati sistematik hale getirdiği için kendi isimleriyle falancanın harfî/kıraati diye anılmıştır.²⁷

Her bir imam hocasından, o da kendi hocasından silsile yoluyla alarak Rasûlullah'a kadar dayanan kıraatleri tahriften ve tağyirden koruyarak günümüze kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan ulaşmasını sağlamışlardır. Bu dönemlerde kıraatlerin tevatürlüğü hafızalardan hafızalara nakil edilerek korunuyordu. Daha sonraki dönemlerde bu alanda kitaplar telif edilmeye başlanmıştı. İlgili çalışmalar hakkında İbnü'l-Cezerî şöyle demiştir: "Bu esnada ümmetin cesur yürekli alimleri ve imamları, güçlerinin yetebildiği kadar çalıştılar. Doğru ile yanlışın arasını ayırdılar. Harfleri ve kıraatleri toplayıp, vecihleri ve rivayetleri nispet ettiler. Meşhur ile şaz kıraatleri, sahih ile fezz (tek başına kalan, alışılmamış) kıraatlerin arasını vaz ettikleri/koydukları/belirledikleri usullere göre ayırdılar."²⁸

Kıraatleri yediye ihtisar eden Ebu Bekir İbn Mücahid'in (ö.324/936) hicri üçüncü asrın sonlarında kaleme aldığı *Kitabu's-Seb'a* adlı kitabı günümüze kadar ulaşan eserler arasında olmuştur. Bu eserde İbn Mücahid'in belirttiği kıraat imamları şunlardır: Şam bölgesinde İbn-i Âmir (ö.118/736)'in kıraatı, Mekke'de İbn-i Kesîr (ö.120/738)'in kıraati, Kûfe'de Âsım (ö.127/745)'in ve Hamza (ö.156/773)'in kıraati, Basra'da Ebû Amr (ö.154/771)'in

²⁶ Mekki b. Ebi Talib el-Kaysi, **el-İbane an Meani'l- Kıraat**, thk. Abdülfettah İsmail Şelebi, Matbatu Nehdah, Kahire ts. s.33.

²⁷ Mekki b. Ebi Talib, **el-İbane**, s.41.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l- Kıraati'l-Aşr**, thk. Ali Muhammed Dabba', Darul Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut 2010, c.1 s.9.

kıraati, Yine Kûfe’de Kisaî (ö.189/805)’nin kıraati ve Medine’de Nâfi (ö.169/785)’in kıraati. İbn Mücahid Ya’kûb (ö.205/821)’un yerine Kisaî’yi koymuştur.²⁹

Daha sonra İbn Mücahid’le aynı dönemde yaşayan, el-İsbehâni (ö.381/992) İbn-i Mücahid’in tasnif ettiği yedi kıraate, üç daha ilave ederek on sayısına çıkarmıştır. Nisâbüri’nin *el-Ğaye Fi’l-Kıraati’l-Aşr* adlı eserine ilave olarak eklediği üç imam şunlardır: Ebû Ca’fer (ö.130/747-48)’in kıraati, Ya’kûb’un kıraati ve Halef (ö.229/844)’in kıraatidir.³⁰

Buraya kadar olan bölümde bidayetden, kıraat imamlarına kadar, kıraat ilminin tarihi serüvenini kısaca ele aldık. Şimdi ise günümüze kadar eğitimin-öğretimine devam edilen kıraat imamlarını ve râvîlerini ele alacağız. Daha sonra da kıraatlerin çeşitleri hakkındaki bilgilere ve kıraatlerin kabul edilme esaslarına değineceğiz.

3. Kıraat-i Aşere İmamları

3.1. Nâfi b. Abdurrahman el-Leysî (ö.169/785)

Aslen Isfahanlı olup Medine bölgesinin imamıdır. Kıraati tabiinden almıştır. Bu ilmi Medine’de öğrenmiştir. Kendisi de aldığı ilmi birçok kimseye öğretmiştir. Kıraat aldığı kimseler arasında Ebû Ca’fer Yezid b. Ka’ka’, Şeybe b. Nessah, Abdurrahman b. Hürmüz, Yezid b. Ruman sayılmaktadır. Nâfi’nin meşhur iki râvîsinin ilki Kâlûn (ö.220/835) ikincisi Verş’tir (ö.179/812).³¹ Nâfi’nin rumuzu “l” harfidir. Kâlûn’un rumuzu ﺏ harfidir. Verş’in rumuzu ise ﺞ³² harfidir.³³

3.2. İbn-i Kesîr (ö.120/737)

Asıl adı Ebu Mabed Abdullah b. Kesir b. Amr ed-Dari’dir. İbn-i Kesîr Mekke kıraat imamıdır. Hicri 45 (655) yılında Mekke’de doğdu.³⁴ Aslen İranlı olduğu da kaynaklar

²⁹ Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temimi Ebûbekir b. Mücahid el-Bağdadi, *Kitabu’s-Seb’a fi’l-Kıraat*, thk. Şevki Dayk, Daru’l Mearif, Mısır/Kahire 1980, s.53-86. Ayr.Bkz. Zürkânî, *Menahil*, c.1, s.339. Sabuni, *Tibyan*, s.186.

³⁰ Ahmed b. Hüseyin b. Mihran el-İsbehâni, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, thk. Muhammed Ğayyas el-Cenbaz, Daru’s-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, Riyad 1990, s.38-129. Ayr. bkz. Zürkânî, *age*, c.1, s.340.

³¹ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seb’a*, s.53-54.

³² Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*, İşaret Yayınları, Ankara 1990, s.62.

³³ Kendisi hakkında ilerleyen sayfalarda geniş bilgi verilecektir.

³⁴ İbnü’l-Cezerî, *Ğayetü’n-Nihaye fi Tabakati’l-Kurra*, Daru’l Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 2006, c.1 s.65.

arasında geçmektedir.³⁵ İmam İbn-i Kesîr uzun boylu, iri yarılı, esmer tenli, ela gözlüydü. Saçlarını kınaya boyar, sakalları da beyazdı. Ağırbaşlı, ciddiye sahibi ve sakin bir kişiliğe sahipti. Dili akıcı bir şekilde kullanan İbn-i Kesîr hitabeti kuvvetli bir konuşma kabiliyetine sahipti. Ayrıca güzel kokardı.³⁶ İbn-i Kesîr koku sattığı için “attar/kokucu” lakabıyla anılırdı.³⁷

Bununla birlikte başka lakapları da olmuştur. Örneğin onun lakapları arasında ed-Dâri’ kelimesi daha çok tercih edilmiştir. İbnü’l-Cezerî ve Buhârî de bu ismi tercih etmişlerdir. ed-Dâri, “vaktini evinde rabbine dua ve ibadetle geçiren veya vaktini camiide ibadetle geçiren, dünyalık bir şey talep etmeyen, dünyalık için kimseden bir şey istemeyen ve bu dünyalık ihtiyaçlarını halka açmayıp saklayan” manalarına gelmektedir. ed-Dâri, Amr b. Alkame el-Kinai’nin azatlı kölesi olduğu içinde “Kinâni” diye de anılmıştır.³⁸

İbn-i Kesîr, tabiin nesli kurralarının birçoğundan kıraat ilmini öğrenmiştir.³⁹ Onun başlıca hocaları arasında şu zatlar yer alır: İbn Mücahid’in sıralamasına göre ilk olarak Mücahid b. Cübeyr (ö.103/721)’dir. Tabiin neslinden olan Mücahid b.Cübeyr kıraat ilmini Abdullah b. Abbas (r.ahm)’dan almıştır. İbni Abbas da kıraat ilmini Übey b. Ka’b (r.a.)’dan okumuştur. İbn-i Kesîr, Mücahid b. Cübeyr’in kıraatına herhangi bir ihtilaf göstermemiştir.⁴⁰ Abdullah b. Saib b. el-Mahzumi (ö.70/689) İbn-i Kesîr’in kıraat ilmini aldığı hocalarındandır.⁴¹ Yine sahabeden olan Abdullah b. Zübeyr (ö.73/694) de İbn-i Kesîr’in kıraat ilmini aldığı hocaları arasında yer alır.⁴²

Hakkında fazla bilgi olmadığı halde, vefat tarihi de bilinmeyen Dirbas da İbn-i Kesîr’in kıraat imamlarındandır. Dirbas rahmetullahi aleyh kıraat ilmini Abdullah b. Abbas (r.anhm)’dan almıştır. Aynı zamanda İbn Abbas’nın azatlı kölesi olan Dirbas, İbn Muhaysin (ö.123/740)’a da kıraat dersi vermiştir.⁴³ İbn-i Kesîr’in birçok öğrencisi olmuştur. O Mekke de kıraat imamı olarak tercih edilmiştir. Hatta talebelerinden olan Şibl

³⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, **Ma’rifetü’l-Kurrai’l-Kibar Ale’t-Tabakati ve’l-Asar**, Thk. Tayyar Altinkulaç, TDVY. İstanbul 1995, c.1 s.197.

³⁶ Zehebi, **Ma’rifetü’l-Kurra**, c.1 s.198-199.

³⁷ İbn Mücahid, **Kitabu’s-Seba’a**, s.65.

³⁸ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dâni, **Camiu’l Beyan fi’l-Kıraati’s-Seba’ el-Meşhura**, thk. Muhammed Suduk el-Cezairi, Darul Kitabu’l İlmiyye, Lübnan 2005, s.48.

³⁹ Zehebi, **age**, c.1 s.159.

⁴⁰ İbn Mücahid, **age**, s.65.

⁴¹ Zehebi, **age**, c.1 s.198.

⁴² **Age**, c.1 s.198.

⁴³ İbn Mücahid, **age**, s.65.

b. Abbad (ö.160/766)'dan rivayetle Mekke halkı hakkında şöyle denilmiştir: “Mekke ehli İbn-i Kesîr'in kıraatı üzerine toplandılar.”⁴⁴

Beni Meysera'nın azatlı kölesi olan İsmail b. Abdullah b. Kostantin (ö.170/786) de onun öğrencilerindendir. Diğer bir öğrencisi Maruf b. Mişkan (ö.165/781)'dır. Hammad b. Seleme b. Dinar el-Basrî (ö.167/783) de kendisinden bir harf rivayet eden talebeleri arasında yerini almıştır.⁴⁵

Kıraat-i Aşere imamlarından olan Ebû Amr b. A'la el-Basrî (ö.154/771) de İbn-i Kesîr'in öğrencisidir. Halil b. Ahmed (ö.170/786), Kurra b. Halid, Cerir b. Hazim vb.⁴⁶ birçok kurra İbn-i Kesîr'in yetiştirdiği kurralar arasındadır. Bunlar arasında en meşhur olan ve kendisinin kıraatini rivayet eden iki râvîsi ise şu kimselerdir:

İlk ravisi olarak Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bezzî (ö.250/864) söylenebilir. Bezzî diye meşhur olmuştur.⁴⁷ Bezzî, İbn-i Kesîr'in kıraatini sened yoluyla öğrenmiştir.⁴⁸

İkinci râvîsi ise Kunbül'dür. Mekke müezzini olan Kunbül'ün gerçek ismi ise Muhammed b. Abdurrahman b. Said Cürce el-Mahzumi (ö.291/904)'dır. Kunbül de İbn-i Kesîr'in diğer râvîsi olan Bezzî gibi direk imamdan ders almamıştır. Bu iki râvî İbn-i Kesîr'in ilk öğrencilerinden onun kıraatini öğrenmişler ve kendisinden sonraki nesillere aktarmışlardır.⁴⁹

⁴⁴ ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.48.

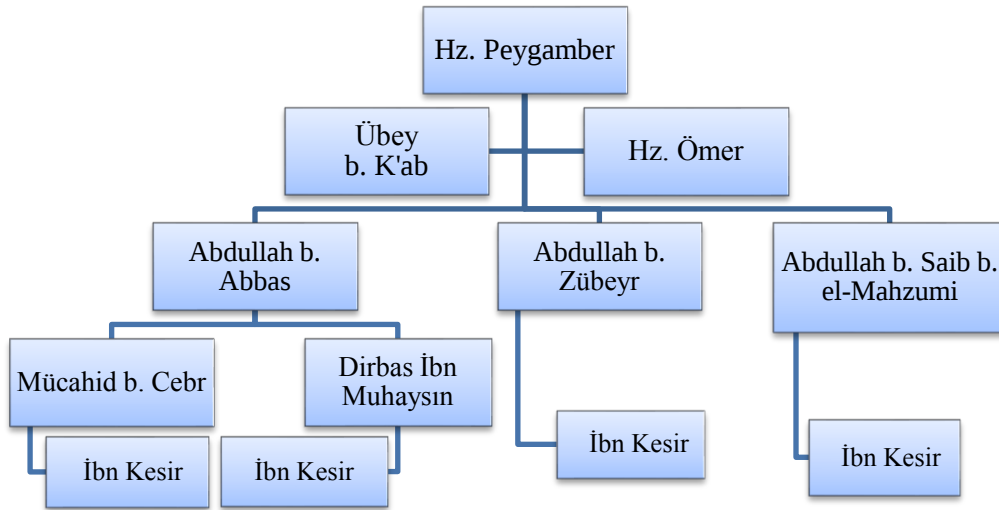
⁴⁵ İbn Mücahid, **age**, s.66.

⁴⁶ **Age**, ay.

⁴⁷ Ebu Abdullah b. Şüreyh er-Ruayni el-İşbili el-Endulusi, **el-Kafî fi Kıraati's-Seba'**, thk. Salim b. Ğarmillah b. Muhammed ez-Zehrani, Nşr.Ümmül Kura Üniversitesi Basılmış Doktora Tezi, Mekke h.1419, c.1 s.183.

⁴⁸ el-İsbehâni, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.57.

⁴⁹ el-İsbehani, **age**, s.55.

3.3. Ebû Amr b. Ala' el-Basrî (ö.154/771)

Basralıların kıraatte imamıdır. Zühd ve takva sahibi bir zat olduğu söylenmektedir. Kıraati birçok tabiundan almıştır. Bunlar arasından şöhrete ulaşmış İbn Mücahid, İkrime, Sa'id b. Cübeyr ve Ata b. Ebi Rabaha'dır.⁵⁰ Bu imamın da iki râvîsi bulunmaktadır. Birisi ed-Dûrî (ö.240/854) diğeri de es-Sûsî (ö.261/874)'dir.⁵¹ Ebû Amr'ın remzi ح harfidir. Dûrî'nin Remzi ط harfidir. Sûsî'nin remzi de ق harfidir.⁵²

3.4. İbn-i Âmir (ö.118/736)

Şam bölgesinin kıraat imamı olan İbn-i Âmir'in asıl adı, Ebu İmran Abdullah b. Âmir b. Yezid b. Temim b. Rebia'dır. Künyesinin Ebu Âmir, Ebu Naim, Ebu Uleym, Ebu Ubeyd veya Ebu Muhammed olduğu söylenmiştir.⁵³ İbn-i Âmir ve Ebû Amr dışındaki, diğer Kıraat-i Aşere imamları mevalidir.⁵⁴ İbn-i Âmir ve Ebû Amr ise Arap soyundandır.⁵⁵ İbn-i Âmir hicretin 8. senesinde dünyaya gelmiştir.⁵⁶

⁵⁰ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.80.

⁵¹ Muhsin Demirci, **Tefsir Usulü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2008, s.136.

⁵² Araştırmamızın konusu olduğu için ayrıntılı olarak ileriki bölümde tekrardan ele alınacaktır.

⁵³ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.186.

⁵⁴ Mevali Arap asıllı olmayan ve sonradan Müslüman olan kimselere verilen isimdir. Kıraat-i Aşere İmamlarından Ebû Amr ve İbn-i Âmir hariç diğerleri mevaliydi. Yine Kıraat imamlarının hocaları veya hocalarının hocaları arasında azat edilmiş köleler yer alırdı. Örneğin Tabiîn neslinin büyüklerinden olan Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia el-Mehzumi'nin azatlı kölesi olan Ebû Ca'fer Yezid el-Ka'Ka' hem Kıraat-i Aşere imamıdır. Hemde Kıraat-i Aşere imamlarının ilki olan Nafi'nin hocasıdır.

⁵⁵ ed-Dâni, **et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seba'**, Daru'l-Kütübü'l-Arabiyye, Beyrut 1984, s.6. Ay. Müellif **Camiu'l Beyan**, s.56.

⁵⁶ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.23.

Halid b. Yezid el-Muri, Abdullah b. Âmir'i şöyle söylerken duyduğunu söylemiştir: "Allah Teala Rasûlullah'ın ruhunu kabz ettiğinde ben iki yaşındaydım. Daha sonra Şam'a taşındım. O sırada yaşımd dokuzdu."⁵⁷ İbn-i Âmir bu söylemiyle kendisini sahabilerin hayatta olduğu bir çağda yaşadığını ifade etmekle tabiinden olduğunu da kastetmiştir. Büyük bir imam olan İbn-i Âmir meşhur, tanınan bir alimdi. Aynı zamanda muhterem tabiin neslindendir. Ömer b. Abdülaziz'in hilafeti zamanında Şam Emevi camiinin imamlığını da yapmıştır.⁵⁸ Bir grup dışında Arap yarımadası ve Şam bölgesindeki Müslümanlar İbn-i Âmir'in kıraati üzerine Kur'an-ı Kerim'i okuyorlardı.⁵⁹ Şam halkının tamamı İbn-i Âmir'in kıraati üzerine namazda tilavet ediyorlardı. Hatta İbn-i Âmir'in kıraatinin gayri sahih olduğu yönündeki eleştirilere cevaben İbn Mücahid: "Şam halkının tamamı onun kıraati üzere olması, yine Arap yarımadasının çoğu onun kıraati üzerine tilavet etmesi İbn-i Âmir'in kıraatinin kuvvetli olduğuna delildir" demiştir.⁶⁰

İbn-i Âmir'e kıraat eğitimi veren ilk hocası Mugire b. Ebu Şihab el-Mahzûmî (ö.91/709)'dir. Muğire b. Ebu Şihab da kıraat ilmini Hz. Osman (r.a)'dan almıştır.⁶¹

Yine Abdullah b. Ömer b. Muğire el-Mehzumi ve Ebu'd-Derda (r.a.) (ö.32/652) İbn-i Âmir'in hocalarındandır.⁶² Diğer bir hocası Fedale b. Ubeyd (ö.53/673)'dir. Muhtemelen Fedale b. Ubeyd, Hz. Osman (r.a)'ın kıraatini dinlemiştir veya Kur'an-ı Kerim'in bazı sûrelerini Hz. Osman'dan okumuştur. Bu görüş daha kuvvetlidir.⁶³ Günümüz Ürdün toprakları içinde kalan Belka adlı küçük bir köyde doğduğunu ifade eden İbn-i Âmir, 110 yıllık bir ömür sürdükten sonra hicri 118 senesinde bir aşure günü Şam'da vefat etmiştir.⁶⁴

İbn-i Âmir'in birinci râvîsi Hişam'dır. Asıl adı Ebu'l Velid Hişam b. Ammar b. Nusayr es-Sülemi ed-Dımeşki (ö.245/859)'dir. Hicri 153 senesinde Şam/Dımeşk'te dünyaya gelmiştir. Sırlamaya göre her ne kadar Hişam birinci râvî olarak değerlendirilse de o günün Şam halkı nazarında İbn Zekvanın rivayeti daha çok kişi tarafından kitaplarda rivayet ediliyordu.⁶⁵ Hadis alanında da meşhur olan Hişam'dan birçok muhaddis faydalanmış ve

⁵⁷ Zehebi, **age**, c.1 s.187.

⁵⁸ el-Benna, **age**, c.1 s.23.

⁵⁹ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.87.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **Gayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, c.1 s.380-381.

⁶¹ İbn Mücahid, **age**, s.86.

⁶² el-Benna, **age**, s.24.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.381.

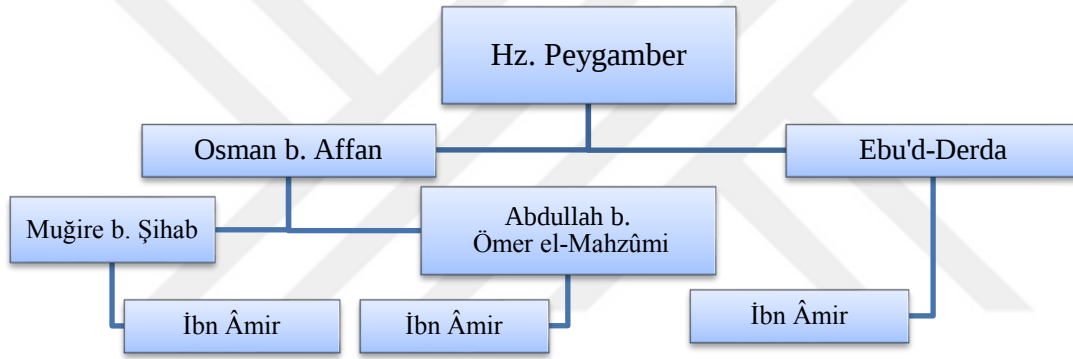
⁶⁴ **Age**, s.382.

⁶⁵ ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.57.

rivayetleri kütübü sitte içerisinde yer almıştır. Muhaddis, Müftü, Hatip, Mukri olan İmam Hişam hicri 254 senesinde Şam’da vefat etmiştir.⁶⁶

İbn-i Âmir’in ikinci râvîsi İbn Zekvan’dır. Asıl adı Abdullah b. Ahmed b. Beşir b. Zekvan (ö.242/857)’dır. Şam’ın mukrisi ve Emevi Camii’nin imamıdır.⁶⁷ Birçok kimseye kıraat dersi veren İbn Zekvan aynı zamanda hadis ilmiyle de iştigal etmiştir. İbn Zekvan’ın hicri 173 yılında aşüre günü Dimeşk’te dünyaya geldiği söylenmiştir.⁶⁸

İbn Zekvan temsilcisi olduğu Kıraat-i Aşere imamından doğrudan ders almayıp İbn-i Âmir’in yetiştirdiği öğrencilerinden kıraat ilmini öğrenmiştir. Hatta kıraat ilmi alanında İbn-i Âmir’in ilk râvîsi Hişam’a göre kıraati daha yaygındır.⁶⁹ Şam’da dünyaya gelen İbn Zekvan Hicri 242 yılında Dimeşk’te vefat etmiştir. İbn Âmir’in kıraat silsilesi şöyledir:

3.5. Âsım (ö.127/745)

Âsım tabiundan olup, Kûfe’de Ebu Abdürrahman es-Sülemi’den sonra kıraatte müracaat edilecek makama ulaşmıştır. Kıraati arz yoluyla elde etmiştir. Dün olduğu gibi bugün de en çok okunan kıraat Âsım’ın kıraatidir. râvîleri Ebu Bekr eş-Şube (ö.193/808) ve Hafs b. Süleyman b. el-Muğire (ö.180/796)’dır.⁷⁰ Âsım’ın rumuzu “ن” harfidir. Ebu Bekir eş-Şu’be’nin rumuzu “ص” harfidir. İmam-ı Hafs’ın rumuzu ise “ع” harfidir.⁷¹

3.6. Hamza (ö.156/773)

Kûfe kıraat İmamlarından biri olan Hamza’nın asıl adı: Hamza b. Habib b. Umare b. İsmail el-Kûfi’dir. Yedi kıraat imamından biri olan Âsım’dan sonra Kûfe’nin kıraatte imamı

⁶⁶ Zehebi, **Ma’rifetü’l-Kurra**, c.1 s.396-402.

⁶⁷ Zehebi, **age**, c.1 s.403.

⁶⁸ **Age**, c.1 s.404.

⁶⁹ **Age**, c.1 s.403-4.

⁷⁰ Tayyar Altinkulaç, “Hafs b. Süleyman b. el-Muğire”, **DİA.**, TDVY., Ankara 1997, c.15, s.119.

⁷¹ Araştırmamızın konusu olduğu için birinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

olmuştur. İmamı Hamza feraiz ilmini iyi bilen bir kimse olmasının yanında hadis hafızı denilecek kadar ilgili alana vakıftı. Allah Teala'nın kitabının değerini iyi bilen Hamza, cömert bir kimse olmasının yanında, Allah'a tevazu sahibi olan, ona layıkıyla boyun eğen ve ibadete düşkün bir kimseydi.⁷² Beni Teym oğullarının azatlı kölesi olan Hamza'nın lakabı "Zeyyat"tır. Zeytinyağı ticareti ile uğraştığından kendisine zeytinyağı satıcısı manasına gelen bu ad verilmiştir.⁷³ Hicri 80 senesinde Kûfe'de dünyaya gelen Hamza yaş olarak sahabeye ulaştığı düşünülmektedir. Dolayısıyla bazı sahabilerle görüşmüş olması ihtimaldendir. Ancak sahabeyi görme olasılığı kesin olmadığından etbeu tâbiin neslinden sayılması da muhtemeldir.⁷⁴

Kûfe kıraat imamlarından biri olan Hamza'nın, hocaları arasında ilk sırada A'meş gelir. Asıl adı Ebu Muhammed Süleyman b. Mihran el-A'meş (ö.148/765)'tir. Tabiin'den olan A'meş kıraat ilmini zamanın meşhur kıraat alimi olan Yahya b. Vessab'dan okumuştur. Ayrıca kıraat ilminde ders aldığı hocaları arasında Zeyd b. Vehb, Mücahid b. Cebr, Ebu'l-Aliyye er-Riyahi, Zirr b. Hubeyş vb. alimler yer almaktadır.⁷⁵ Kıraati erbeati aşere imamlarından biri olan A'meş'in kıraati İbn Mücahidin tasnif ettiği mütevatir kıraatler arasında yer almaz. Hadis hafızı ve sika bir râvî olan A'meş hicri 148 senesi Rebiulevvel ayında, 87 yaşında Kûfe'de vefat etmiştir.⁷⁶

Hamza A'meş'ten kıraat okumamıştır. Onun kıraatini sadece dinlemiştir diyen İbn Mücahid Hamza'nın rivayet zincirini şöyle sıralamıştır: Hamza > Ali b. Ebi Leyla > Minhal b. Amr > Said b. Cübeyr > Abdullah b. Abbas > Übey b. Ka'b > Rasûlullah.⁷⁷

Yine İmam Hamza'ya "kimden kıraat ilmini okudun?" diye sorulduğunda cevaben; "Ali b. Ebi Leyla ve Humran b. A'yen'den okudum" diye cevap vermiştir. Peki Humran b. A'yen kimden kıraati okumuştur diye sorulduğunda; o da Ubeyd b. Nudayleh el-Cezai' > Alkame b. Kays > Abdullah b. Mesud > Nebi (s.a.v.) silsilesini sayarak cevap vermiştir.⁷⁸ Yine hocası Humran b. A'yen kıraat ilmini Ebu Esved ed-Düeli'den, Ebu Esved ed-Düeli de Hz. Ali ve Hz. Osman'dan okumuştur. Ayrıca bir çok kimseye hocalık yapmış olan Ca'fer Sadık'ın öğrencileri arasında Hamza da bulunmaktadır.⁷⁹

⁷² el-Benna, **İthaf**, c.1 s.26.

⁷³ ed-Dâni, **Camiu'l Beyan**, s.64.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, c.1 s.236.

⁷⁵ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.215.

⁷⁶ ed-Dâni, **age**, s.21.

⁷⁷ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.72.

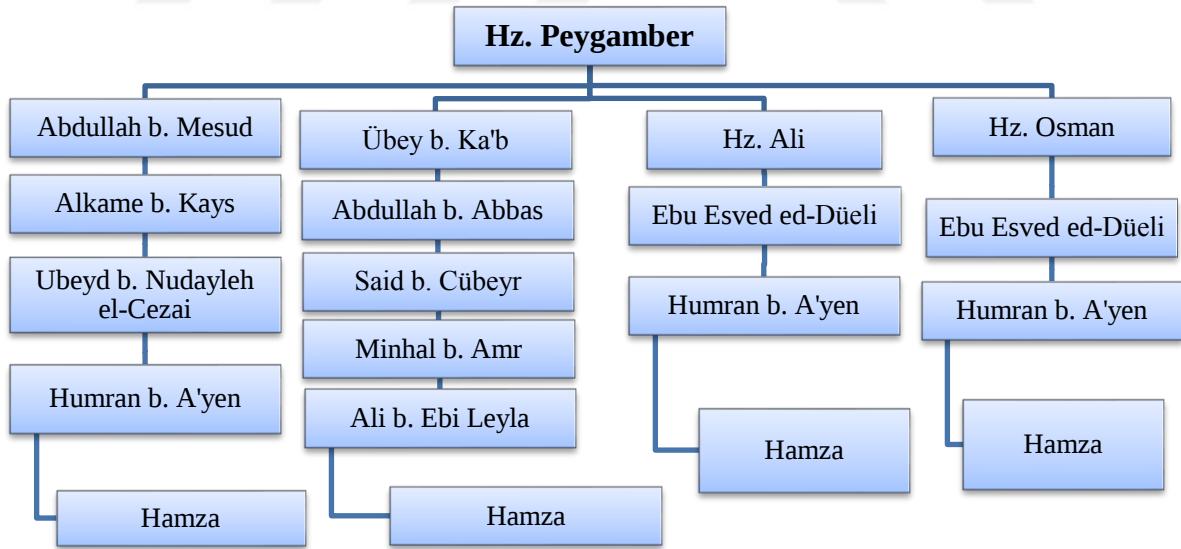
⁷⁸ İbn Mücahid, **age**, s.73.

⁷⁹ **Age**, s.74.

15 yaşında Kıraat ilminin hükümlerini öğrenen Hamza hayatı boyunca bu yola hizmet etmiştir. Kıraat ilminde ayrı bir şöhrete sahip olan Hamza hicri 156 senesinde Irak'ın kenar şehirlerinden biri olan Hulvan adlı yerde vefat etmiştir.⁸⁰

Birçok öğrenci yetiştirmiş olan Hamza'nın kıraatte meşhur birinci râvîsi öğrencisinin öğrencisi Halef'dir. Asıl adı Halef b. Hişam el-Bezzar (ö.229/844)'dır. Künyesi Ebu Muhammed'dir. Hicri 150 senesinde dünyaya gelen Halef 10 yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve 13 yaşına geldiğinde de kıraat ilmini öğrenmeye ve öğretmeye başlamıştır.⁸¹ Asıl hocası Hamza'nın öğrencisi olan Selim b. İsa el-Kufî'dir. Halef, Selim el-Kufî'ye "defalarca kıraati okudum" demiştir. Hicri 119 senesinde dünyaya gelen Selim b. İsa el-Kûfî hicri 189 yılında vefat etmiştir.⁸² Halef b. Hişam el-Bezzar Kıraat-i Aşere imamlarından biri olduğu için ayrıca bir başlık altında değerlendirilecektir.

Hamza'nın ikinci râvîsi Hallad b. Halid Ebu İsa (ö.220/835)'dır. Kendisine Ebu Abdullah eş-Şeybani'de denilmiştir.⁸³ Kıraat ilminde önemli bir konumu olduğu kadar hadis ilminde de önemli bir yere sahip olan Hallad rivayetine güvenilen sika bir imamdır. Hicri 119 veya 130 yılında doğan Hallad, kıraat ilmini Hamza'nın öğrencisi olan Selim b. İsa'dan almıştır.⁸⁴ Buhârî'nin ifadesine göre hicri 220 senesinde vefat etmiştir.⁸⁵

⁸⁰ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.26.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, **Gayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, c.1 s.246.

⁸² ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.67.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1s.248.

⁸⁴ el-Benna, **age**, c.1 s.27.

⁸⁵ ed-Dâni, **age**, s.67.

3.7. Kisâî (ö.189/805)

Ebu'l-Hasan Ali b. Hamza el-Kisâî el-Esedî, Beni Esed el-Kûfî'lerin azatlı kölesidir.⁸⁶ İhramlıyken elbise giydiği için kendisine “el-Kisâî” lakabı verilmiştir.⁸⁷ Kûfe kıraat imamı Kisâî, Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde okuyan bir kârilik unvanına sahip olmasının yanında nahiv kurallarını da iyi bilen ve kıraat ilminde önemli bir yere sahip olan imamlardan biridir. Kisâî hicri 120 yılında doğmuştur.⁸⁸

Zamanının Kûfe kıraat imamı Kisâî'yi, İbn Mücahid Kitabı's-Seba' adlı eserinde yedi kıraat imamından biri olarak değerlendirir. Bu tasnifi kabullenen genel karilere göre Kisâî'nin kıraati mütevatirdir.

İmam Kisâî'nin Hz. Peygambere kadar ulaşan kıraat ilmi silsilesinde yer alan hocaları arasında meşhur kıraat imamı Hamza b. Habib ez-Zeyyat gelir. Kisâî, Hamza'nın kendisinin hocası olduğunu şu rivayette de açıkça belirtmiştir: “Bir gün müminlerin emiri Harun Reşit bana Muhammed sûresini Hamza'nın kıraatine göre oku” dedi. Ben de kendisine cevaben: “O benim üstadımdır Ey Müminlerin Emiri” dedim.⁸⁹

Hamza'nın râvîsi Halef, “Kisâî Kur'an-ı Kerim'i Hamza'ya dört defa okudu”⁹⁰ diyerek Kisâî ile Hamza arasında olan hoca talebe ilişkisini, ayrıca kıraat imamlarının kendileri gibi kıraatte otoriter imamlar yetiştirdiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yine İmam Kisâî için, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam “Kisâî kıraatlerde tercih yapardı. Bazen Hamza'nın kıraatini alır bazen de terk ederdi”⁹¹ bu söz Kisâî'nin farklı hocalardan aldığı kıraati kendisine has belirlediği usulle birini terk ederken diğerini aldığını ifade etmektedir.

Hamza, Kisâî'nin hocası olduğundan kıraat silsileleleri birbirine benzerdir. Ayrıca Hamza dışında Kisâî'nin kıraat ilmini aldığı başka hocaları da vardır. Bu konu hakkında kendi ifadesi şöyledir: “Kûfe'de bir çok kuraadan kıraat ilmini ve bir o kadar da fakihten fıkhi öğrendim ki onlar; İbn Ebi Leyla (ö.148/805), Eban b. Tağlib (ö.141/798) Haccac b. Ertat (ö.?), İsa b. Ömer el-Hemadani (ö.149/806) ve Hamza ez-Zeyyat'tır.”⁹²

Kisâî'nin diğer bir hocası da Ebu Hayve Şüreyh b. Yediz el-Hadrami (ö.203/818)'dir. Ebu Hayve Şüreyh ise kıraat ilmini Ebu'l-Berhsem (ö.?)'den öğrenmiştir. Ebu'l-Berhsem de

⁸⁶ el-İsbehani, *el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s. 113.

⁸⁷ Zürkânî, *Menahilü'l-İrfan*, c.1 s. 372.

⁸⁸ Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, c.1 s.296.

⁸⁹ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.79.

⁹⁰ Zehebi, *age*, c.1 s.298.

⁹¹ ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.68.

⁹² İbn Mücahid, *age*, s.79.

kıraat ilmini Ebu Bahriyye (ö.86/705)’den almıştır. Ebu Bahriyye ise kıraat ilmini Muaz b. Cebel (ö.18/639)’den almıştır. Muaz’da kıraat ilmini Nebi (s.a.v.)’den öğrenmiştir.⁹³

İmam Kisâî birçok öğrenci yetiştirmiştir. Onlardan bazıları şunlardır; Ebû Amr ed-Dûrî, Ebu’l-Harisi’l-Leys, Nusayr b. Yusuf er-Razi, Kuteybe b. Mihran el-İsbehani, Ahmed b. Ebi Seric en-Nehşeli, Ebu Hamdun et-Tayyib b. İsmail, İsa b. Süleyman eş-Şeyzeri, Ahmed b. Cübeyr el-Antaki, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam(ö.224/838), Muhammed b. Süfyan. Ayrıca hadis alanında da önemli bir kişiliğe sahip olan Kisâî’den birçok muhaddis hadis rivayetinde bulunmuştur.⁹⁴

Kıraat öğretiminde iki defa Kur’an-ı okuyarak eğitim veren Kisâî hicri 189 yılında Halife Harûnurreşîd’in bir seferine iştirak etmiş ve aynı seferde bulunan Hanefi fıkıh alimi İmam Muhammed b. Hasen’le Rey şehrine yaklaştıkları bir mekanda vefat etmiştir.⁹⁵ Bu iki büyük alim birlikte vefat edince halife Harun Reşid şöyle demiştir: “Buraya Rey şehrine, Fıkıhı ve Nahvi defnettik” diyerek bu iki alimin ilgili ilimlerde ne kadar önemli olduklarını ifade etmiştir.⁹⁶

İmam Kisâî’nin birinci râvîsi Ebu’l-Harisi’l-Leys b. Halid el-Bağdadi (ö.240/854)’dir.⁹⁷ Kıraat ilmini arz yoluyla İmam Kisâî’den almıştır. Kıraat ilminde maharetli bir usta olan Ebu’l-Haris aynı zamanda hadis ilminde de tanınan, rivayetine güvenilir, sika bir râvîdir. Hicri 240 senesinde vefat etmiştir.⁹⁸

İmam Kisâî’nin kıraatini rivayet eden meşhur ikinci râvîsi Dûrî’dir. Aynı zamanda Kıraat imamı Ebû Amr b. A’la’nın da râvîsi olan Dûrî’nin asıl ismi Hafs b. Ömer b. Abdülaziz b. Sahban b. Adiy ed-Dûrî el-Ezdi (ö.246/860)’dir. ed-Dur Bağdat’ta bir bölgenin adı olduğundan ve kendisi de burada doğduğu için oraya nisbetle Dûrî lakabıyla anılmıştır. Dûrî yaşadığı dönemde kendi bölgesinin kıraat alanında önder olmuştur. Güvenilir/sika ve hafızası/zabtı güçlü bir kimse olmasının yanında, kıraat ilminde de büyük bir birikime sahip olan Dûrî’nin ilminden insanlar ölümüne kadar faydalanmışlardır. Hicri 246 yılında vefat etmiştir.⁹⁹

⁹³ Zehebi, **age**, c.1 s.297.

⁹⁴ **Age**, c.1 s.297-8.

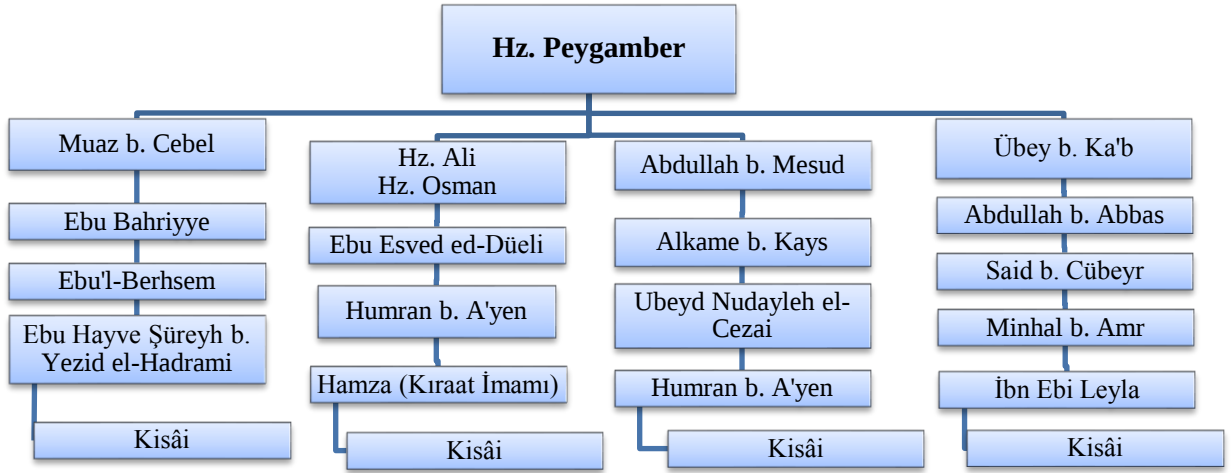
⁹⁵ ed-Dâni, **age**, s.70.

⁹⁶ Zehebi, **age**, c.1 s.305.

⁹⁷ ed-Dâni, **Camiu’l Beyan**, s.70.

⁹⁸ Mahmud Halil Husari, **Ehsenü’l-Eser fi Tarihi’l-Kurrai’l-Erbeati ‘Aşer**, Neşr. Şemerli, Kahire 1965, s.65.

⁹⁹ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.22-23.

3.8. Ebû Ca'fer (ö.130/747)

Asıl adı Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Kıraat-i Aşere imamlarından biri olan Ebû Ca'fer tabiin neslinin önde gelen meşhur kâriilerindendir. Medine kıraat imamı olan Ebû Ca'fer'in, isminin Cündeb b. Feyruz olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁰⁰

Ebû Ca'fer, Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia el-Mahzûmî'nin azatlı kölesidir. Aynı zamanda İmam Nâfî'nin hocaları arasında bulunan Ebû Ca'fer kıraati Abdullah b. Ayyaş'tan o da Übey b. Ka'b (r.a.)'dan Übey b. Ka'b da Hz. Peygamber'den okumuştur.¹⁰¹ Ebû Ca'fer kıraat ilmini ayrıca şu sahabilerden de almıştır: Ebu Hureyre, Abdullah b. Abbas ve Zeyd b. Sabit. Fakat Zeyd b. Sabit (r.a.)'dan kıraat ilmini alıp almadığı hakkında kesin bilgi yoktur. Bazıları bunun sabit olmadığını ifade etmiştir.¹⁰² Her ne kadar Zeyd b. Sabit (r.a.)'dan doğrudan kıraati öğrenmemiş olsa da, dolaylı yoldan yine onun öğrencisi sayılır. Çünkü Ebu Hureyre kıraat ilmini hem Übey b. Ka'b (r.a.)'dan hem Zeyd b. Sabit (r.a.)'dan hem de Abdullah b. Abbas'dan almıştır. Bu sahabilerin hepsi de Rasûlullah'a okumuştur.¹⁰³ Ebû Ca'fer küçükken, Peygamberimizin zevcesi annemiz Ümmü Seleme (r.ah.)'ya götürülmüş, o da başını okşamış, sonra da Ebû Ca'fer'e ilminin bereketli olması için dua etmiştir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, c.2 s.333.

¹⁰¹ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.56.

¹⁰² Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, c.1 s.173.

¹⁰³ el-Benna, *İthaf*, c.1 s.29.

¹⁰⁴ Zehebi, *age*, c.1 s.174.

Muaviye (r.a.)'ın (ö.60/680) halife olduğu dönemde Kur'an-ı Kerim'i öğrenen Ebû Ca'fer Mescidi Nebi'de Kur'an-ı Kerim'i okutmaya hicri 63 yılında meydana gelen "Harre olayından"¹⁰⁵ önce başlamıştır.¹⁰⁶

İsbehânî, *el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr* adlı eserinde kıraat imamlarını sıralarken Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka'yı ilk sıraya koymuştur.¹⁰⁷ İbn Mücahid ise Ebû Ca'fer'in kıraatini kıraati seba' arasında saymamıştır. Çünkü İbn Mücahid ilk sıraya Ebû Ca'fer'in öğrencilerinden olan İmam Nâfî'yi koymuş, Ebû Ca'fer hakkındaki bilgilere ise, hocası olduğu için Nâfî başlığı altında vermiştir.¹⁰⁸ Medine de insanlara Kur'an okumayı öğreten salih adam Ebû Ca'fer aynı zamanda hadis rivayetine güvenilir sika bir râvîydi. O hicri 130 yılında Medine'de vefat etmiştir.¹⁰⁹

Ebû Ca'fer'in ilk râvîsi, Ebu'l-Haris künyesiyle İsa b. Verdan (ö.160/777)'dir. Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nessah ve arkadaşı imam Nâfî'den de arz yoluyla kıraat ilmini öğrenmiştir. İsa b. Verdan hicri 160 senesinde vefat etmiştir.¹¹⁰

Ebû Ca'fer'in meşhur ikinci râvîsi ve öğrencisi Süleyman b. Cemmaz (ö.170/786)'dir. İbn Cemmaz kıraat ilmini Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nessah'dan okumuştur. Yine İsa b. Verdan gibi o da İmam Nâfî'den ayrıca kıraat dersi almıştır.¹¹¹ Kur'an okumada maharet sahibi, hafızasına güvenilir, zeki ve büyük bir kâri olan Süleyman b. Cemmaz, Ebû Ca'fer ve Nâfî'nin kıraatlerini okutmuştur. Onun kıraatini rivayet edenler arasında İsmail b. Ca'fer ve Kuteybe b. Mihran gelir. Hicri 170 sensinden sonra vefat etmiştir.¹¹²

¹⁰⁵ Özetle Harre Savaşı: "Yezid b. Muaviye zamanında, Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra meydana gelmiştir. Medine halkı Yezid'in mal sevdasına kapılması, valilerini sık sık değiştirip liyakatsız kişileri ataması gibi sebeplerle, Merkezi Şam hükümetine karşı bir duruş sergilemişlerdir. Bu durumu öğrenen Yezid, Müslim b. Ukbe komutasında büyük bir orduyu Medine ehline yollamıştır. Medine sokaklarına kadar girmeyi başaran ordu Ashabı Kiram'dan 300'e yakın kişiyi şehit etmiştir. Hatta bazı kaynaklara göre, Yezid; "üç gün boyunca Medine mübahıtır" demesinden sonra Emevi askerleri birçok evi yağmalamış, insanların canlarına-mallarına ve kadınlara tecavüz etmiştir. Hatta tecavüz sonucunda doğan çocuklara da "evladü'l-Harre"denilmiştir. Aynı şekilde kaynaklarda Ebu Said el-Hudri (r.a.)'ın canını zor kurtardığı, mallarının yağma edilmesinden sonra evinde alacak bir şey bulamayan Emevi askerlerinin onun sakalından birer tel kopardıkları rivayetleri de yer almaktadır. Olup bitenleri ayrıntılı biçimde hilafet merkezine bildiren Müslim b. Ukbe (Müsrif) "*Yezid'in kulu ve kölesi olarak*" biat aldıktan sonra Medine'den ayrılmıştır." Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Harre Savaşı", **DİA.**, İstanbul 1997, c.16 s.245-247.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, c.2 s.333.

¹⁰⁷ el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.37.

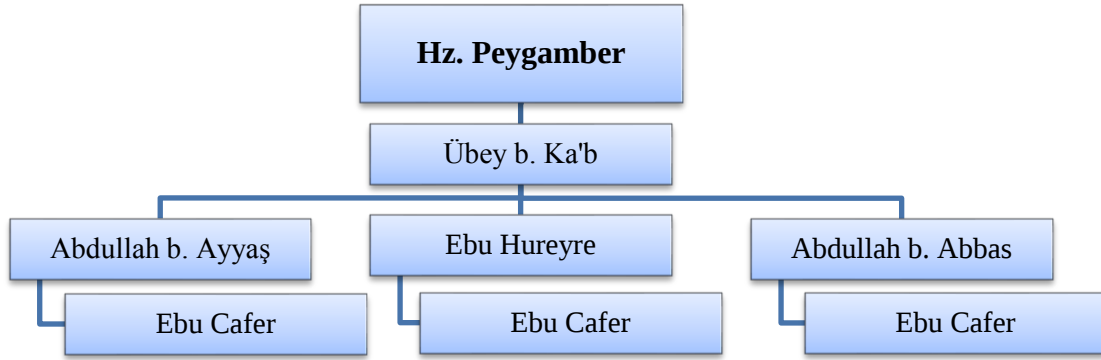
¹⁰⁸ İbn Mücahid, **age**, s.56.

¹⁰⁹ el-Benna, **age**, c.1 s.29.

¹¹⁰ **Age**, c.1 s.29.

¹¹¹ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.293.

¹¹² el-Benna, **age**, c.1 s.30.

3.9. Ya'kûb (ö.205/821)

Asıl adı Ebu Muhammed Ya'kûb b. İshak b. Zeyd b. Abdullah b. Ebi İshak el-Hadrami'dir.¹¹³ İmam Ya'kûb, yaşadığı dönemde Basra'nın kıraat imamı olmuştur. Ya'kûb, Kur'an-i ilimlere vâkıf, nahiv ilmini iyi bilen ve hadis alanında da sika sayılan biriydi. Büyük muhaddis ve Hanbeli mezhebinin imamı Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) onun hakkında "O, doğru rivayetine güvenilir bir kimsedir" demiştir.¹¹⁴

Kıraat ilmini arz yoluyla alan Ya'kûb'un kıraat hocaları arasında Selam et-Tavil, Mehdi b. Meymun, Ebu'l-Eşhet et-U'turadi, Şihab b. Şernefe, Müslime b. Muharib, Yunus b. Ubeyd isimleri öne çıkar.¹¹⁵ İmam Ya'kûb bir rivayette, hocası Selam'dan bir buçuk yıl ders aldığını ifade ederken Şihab b. Şernefe el-Mucaşi'ye ise beş günde kıraati okuduğunu söylemiştir. Şihab ise Müslime b. Muharib el-Muharibi'ye dokuz günde kıraati okumuştur. Müslime b. Muharib'de kıraat ilmini Ebu Esved ed-Düeli'den okumuştur. Ebu Esved ed-Düeli de kıraat ilmini Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'dan almıştır.¹¹⁶

Kıraat ilmini ahz yoluyla aldığı hocalarından biri de Ali b. el-Munzir Sellam b. Süleyman (ö.171/788)'dir. Sellam b. Süleyman, Kıraat-i Aşere imamlarından biri olan Âsım b. Behdele'den kıraat ilmini öğrenmiştir. Yine Sellam b. Süleyman kıraat ilmini öğrendiği hocaları arasında diğer bir kıraat imamı olan Ebû Amr b. el-Ala' yer alır.¹¹⁷

Ayrıca Ebu Yahya Mehd b. Meymun, Ebu'l-Eşheb Ca'fer b. Hibban el-Utar ve Şihab b. Şernefe adlı hocalarından da ahz yoluyla kıraat ilmini tahsil etmiştir. Bu son

¹¹³ el-İsbehani, *el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s.121.

¹¹⁴ Zehebi, *age*, c.1 s.329.

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, c.2 s.336.

¹¹⁶ *Age*, c.2 s.336.

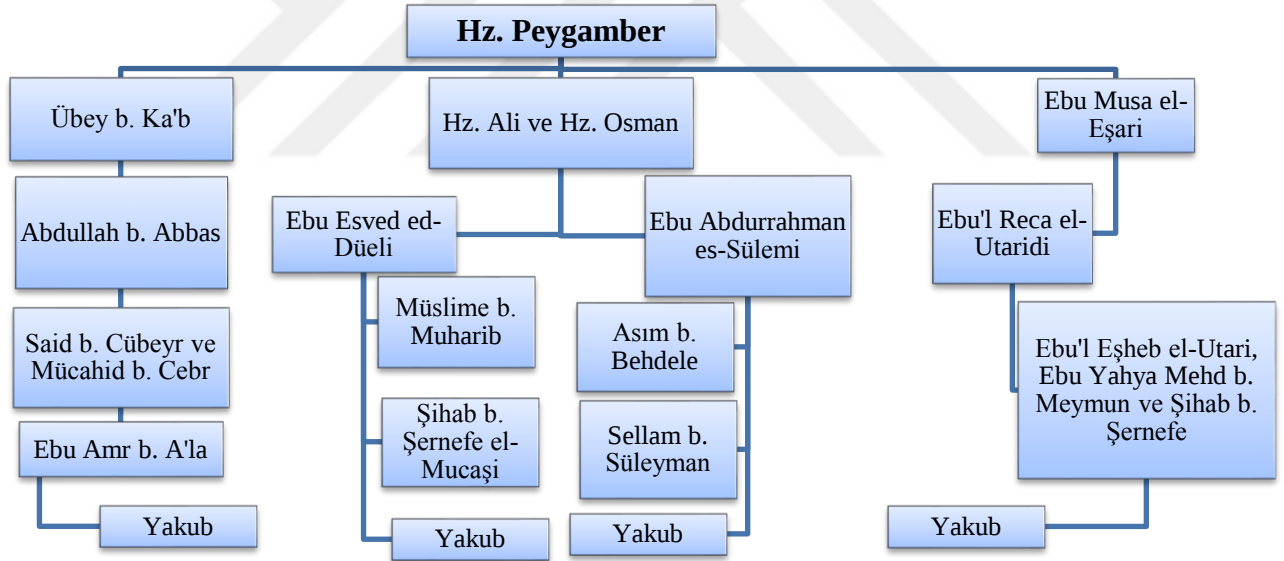
¹¹⁷ el-İsbehani, *age*, s.122.

saydıklarımızın kıraat senedleri ise Ebu Musa el-Eşari (r.a)'ya dayanmaktadır. Ebu Musa el-Eşari'de kıraati Rasûlullah'dan almıştır.¹¹⁸

İmamı Ya'kûb birçok öğrenci yetiştirmiştir. Onun kıraatini rivayet eden meşhur birinci râvîsi Ruveys'tir. Asıl adı Muhammed b. Mütevekkil el-İmam Ebu Abdullah el-Lü'lüi (ö.238/852)'dir. Ruveys İmam Ya'kûb'un dışında farklı hocalardan da ders almıştır.¹¹⁹

Basra'da kıraat alanında meşhur olan Ruveys, rivayetine güvenilir, zaptı sağlam, ahlakı güzel bir kişiliğe sahipti. Bu ilmin mahir kâriyelerinden biri olan Ruveys Hicri 238 yılında Basra'da vefat etmiştir.¹²⁰

İmam Ya'kûb'un meşhur ikinci râvîsi Ravh'tır. Ravh b. Abdülmümin (ö.234/848) hadis ilminde sika, zabtına güvenilir meşhur bir alimdir. Arz yoluyla kıraat ilmini hocası Ya'kûb'tan almıştır. Kendisinden Buhâri dahil bir çok kimse rivayette bulunmuştur. Hicri 234 veya 235 yılında vefat etmiştir.¹²¹

¹¹⁸ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.30.

¹¹⁹ Zehebi, **age**, c.1 s.428.

¹²⁰ el-Benna, **age**, c.1 s.31.

¹²¹ İbnü'l-Cezeri, **age**, c.1 s.259.

3.10. Halef (ö.229/844)

Asıl adı, Ebu Muhammed Halef b. Hişam b. Ğalib b. Gurab el-Bezzar'dır.¹²² el-Bezzar: "tohumcu, baharatçı" anlamlarını taşımaktadır. Muhtemelen tohum ve baharat ticareti ile uğraştığından bu lakabı almıştır. Hamza'nın râvîlerinden biri olan Halef aynı zamanda Kıraat-i Aşere imamıdır. Kıraat-i Aşere de onuncu imam olan Halef b. Hişam hicri 150 senesinde Bağdat'ta doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'i 10 yaşında ezberlemiş, 13 yaşına basınca da kıraat ilmini öğrenmeye ve öğretmeye başlamıştır. Halef b. Hişam abid, zabıt, sika ve büyük bir alimdir.¹²³

Halef b. Hişam'ın hocası, Hamza'nın öğrencisi olan Selim b. İsa el-Kufi'dir. Halef, Selim el-Kufi'ye defalarca kıraati okuduğunu ifade etmiş ve hocası için: "Selim el-Kufi Hamza'nın kıraatinden hiç bir şeye muhalefet etmemiştir." demiştir. Hicri 119 senesinde dünyaya gelen Selim b. İsa el-Kufi hicri 189 yılında veya 180 yılında vefat etmiştir.¹²⁴

Kıraat ilmini, Hamza'nın öğrencisinden tahsil eden Halef b. Hişam, Hamza'nın birinci râvîsi olmanın yanında diğer hocalarından öğrendiği kıraatler arasında tercihte bulunarak Hamza'nın kıraatinden farklı olarak 120 yerde,¹²⁵ ismine nispet edilen bir kıraati rivayet ettiğinden Kıraat-i Aşerede kendisine yer bulmuştur. Zaman içerisinde şöhreti iyice yayılan Halef b. Hişam'ın Kıraat-i Aşere imamlarından biri olmakla beraber rivayeti/kıraati bazılarına göre mütevatir bazılarına göre de meşhur rivayetler arasında sayılmıştır. İmam Malik, Ebu Avane, Hammad b. Zeyd, Ebu Şihab Ubeyd, Ebu'l-Ahves, Şerik, Hammad b. Yahya b. el-Ebah ve birçok kimseden Kur'an-ı Kerim'i dinlemiştir. Halef b. Hişam Âsım'ın kıraatini almak için Ebu Yusuf el-A'sa'dan okumuş ve imam Nâfi'nin kıraatini öğrenmek için de Ebu İshak el-Müseyyibi'den ders almıştır.¹²⁶

Halef b. Hişam'dan, Müslim *Sahih*'inde Ebu Davut *Sünen*'in de rivayette bulunmuştur. Yine Ahmed b. Hanbel, Ebû Zürra er-Razi, Ahmed b. Ebu Hayseme, Muhammed b. İbrahim b. Eban es-Sirac, Ebu Ya'la el-Mevsili, Ebu'l-Kasım el-Begavi ve birçok kimse kendisinden hadis rivayetinde bulunmuşlardır.¹²⁷ Halef b. Hişam hicri 229 senesinin Cemaziyelahir ayında Bağdat'ta vefat etmiştir.¹²⁸ Halef'in Hz. Peygambere dayanan senedi

¹²² el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.129.

¹²³ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.246.

¹²⁴ ed-Dâni, **Camiu'l Beyan**, s.66-7.

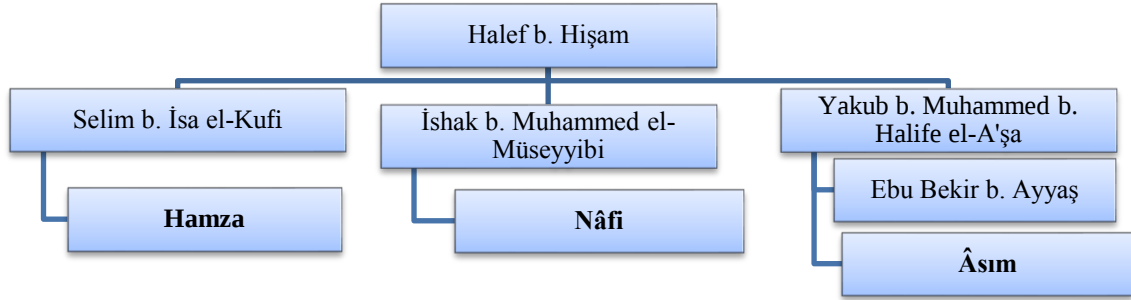
¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.247.

¹²⁶ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.419.

¹²⁷ Zehebi, **age**, c.1 s.420.

¹²⁸ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.247.

Hamza, Nâfi ve Âsım'la aynı olduğundan sened yoluyla üç kıraat imamından ders aldığının şematik halini vermeyi yeterli gördük.

Halef b. Hişam'ın kıraatini riveyet eden meşhur birinci râvîsi İshak b. İbrahim b. Abdullah el-Mervezi el-Bağdadi (ö.286/889)'dir. Künyesi Ebu Ya'kûb'tur. Halef'ten sonra onun yerine geçmiş Bağdat'ta kıraat eğitim öğretimine devam etmiştir. Kıraat ilminde kendisine güvenilen bir râvî olan İshak birçok öğrenci yetiştirmiş ve hicri 286 yılında vefat etmiştir.¹²⁹

Halef b. Hişam'ın ikinci râvîsi İdris el-Haddad (ö.292/905)'tir. Künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Halef el-Bezzar'dan kıraat ilmini okumuştur. Dönemim meşhur muhaddisleri Âsım b. Ali, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Main, Musab b. Abdullah b. ez-Zübeyri gibi birçok kimseden hadis rivayetinde bulunmuştur. Dârakutnî onun hakkında: "İdris el-Haddad hadis rivayetinde sika bir râvîdir." demiştir.¹³⁰ İdris el-Haddad hicri 292 veya 293 yılında bir kurban bayramı gününde 93 yaşında vefat etmiştir.¹³¹

Kıraat imamlarının ve ravilerinin bilgilerini verdikten sonra rumuzlarını tablo halinde vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir.¹³²

Sr.	Şehir	İmamlar	Rumuz	Birinci râvî	Rumuz	İkinci râvî	Rumuz
1	Medine	Nâfi	ا	Kâlûn	ب	Verş	ج
2	Mekke	İbn-i Kesîr	د	Bezzî	ه	Kunbül	ز
3	Basra	Ebû Amr	ح	Dûrî	ط	Sûsî	ي
4	Şam	İbn-i Âmir	ك	Hişam	ل	İbn Zekvan	م

¹²⁹ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.31-2.

¹³⁰ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.419.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, c.1 s.141.

¹³² Abdurrahman ÇETİN, **Kur'an Okuma Esasları**, Emin Yayınları, İstanbul 2017, s.321.

5	Kûfe	Âsım	ن	Şube	ص	Hafs	ع
6	Kûfe	Hamza	ف	Halef	ض	Hallad	ق
7	Kûfe	Kisâî	ر	Ebu'l-Haris	س	Dûrî	ت
8	Medine	Ebû Ca'fer	ج	İbn Verdan	عي	İbn Cemmaz	جم
9	Basra	Ya'kûb	يع	Ruveys	يس	Ravh	حه
10	Kûfe	Halef	خل	İshak	سح	İdris	سه

4. Kiraatlerin Kabul Edilme Şartları ve Kısımları

4.1.Kiraatlerin Kabul Edilme Şartları

İbn Mücahid “*Kitabu's-Seb'a*” adlı eserinde, kiraatlerin kabul edilme şartlarını; yaşadığı şehir halkının, kiraat imamının kiraati konusunda imam hakkında icma etmiş olması ve bu icmanın sağlamlık ve güvenilirlik açısından Arap dili ve kiraat konusunda ehil kimselerin bilgisine dayanması şeklinde iki madde sıralamıştır.¹³³ Kiraatlerin kabul edilme şartları olarak şu maddeler de kitaplarda geçmektedir: Hz. Osman (r.a.)’ın istinsah ettirdiği mushaf hattına uygun olması, senedinin sahih olması (üç ve daha fazla güvenilir râvîler tarafından Hz. Peygamberden kiraat imanına kadar ulaşması) ve bir vecihle de olsa Arap dili vechine uygun olmasıdır.¹³⁴

Mekki b. Ebi Tâlib (ö.437/1045) “*el-İbane*” adlı eserinde kiraatlerin kabul edilmesi için bir takım şartları sıralamıştır. Özetle bu şartlar içerisinde en başta, kiraatlerin sika râvîler tarafından Hz. Peygamber’e kadar dayanması gerektiğini ifade etmiştir. Diğer bir şartı; Arap dilinde telaffuz edilen vechin, yaygın/meşhur/herkes tarafından okunan Kur'an-ı Kerim’e uygun olmasıdır. Mushaf hattına uygun olmasını da kiraatlerin kabul edilme şartları arasında değerlendiren Mekki b. Ebi Tâlib bu üç şartı birlikte taşıyan kiraatle Kur'an-ı Kerim okunabileceğini ifade ederken bunları inkar edenin ise küfre düşeceğini açıkça belirtmiştir.¹³⁵

¹³³ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.17.

¹³⁴ Age, s.17. Not: Muhakkik Şevki Dayk bu üçüncü maddeyi, eseri incelediği zaman İbn Mücahid’in kiraat alma sebeplerinden biri olarak gördüğünü belirtir ve mukaddime kısmında bu bilgilere yer verir.

¹³⁵ Mekki b. Ebi Tâlib, *el-İbane*, s.51.

İbnü'l-Cezerî ise bu konuda şöyle demiştir:

“Nebi'nin (s.a.v.) vefatından sonra sahabe-i kiram Kur'an-ı Kerim'in yayılması ve basılması üzerine yapılan çalışmalarına devam ettiler. Kurra olan sahabiler İslam beldelerinin farklı merkezlerine gidip orada Kur'an-ı Kerim'i okuyarak ve okutarak asrı saadetteki gibi kurra yetiştirme işlemini gerçekleştirdiler. Sonra kârilere çoğaldı ve değişik beldelelere yayıldılar. Bunların peşinden, tabakaları bilinen, özellikleri/nitelikleri farklı imamlar geldi. Bazısı tilavet yönünden sağlam, rivayet ve dirayet yönüyle de meşhur, bazısı da tilaveti sağlam kıraati tam ve yanlışsız iken bazısı ise bu nitelikler açısından eksikti. Bu yüzden aralarında ihtilaflar çoğalmıştı. Sonraki süreçte ise zabt azalmıştı. Bunun üzerine; kıraat ilminde ihtisas sahibi, sahih kıraatlerle ihtilaflı kıraatleri temyiz edebilen, zabtı kuvvetli, tashih/tahrir gücüne sahip olan kıymetli alimler, konu üzerinde bütün gayretlerini ortaya koyarak arzu edilen maksadı ortaya çıkarmaya çalıştılar. Bu çerçevede tüm kıraat vecihlerini toplayıp bunlar arasından koydukları usul ve kaideler doğrultusunda sahih olan kıraatleri ihtilaflı olan kıraatlerden ayırmışlardır.”¹³⁶

Bu bilgilerden hareketle İbnü'l-Cezerî'ye göre sahih kıraatlerin kabul olma şartları şunlardır:

- 1-Bir vecihle de olsa Arapça dil kurallarına uygun olması
- 2-Bir ihtimalle de olsa Mushaf'ı Osmaniye'ye uygun olması
- 3-Senedin sahih olması.¹³⁷

Bu özelliklerin üçüne birden sahip olan kıraatlerin reddedilmesi caiz değildir. İbnü'l-Cezerî böyle olan kıraatleri şöyle değerlendirmiştir:

“Bu kıraat, Kur'an'ın kendisiyle indiği yedi harftendir. Bu üç şartı taşıyan kıraat, gerek yedi imama gerekse makbul olan diğer imamlara nispet edilsin denktir. Bu kıraatleri red veya inkar etmek caiz değildir. Ancak bu üç şarttan bir tanesi ihlal edilirse bu kıraat zayıf, şaz ya da batıl şeklinde isimlendirilir. Bu görüş, halef ve seleften tahkik ehlinin sahih olan görüşüdür.”¹³⁸

Kıraatlerin kabul edilme maddeleri arasında bu sayılanlar dışında daha farklı bir takım şartlar getirenler de olmuştur. Fakat genel olarak İbnü'l-Cezerî'nin sıraladığı bu üç şart altında yaygınlık kazanmıştır. Yine bu şartlardan sadece senedin sahihliği şartının yeterli olacağını savunanlar da vardır. İbnü'l-Cezerî bu şartlardan sadece sahih senedin yeterli olacağını savunan fikre karşı çıkmış diğer iki şartında beraber değerlendirilmesi görüşünü

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, thk. Muhammed Mahmud eş-Şinkitiyy, Nşr, Melik Fahd li-Tiba'ti'l-Mushafu's-Şerif, Medine 2013, c.1 s.116.

¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.117.

¹³⁸ **Age**, c.1 s.120.

savunmuştur.¹³⁹ Örneğin bu şartlardan senedin sahih olması ve Arap dil kurallarına uygun olma maddeleri olup, Mushaf'ı Osmaniye'ye uygunluk şartı bulunmazsa, bir şartın eksik olmasından ötürü böyle bir kıraatle tilavet etmenin caiz olmadığını dile getirilmiştir.¹⁴⁰ Yine diğer şartlardan birinin eksik olması da aynıdır. Ancak bu üç şarttan en önemli olanı “senedin sahih olması” maddesidir.

4.2. Kıraatlerin Kısımları

Mütevâtir Kıraatler: Tevâtürlük vasfına hâiz olan kıraatlerdir. Kıraat-i Seb'a imamlarının rivayet ettikleri kıraatler mütevâtir olarak değerlendirilmiştir.¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî'ye göre Kıraat-i Aşere imamlarının kıraatlerinin hepsi mütevâtirdir.¹⁴²

Meşhur Kıraatler: Senedi sahih olup mütevâtir derecesine ulaşmayan kıraatlerdir. Kıraat-i Aşere imamlarının son üç tanesi olan Ebû Ca'fer b. Ka'ka, Ya'kûb b. İshak ve Halef b. Hişam'ın kıraatleri meşhur kıraatler arasında değerlendirilir. Yalnız İbnü'l-Cezerî bu üç kıraati de mütevâtir olarak kabul etmiştir. Bu kıraatler, senedi sahih olmasının yanında Arap dil kurallarına ve Resmu'l-Mushaf'a da uygundur. Bu kıraatler kurrarlar indinde şöhret kazanmış hiçbir kurra da bunları eksik, hatalı veya şaz kıraatler olarak değerlendirmemiştir.¹⁴³

Âhad kıraatler: Senedin sahih olup fakat Arap dil kurallarına ya da Resmu'l-Mushafa uygun veya diğerleri kadar meşhur olmayan kıraatlerdir. Bu tür rivayetlerle namazda kıraat edilmez. Örnek olarak Tirmizi'nin “Camii”sinde veya Hakim'in “Müstedrek”inde yer alan bir hadisi şerifi gösterilebilir: ¹⁴⁴مُتَكِينٍ عَلَى رَفَافٍ خُضِرٍ وَعَبَّاقِرٍ حَسَانٍ Bu rivayetin senedi sahihtir. Fakat diğer iki şartı taşımamaktadır. Onun için kıraat edilmemektedir. Bu ayetin üç maddeyi içinde barındıran Hafs'a göre okunuşu ise şöyledir: ¹⁴⁵مُتَكِينٍ عَلَى رَفَافٍ خُضِرٍ وَعَبَّاقِرٍ حَسَانٍ

Şaz Kıraatler: Şaz kıraatlerin tanımı ile ahad kıraatlerin tanımı birbirine yakın olmakla birlikte ikisi için aynı tanımların yapıldığı da görülür. Süyûti senedin sahih olmayan kıraatleri şaz kabul ederken¹⁴⁶, Zürkânî ise, “Senedin sahih olup, Arap dil kurallarına

¹³⁹ Age, c.1 s.121.

¹⁴⁰ Mekki b. Ebi Tâlib, el-İbane, s.51-2.

¹⁴¹ Süyûti, el-İtkan, thk.Mustafa Şeyh Mustafa (Şuayb el-Arnaut) Beyrut 2008, s.163.

¹⁴² Zürkânî, Menahilü'l-İrfan, c.1 s.376.

¹⁴³ Süyûti, age, s.166.

¹⁴⁴ Age, s.167.

¹⁴⁵ Rahman Sûresi 55/76. Ayet.

¹⁴⁶ Süyûti, age, s.167.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MÂİDE SÛRESİ BAĞLAMINDA NÂFÎ, EBÛ AMR ve ÂSİM

KIRAATLERİ

1.1. Mâide Sûresi

1.1.1. Sûrenin İsmi, Nuzûlü ve Ayet Sayısı

Sûre adını 112. ve 114. ayetlerde; Havarilerin isteği üzere, Hz. İsa'nın (a.s.) Allah Teala'dan istediği "sofra" manasına gelen el-Mâide (المائدة) kelimesinden almaktadır. Bu sûreye aynı zamanda "akitler sûresi" manasına gelen (سُورَةُ الْعُقُود) ile "kurtarıcı sûre" manasına gelen (سُورَةُ الْمُنْقِذَةِ) de denilmiştir.¹⁵⁰

Sûre Medine döneminde inmiştir. Mushaf sıralamasına göre 5. Sûredir. Nuzûl sırasına göre ise 112. Sûredir. Fetih sûresinden sonra, Tevbe sûresinden önce nazil olmuştur. Medine döneminde bir defada indiğine ve son inen sûrelerden olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Örneğin; Abdullah b. Amr (r.a.)'dan rivayete göre, o şöyle demiştir: "Son inen sûre Mâide sûresidir."¹⁵¹ Tirmizi bu hadis için "hasen gariptir" demiştir.¹⁵²

Mâide 3. ayette yer alan "أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا" "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim." kısmının Mekki olduğuna dair rivayetlerin birinde, Arefe günü Arafat dağında nazil olduğu bildirilmiştir.¹⁵³ Yalnız sûrelerin Mekki-Medeni kısımlandırılmasında Hicrî tarih dikkate alındığı için, ister seferde ister başka bölgede nazil olsun Medine döneminde inen ayetler olarak değerlendirilir. Ayrıca sûrenin nuzûluyla ilgili Mukatil b. Süleyman (ö.150/767), Mâide sûrenin gündüz vaktinde indiğini rivayet etmiştir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir fi'l-Akide ve's-Şeria' ve'l-Menhec**, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Dimeşk 1997, c.6 s.60.

¹⁵¹ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, **Sünen-i Tirmizi (el-Câmiu'l-Kebir)**, Thk.Beşşar Avvâd Maruf, Nşr: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut 1996, c.5 s.150 Hadis No:3063.

¹⁵² **Hasen garib**: Gariblik hem sened hem de metinde olur ve tek bir senedle rivayet edilir ve manasını takviye eden başka delillerde bulunursa Tirmizi bu tür hadislere bu ismi vermiştir. Çünkü garib hadis bazen sahih, bazen hasen, bazen de zayıf olabilir. Rivayet edenin tereddüdünden dolayı garib adını almıştır. Tirmizî, **Sünen-i Tirmizi/Kur'an'ın Tefsiri**, Çev. Abdullah Parlıyan, Konya 2004. Hadis No.3063.

¹⁵³ Sabuni, **Safvetü't-Tefasir**, Nşr. Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut 1981, c.1 s.324. Vehbe Zuhayli, **et-Tefsiru'l-Munir**, c.6 s.60.

¹⁵⁴ Ebu'l-Hasen Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezidi bi'l-Velai'l Belhi, **Tefsiru Mukati'l b. Süleyman**, Thk. Ahmed Ferid, Nşr. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan/Beyrut 2003, c.1 s.276.

Konusunun gösterdiği ve rivayetlerin de desteklediği üzere, sûre Hudeybiye anlaşmasından sonra, Hicretin 6. yılında veya 7. yılın başlarında vahyolunmuştur. İlgili anlaşmadan doğan sorunları ele almaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hicri 6. yılın Zilkade ayında Umre yapmak için 1400 Müslümanla birlikte Mekke'ye gitti. Fakat düşmanlığa bürünen Kureyş, Arabistan'ın tüm eski dini geleneklerine aykırı olmasına rağmen Hz. Peygamber'in bu düşüncesine engel olmaya çalışmasına rağmen sert ve kırıcı görüşmelerden sonra Hudeybiye'de bir anlaşmaya varıldı. Bu antlaşmaya göre umre gelecek yıla ertelenmişti. İşte bu sebeple, ilk ayetler Mekke'de Hac'la ilgili konuları ele almakta, aynı şeyler 101-104. ayetlerde de vurgulanmaktadır.¹⁵⁵

Konunun sürekliliği, çok büyük ihtimalle sûrenin tamamının aynı zamanda ve tek bir defada vahyolunduğunu göstermektedir. Ne var ki, bazı ayetlerin daha sonraki bir dönemde vahyedilip, sûre içinde uygun düştükleri yerlere yerleştirilmiş olmaları da mümkündür.¹⁵⁶

Bu sûre hakkındaki rivayetler; tamamının aynı zamanda ve tek bir defada vahyolunduğunu bildirmektedir.¹⁵⁷ Fakat Mâide sûresi çok çeşitli bölümleri kapsamakla birlikte manası, sûrenin farklı zamanlarda çeşitli aralıklarla indirildiğini kuvvetle ilham etmektedir. Ayetlerin bir kısmının manası aynı şekilde kesinlikle gösteriyor ki sûrenin bir kısmı tertip itibarıyla kendisinden önce olan sûrelerdeki diğer bir takım bölümlerden önce inmiştir (Yahudilerle ilgili bölümler gibi). Yine aynı şekilde sûrenin bir kısmının kapsamı, onun herhalükarda Hudeybiye barışının ardından, Mekke'nin fethinden önce indiğini gösterir. Müşriklerin görüldükleri her yerde öldürülmesini ve necis olduklarından dolayı onların Mescid-i Haram'a yaklaşmalarının menedilmesini emreden Tevbe sûresinin nuzulünden önce indiği kesindir.¹⁵⁸

Bütün bunlar, Mâide sûresinin bir defada indiğini ve onun Kur'an'ın en son inen sûresi olduğunu içeren hadislere kuşkuyla yaklaşmamıza neden olsa da, biz diyoruz ki tenzilin hikmetinin gerektirdiği tüm bölümlerin indirilişin tamamlanmasından sonra sûrenin bölümleri bir araya getirilmiştir. Sûrenin bazı bölümlerinin inişinin Peygamber asrının son zamanlarına kadar gecikmiş olması ve bunun üzerine sûrenin bir araya getirilmesinin de bu

¹⁵⁵ Ebu'l-Ala Mevdudi, **Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 2006, c.1 s.443-4.

¹⁵⁶ Mevdudi, **Tefhimu'l-Kur'an**, c.1 s.444.

¹⁵⁷ Sabuni, **Safvetü't-Tefasir**, c.1 s.324.

¹⁵⁸ Bedrettin Çetiner, **Esbab-ı Nüzul**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002, c.1 s.289.

Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”¹⁶⁴ Bu ayeti kerimede açıkça ehli kitabı dost edinmememiz emredilirken bu sûrenin beşinci ayetinde ehli kitap ile evlenilebileceği ifade edilmiştir. “Mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir.” Ayette yasaklanan dostluğun, Yahudilik ve Hristiyanlık anlayışının dost edinilmesi olduğu açıktır. Nitekim Yahudi veya Hristiyan bir kadınla evlenmenin caiz olduğu ayetle belirtilmiştir. Buna göre yahudi bir kadınla evlenen bir müslüman, elbette eşini sever. Ancak yahudiliğini sevmeyecektir. Bu nedenle ayette yasaklanan dostluğun, Yahudi ve Hristiyanların dinlerini dost edinmek olduğu anlaşılmalıdır.¹⁶⁵ Daha sonra Yahudi ve Hristiyanların tevhid inancından ayrıldığı, sapıklıkta ileriye gidip neticede lanete uğradıklarından bahseden ayetler gelmektedir.

Mâide sûresinde içkinin, kumarın, putların ve fal oklarının birer pislik olup kesinlikle haram oldukları, ihram yasakları, ölmek üzere olan kimselerin vasiyette bulunmaları ile ilgili bölümlerle birlikte Hz. İsa’ya verilen mucizeleri ihtiva eden ayetlerde yer almaktadır.

Ebu Meysere Amr b. Şurahbil’den gelen bir rivayete göre:“Mâide Sûresi son inen sûrelerdendir ve bu sûrede on yedi farz hüküm vardır” demiştir.¹⁶⁶ İmam-ı Şatibiyye Enstitüsü ilmi heyetinin hazırladığı “Mevsuatü’t-Tefsiri’l-Me’sur” adlı eserde yukarıda belirtildiği gibi “on yedi farz hüküm” denmektedir; fakat İmam Kurtubi (ö.671/1273) aynı rivayete yer vermekle birlikte bu sayının on sekiz olduğunu ayrıca Mâide sûresinde mensuh bir hükmün olmadığını eserinde belirtmiştir.¹⁶⁷ Burada şunu belirtmek gerekir ki her iki eserde İmam Süyûti’nin “ed-Dürü’l-Men’sur” adlı eserinden nakilde bulunmuşlardır. Fakat Arapça eserinde hem “on yedi farz” rivayeti hemde “on sekiz farz” rivayeti geçmektedir.¹⁶⁸ Mâide Sûresinde yer alan bu on sekiz farz şunlardır.

1- Boğularak ölmüş hayvan,

¹⁶⁴ Maide Sûresi 5/51. Ayet

¹⁶⁵ Ömer Tellioglu, **Maide Sûresi**, [https://sorularlailamiyet.com/kaynak/Mâide Sûresi](https://sorularlailamiyet.com/kaynak/Mâide_Sûresi) sitesinden alınmıştır.

¹⁶⁶ Müsaid b. Süleyman et-Tayyar, vd. **Mevsuatü’t-Tefsiri’l-Me’sur**, Haz: Merkezü’d-Dirasaat ve’l-Malumaati’l-Kur’aniyye el-İmamı Şatibiyye Enstitüsü (Cidde), Neş:Daru İbn Hazım, Beyrut/Lübnan 2017, c.7 s.296.

¹⁶⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubi, **el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an**, Çev: M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul 2004, c.6 s.7.

¹⁶⁸ Ebu’l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Süyûti, **ed-Dürü’l-Men’sur fi’t-Tefsiri’l-Me’sur**, Tahkik: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Nşr:Merkezü Hicr, Kahire 2003, c.5 s.158.

- 2- Darbe sonucu ölmüş,
- 3- Yüksekten düşerek ölmüş,
- 4- Boynuzlanarak ölmüş,
- 5- Yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar, (haram kılındı.)
- 6- (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç, (bu şekilde boğazlanan hayvanlar yenilebilir.)
- 7- Dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar,
- 8- Bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.¹⁶⁹ Bu hükümler dışında aynı ayette başka hükümlerde bulunmaktadır. Fakat diğer sûrelerde geçtiği için onları bu sûreye has farzlar arasında değerlendirilmemiştir.
- 9- (Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler,
- 10- Bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helal kılındı.¹⁷⁰
- 11- Bu gün size temiz ve hoş şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal, sizin yiyecekleriniz de onlara helaldir.
- 12- Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir.¹⁷¹
- 13- Abdest ayetinin bütün hükümleri.¹⁷²
- 14- Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.¹⁷³
- 15-18. Allah ne "Bahîre" ne "Sâibe", ne "Vasîle" ne de "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır. Ancak inkar edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez. (Mâide 5/103)¹⁷⁴ Cahiliye dönemi Arapları, beş kere doğuran ve beşinci yavrusu

¹⁶⁹ Maide Sûresi 5/3. Ayet.

¹⁷⁰ Maide Sûresi 5/4. Ayet.

¹⁷¹ Maide Sûresi 5/5. Ayet.

¹⁷² Maide Sûresi 5/5. Ayet.

¹⁷³ Maide Sûresi 5/38. Ayet.

¹⁷⁴ Süyûti, **ed-Dürü'l-Men'sur fi't-Tefsiri'l-Me'sur**, Nşr: Daru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan 2011, c.3 s.4.

dişi (bazı kaynaklara göre erkek) olan devenin kulağını yarıp salıverirler, artık onu ne sağarlarsa ne de binme veya yük taşımada kullanırlardı. Sütü putlara bırakılmış kabul edilen bu hayvana kulağı yarıldığı için “bahire” denirdi. Bir kimsenin başına bir sıkıntı geldiğinde; “Bundan kurtulursam devam “saibe” olsun” diye adakta bulunur, adağını yerine getirmek üzere de hayvanı putlar adına serbest bırakır, sütünden sadece misafirler yararlanabilirdi. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa tanrıların olur; erkekli dişili ikiz doğurması halinde buna “vasile” derler ve dişiden dolayı erkeği de kurban etmezlerdi. On nesli dölleyen erkek deveye “ham” adını vererek serbest bırakırlar, bütün sulardan ve meralardan yararlanmasına müsaade ederlerdi.¹⁷⁵

Mâide Sûresinde bu sayılanların dışında farklı hüküm bildiren ayetlerde bulunmaktadır. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’den Veda Haccı esnasında Mâide sûresini okuyup şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Ey insanlar, şüphesiz ki Mâide sûresi (Kur’an’dan) nazil olan son bölümlerdendir. O bakımdan onun helal bildirdiğini helal belleyiniz, haram bildirdiğini de haram belleyiniz.”¹⁷⁶ Benzer muhtevada farklı rivayetlerde bulunmaktadır.¹⁷⁷

Bu noktadan itibaren Nâfî, Ebû Amr ve Âsım’ın hayatları ve Mâide Sûresindeki kıraat farklılıkları konusu ele alınacaktır.

1.2. Nâfî, Ebû Amr ve Âsım’ın Hayatları

1.2.1. Nâfî b. Abdirrahman el-Leysî (ö.169/785)

Medine bölgesinin kıraat imamı Nâfî, Ca’veneh b. Şuub el-Leysî’nin azatlı kölesidir.¹⁷⁸ Kıraat ilmini öğrettiği öğrencilerinden biri Nâfî’nin aslen Esbehanlı (İsfahan İranda bir şehirdir) olduğunu söylemiştir.¹⁷⁹ Medine’de yetişmiş, koyu siyah tenli, parlak yüzlü ve güzel ahlaka sahip olan Nâfî, aynı zamanda latifeci ve şakacı bir kimseydi.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Hayrettin Karaman vd. **Kur’an Yolu Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016 c.2 s. 348-9.

¹⁷⁶ el-Kurtubi, **el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an**, c.6 s.8.

¹⁷⁷ Süyûtî, **ed-Dürü’l-Men’sur**, c.3 s.3-5.

¹⁷⁸ Ca’veneh hakkında İsbahani’nin eserine muhakkik tarafından şu not düşülmüştür. Kendisi hakkında Beni Haşim kabilesinin müttefiki deniliyordu. Aynı zamanda Hz. Peygamberin amcası Hz.Hamza (r.a.)’ın halifi müttefikiydi. Yine Hz. Abbas (r.a.)’ın müttefiki olduğu da söyleniyordu. حليف kelimesinin yazılışında hatalı yazıldığını söyleyen muhakkik doğrusunun خ harfi ile olduğunu da belirtiyor. Bkz. el-İsbehani, **el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr**, s.41-42.

¹⁷⁹ İbn Mücahid, **Kitabu’s-Seb’a**, s.53-54.

¹⁸⁰ Mahmud Halil Husari, **Ehsenü’l-Eser**, s.7.

İmam Nâfi kıraat ilmini tabiin neslinden öğrenmiştir. Cömert, ibadete düşkün ve Kur'an aşığı olan İmamı Nâfi'nin tabiin neslinden olan hocaları şunlardır: Ebu Hureyre (ö.57/679) ve Abdullah b. Abbas (r.anhuma) (ö.68/690)'dan kıraat ilmini öğrenen Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ö.117/739)'tır. Ebu Hureyre (r.a.) da kıraat ilmini Übey b. Ka'b (r.a.)'dan öğrenmiştir.¹⁸¹ Tabiin neslinin büyüklerinden olan Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia el-Mehzumi (ö.78/700)'nin azatlı kölesi olan Ebû Ca'fer Yezid el-Ka'ka da İmam Nâfi'nin hocalarındandır. Abdullah b. Ayyaş, Übey b. Ka'b (r.a.)'dan o da kıraat ilmini Hz. Peygamber'den almıştır.¹⁸² Ebû Ca'fer aynı zamanda Kıraat-i Aşere imamlarından biridir. Müminlerin annesi Ümmü Seleme (r.anh)'nın azatlı kölesi Şeybe b. Nahhas (ö.130/752) da İmamı Nâfi'nin hocalarındandır. Ayrıca Şeybe b. Nahhas kıraat ilmini Hz. Aişe (r.anh)'dan da almıştır.¹⁸³

Diğer bir hocası olan Müslim b. Cündeb el-Hüzeyli (ö.106/724)'nin öğrencilerinden bazıları hocalarının ders verme metodunu şöyle anlatmışlardır: “Hocamız bize sabahın erken vakitlerinde 30 ayet okutur, aynı günün akşam saatlerinde de 30 ayet okuturdu.”¹⁸⁴ İmamı Nâfi de kıraat dersi verirken aynı yolu izlemiştir. Medine fakihisi olan Yezid b. Ruman (ö.120/737) da Nâfi'nin hocalarından biridir.¹⁸⁵

İmam Nâfi'nin öğrencilerinden olan Ebu Kurre (ö.308/930) hocasının; “Tabiin neslinden olan yetmiş kişiden kıraat ilmini okudum” sözünü aktarmasıyla hem hangi çağda yaşadığını hem de kıraat senedinin sağlamlığını ifade etmektedir. Ancak, Nâfi bunlardan iki kişinin ittifak ettikleri rivayetleri toplamış, tek kalan rivayetleri terk ederek iki râvînin ittifakla sahabeden rivayet ettikleri kıraatlerle/harflerle kendisine nispet edilen kıraatini okumuştur.¹⁸⁶ Yine imam Malik (ö.179/795) İmamı Nâfi'nin kıraati hakkında: “Nâfi'nin kıraati sünnettir” diyerek Hz. Peygamberin kıraatine olan uygunluğunu ayrıca ifade etmiştir.¹⁸⁷

İmamı Nâfi'nin öğrencisinin oğlu olan Muhammed b. İshak el-Müseyyibi, babası İshak'tan rivayetle şöyle demiştir: “Nâfi'nin iki oğlu babalarına vefat edeceği zaman şöyle dediler: (Babacığım) Bize vasiyette bulun!” O da çocuklarına Enfal Sûresinin birinci ayetini okuyarak vasiyette bulundu: “فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ” “O

¹⁸¹ İbn Mücahid, *age*, 55.

¹⁸² *Age*, s.56.

¹⁸³ *Age*, s.58.

¹⁸⁴ *Age*, s.60.

¹⁸⁵ İbn Mücahid, *age*, s.61.

¹⁸⁶ *Age*, s.62.

¹⁸⁷ ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.44.

halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasulüne itaat edin.” Nâfi bu ayeti okuduktan sonra hicri 169 senesinde vefat etmiştir.¹⁸⁸ İmam Nâfi’nin öğrencilerinden bazıları şunlardır: Süleyman b. Müslim b. Cemmaz, İsmail b. Ca’fer b. Ebi Kesir ve kardeşi, Ya’kûb b. Ca’fer, İshak b. Muhammed b. Abdullah el-Meseyyibi, Ebu Üvey’sin oğulları: İsmail ve Ebu Bekir, Abdumelik b. Kârib el-Esmâi, Muhammed b. Ömer el-Vakidi, Harice b. Musab Ebi’l Haccac, İsa b. Mina Kâlûn, Osman b. Said (Verş),¹⁸⁹ buraya ismini almadığımız daha bir çok öğrencisi olan İmam Nâfi’nin en meşhur râvîleri Kâlûn (ö.220/835) ve Verş (ö.197/812)’tir.

1.2.1. 1. Kâlûn

Kâlûn’un asıl adı, İsa b. Mina b. Verdan b. İsa b. Abdussamed b. Ömer b. Abdullah ez-Zürekî’dir. Rum asıllı olan Kâlûn hicri 120 senesinde doğmuştur.¹⁹⁰ Hocası Nâfi b. Abdurrahman, okuyuşunu beğenerek kendisine Rumca’da “güzel, hoş” anlamına gelen “Kâlûn” (kalon) diye hitap ettiği için bu lakapla meşhur olmuştur.¹⁹¹

Kâlûn kıraat ilmini, aynı zamanda üvey babası olduğu söylenen Nâfi b. Abdurrahman’dan tahsil etmiş ve bu konuda uzmanlaşınca kadar Nâfi’den yararlanmayı sürdürmüştür. Kendi ifadesine göre defalarca ondan Kur’an-ı hatmetmesi ve öğrendiklerini yazıya geçirmesi yanında, tahsilini tamamladıktan sonra da yirmi yıl müddetle hocasının meclisinden ayrılmayıp, kendisinden Ebû Ca’fer’in kıraatini de okumuştur. Ayrıca İbn Verdan’dan arz yoluyla kıraati öğrenen Kâlûn, Muhammed b. Ca’fer b. Ebu Kesir, Abdurrahman b. Ebü’z-Zinad ve Nâfi b. Abdurrahman’dan hadis rivayet etmiştir.¹⁹²

Kâlûn’dan oğulları Ahmed ve İbrahim’le, Ebü’l-Hasan Ahmed b. Yezid el-Hulvani, Ebu Neşit Muhammed b. Harun, Muhammed b. Salih el-Mısri ve İbn Şenebuz’un hocası Ebu Süleyman Salim b. Harun el-Leysî gibi şahsiyetler kıraat tahsil ederken Ebu Zür’a er-Razi, Musa b. İshak el-Ensari, Ali b. Hasan el-Hisincani, İbrahim b. Deyzil gibi râvîler hadis rivayetinde bulunmuşlardır.¹⁹³ Ayrıca Kâlûn hakkında: “İsa b. Mina Kâlûn kulakları işitmeyen biriydi, kendisine Kur’an okunduğu zaman, Kur’an okuyan kârinin dudaklarına bakar bu şekilde okuyucunun hareke ve hatalı okuyuşlarını anlar tekrar düzeltmesi için

¹⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *Ğayetü’n-Nihaye fi Tabakati’l-Kurra*. s.63 Nâfi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Adıgüzel, *Nâfi ve Kıraati’nin Özellikleri*, Atatürk Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış YLT. Erzurum 1993.

¹⁸⁹ İbn Mücahid, *age*, s.64.

¹⁹⁰ İbnü’l-Cezerî, *Ğayetü’n-Nihaye*, s.542-543.

¹⁹¹ el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.49.

¹⁹² İbnü’l-Cezerî, *Ğayetü’n-Nihaye*, s.542-543.

¹⁹³ Tayyar Altinkulaç, “Kalun”, *DİA.*, İstanbul 2001, c.24 s.268.

aksettirirdi” denilmiştir.¹⁹⁴ Vefat tarihi hakkında farklı görüşlerin bulunmasıyla birlikte hicri 220 yılında vefat etmiştir.¹⁹⁵

1.2.1.2. Verş

Nâfi'nin ikinci râvîsi olan Verş'in asıl adı; Osman b. Said'dir. İsmi hakkında farklı rivayetler bulunmakla birlikte çok hareketli olduğu için hocası onu kuşa benzetmiş ve Verş lakabını takmıştır. Hicri 120'de Mısır'da dünyaya gelen Verş oradan Medine'ye gelerek kıraati, İmam Nâfi'den öğrenmiştir.¹⁹⁶ Kendi ifadesine göre mescide girdiğinde kalabalık yüzünden hocanın yanına varamayıp, bunun üzerine kendisini hoca ile görüştürecektir bir zat bulmuş ve Ca'feriler'in ileri gelenlerinden olan bu kişi sayesinde Nâfi'in ilgisini çekmeyi başarmıştır. Nâfi, uzak yerden sırf kıraat öğrenmek için Medine'ye gelen bu talebenin derslerine öncelik verip bizzat onunla ilgilendiği gibi diğer talebeler de kendi sürelerinin bir kısmını kullanmasına izin vererek öğrenimini tamamlamasına yardımcı olmuşlardır.¹⁹⁷ İmamı Verş eğitimini tamamlayınca Mısır'a geri dönüp burada uzun yıllarca kıraat eğitimi vermiştir. Bu bölgedeki kıraat rivayetlerinin geneli Verş'e dayanmaktadır.¹⁹⁸ Sesinin güzelliği ve okuyuşunun tatlılığı sayesinde zevkle dinlenen Verş, kıraat ilminde hüccet ve sika diye nitelendirilir. Hocasına yer yer muhalefet edip bunların makbul ve sahih okuyuşlar olduğunu belirten Verş'in rivayeti yetiştirdiği talebeler yoluyla Mısır'a, Kuzey Afrika ülkelerine ve Endülüs'e kadar ulaşmıştır.¹⁹⁹

Günümüzde yedi imamdan Âsım b. Behdele'nin Hafs rivayetinden sonra en çok okunan kıraatin Nâfi kıraatinin Verş rivayeti olduğunda şüphe yoktur. Bu kıraat zamanımızda Kuzey Afrika ülkelerinde özellikle Tunus, Cezayir, Fas'ta, kısmen de Suudi Arabistan'da okunduğu gibi Âsım'ın Hafs rivayetinin tercih edildiği geniş İslam coğrafyasında Kur'an'ın farklı bir kıraatle okunuşu sırasında çoğunlukla Verş'in rivayetine öncelik verilir.²⁰⁰ Kur'an kıraatinde ve Arapça ilminde mahir olan Verş Mısır'da hicri 197 senesinde vefat etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, s.542-543.

¹⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *age*, s.542-543.

¹⁹⁶ *Age*, s.446-447.

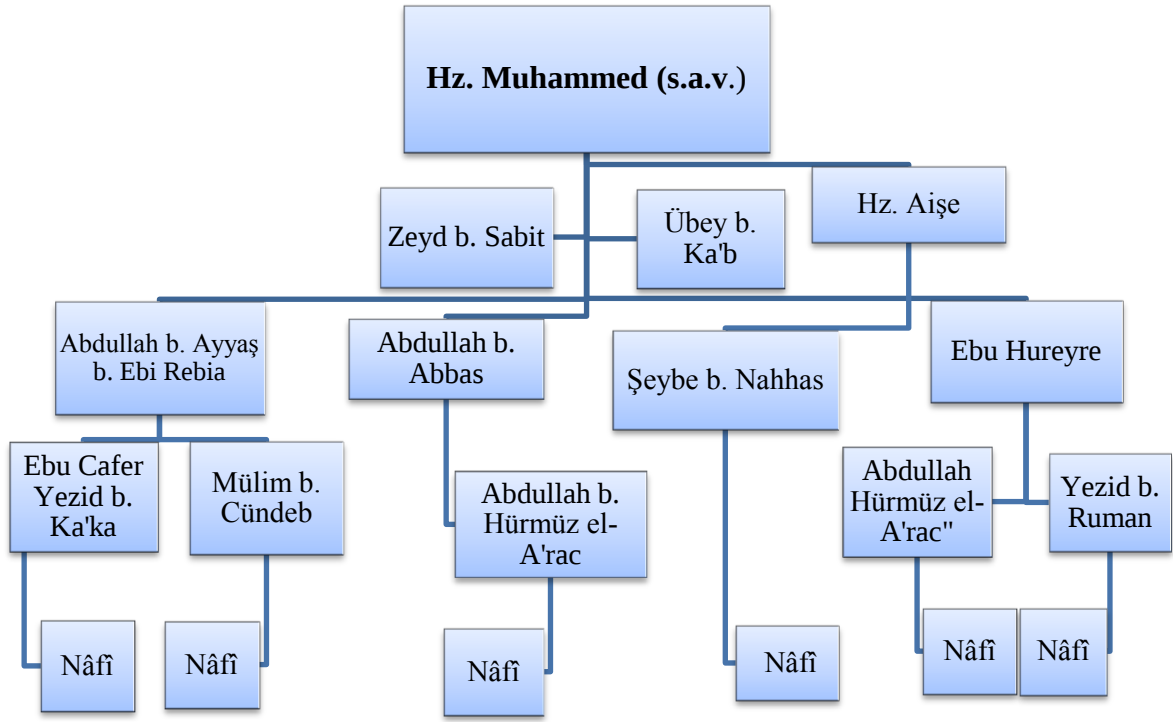
¹⁹⁷ Tayyar Altinkulaç, “Verş”, *DİA.*, İstanbul 2013, c.43 s.63.

¹⁹⁸ Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014, s.119.

¹⁹⁹ Tayyar Altinkulaç, “Verş”, ay.

²⁰⁰ Tayyar Altinkulaç, “Verş”, ay.

²⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, s.446-447.

1.2.2. Ebû Amr b. Ala' el-Basrî (ö.154/771)

Basra kıraat imamı olan Ebû Amr b. Ala' Hicri 68 yılında Mekke'de dünyaya gelip Basra şehrinde yetişmiştir.²⁰² Kendisi on dokuz farklı isimle anıldığı rivayetler arasında olduğu söylene de en sahih olanın Zeyyan olduğudur.²⁰³ Zeyyan b. Allai b. Ammar b. el-U'ryan el-Mazini et-Temimi el-Basrî insanlara sadakati, güvenilir olmayı, emanete riayet etmeyi ve İslamı öğretmekle beraber Kur'an-Kerim'i okutmayı ve Arap dilini öğretmiştir.²⁰⁴ Ebû Amr sahabe neslinden sonra gelen üçüncü tabaka döneminden sayılır.²⁰⁵ Basra'da yetişen daha sonra babasıyla birlikte Mekke'ye ve Medine'ye gidip kıraat ilmini öğrenen Ebû Amr, tekrardan Kûfe'ye Kûfe'den tekrar Basra'ya giderek çıktığı bu ilim yolculuğunda birçok kurradan ders almıştır.²⁰⁶

Ebû Amr b. Ala'nın hocalarından biri olan Mücahid b. Cübeyir tabiin neslindendir. Kıraati Abdullah b. Abbas'dan öğrenmiştir. İbn Abbas da kıraati Übey b. Ka'b (r.a.)'dan o da Hz.

²⁰² İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.80.

²⁰³ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.224.

²⁰⁴ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.22.

²⁰⁵ ed-Dâni, **Camiu'l Beyan**, s.51.

²⁰⁶ Halil Husari, **Ehsenü'l-Eser**, s.21-22.

Peygamber'den kıraat ilmini almıştır.²⁰⁷ Aynı zamanda Mücahid b. Cübeyir Mekke kıraat imamı olan İbn-i Kesîr'in de hocasıdır.

Ebû Amr'ın Mekkeli hocalarından diğer birisi de Said b. Cübeyr (ö.94/730)'dir. Kıraat-i Aşere imamlarından olan Mekke kıraat imamı İbn-i Kesîr de Ebû Amr'ın hocasıdır. Yine bu bölgede ders aldığı hocaları şunlardır: Ata b. Ebi Rabiha (ö.115/735), Abdullah b. Abbas'ın azatlı kölesi olan İkrime (ö.107/ 728), İkrime b. Halid el-Mahzumi (ö.110/730) ve Hamid b. Kays el-A'rac (ö.130/747).²⁰⁸

Medine'de ders aldığı hocalarından bazıları şu kimselerdir: Yezid b. Ruman Ebu Ravh el-Medeni (ö.120/737), Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka' el-Mahzumi,²⁰⁹ Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia el-Mahzumi'nin azatlı kölesi olan Ebû Ca'fer İmam Nâfî'ye de kıraat dersi vermiştir.

Ebû Amr'ın Medineli hocalarından diğer biri de Şeybe b. Nehhas'tır.²¹⁰ Şeybe kıraatini Hz. Aişe (r.anh)'dan almış Hz. Aişe'de kıraatini Rasûlullah'dan öğrenmiştir.²¹¹

Basra ve Kûfe de ders gördüğü hocalarından bazıları da şu zatlardır: Yahya b. Ya'mer el-Basrî (ö.129/746), Âsım b. Ebi'n-Necûd (ö.127/745) Kûfe kıraat imamı olan Âsım Kıraat-i Aşere imamıdır.²¹² Rivayeti ve kıraat özellikleri araştırmamızın konusu olduğu için ayrı bir başlıkta incelenecektir. Kıraat ilmini Abdullah b. Ömer'den öğrenen Ebu'l-A'la da hocalarından biridir.²¹³ **Daha birçok hocadan ders alan Ebû Amr'ın kıraati günümüzde Sudan, Nijerya ve bazı Orta Afrika ülkelerinde yaşayan müslümanlar tarafından okunmaktadır.** Ebû Amr 86 yaşında, hicri 154 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.²¹⁴

1.2.2.1. Dûrî

Diğer kıraat imamlarında olduğu gibi Ebû Amr b. A'la'nın da iki râvîsi vardır. Bunlardan ilki Dûrî'dir. Asıl ismi Hafs b. Ömer b. Abdülaziz b. Sahban b. Adiy ed-Dûrî el-Ezdi (ö.246/860)'dir. ed-Dur Bağdat'ta bir bölgenin adı olup kendisi de burada doğduğu için oraya nispetle Dûrî lakabıyla anılmıştır.²¹⁵

²⁰⁷ İbn Mücahid, **age**, s.83-84.

²⁰⁸ Halil Husari, **age**, 21-22.

²⁰⁹ **Age**, 21-22.

²¹⁰ Halil Husari, **age**, ay.

²¹¹ İbn Mücahid, **age**, s.58.

²¹² **Age**, s.83.

²¹³ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.22.

²¹⁴ ed-Dâni, **Camîu'l-Beyan**, s.54. Ebû Amr hakkında daha geniş bilgi için bkz. Halil İbrahim Sabırlı, **Ebû Amr'ın Kıraat İlmi ve Arap Dilindeki Yeri**, Selçuk Üniv. SBE Yayınlanmamış YLT., Konya 2002.

²¹⁵ el-Benna, **age**, c.1 s.22-23.

İmam Dûrî, Medine'nin meşhur kıraat imamı Nâfî'den bahsederken, "Nâfî'nin zamanına yetiştim; 10 dirhem param olsaydı mutlaka ona gider, kıraatini bizzat kendisinden öğrenirdim" diyerek kıraat ilmini en eski kaynaklarından öğrenebilmek için hiçbir fedakârlıktan çekinmediğini ifade etmiş ve ulaşabildiği kadar devrinin tanınmış kurrasından yedi kıraatin tamamını tahsil edip şaz kıraatleri de öğrenmeyi ihmal etmemiştir.²¹⁶

Dûrî meşhur kıraatı seba' imamlarından Kisâî'nin kıraatini bizzat kendisinden, Ebû Amr b. Ala'ninkini (Ebû Amr'dan sonra) ilk kaynaklarından olan Yahya el-Yezidi'den, Hamza ez-Zeyyat'ın kıraatini yine ilk kaynaklardan sayılan Süleym b. İsa'dan, Nâfî'in kıraatini de İsmail b. Ca'fer el-Medenî'den almış ayrıca Âsım'ın râvîsi Ebu Bekir Şu'be b. Ayyaş'tan da faydalanmıştır. Aslen Belhli olup Bağdat'a yerleştiği anlaşılan Şüca' b. Nasr el-Horasanî de bu ilimdeki hocaları arasında sayılır.²¹⁷ Yaşadığı dönemde kendi bölgesinin kıraat alanında önderi olmakla birlikte, güvenilir/sika ve hafızası/zabtı güçlü bir şahsiyete sahip olan Dûrî, kıraat ilminde büyük bir birikime sahip olduktan sonra insanlar, ölümüne kadar ilminden faydalanmış ve hicri 246 yılında da vefat etmiştir.²¹⁸

1.2.2.2. Sûsî

Sûsî'nin asıl ismi; Salih b. Ziyad b. Abdullah b. İsmail b. el-Carud es-Sûsî (ö.261/874)'dir. Künyesi Ebu Şuayb olan Sûsî güvenilir/sika ve hafızası/zabtı güçlü bir kâridir.²¹⁹ Kıraat ilmini arz ve sema yoluyla Ebû Amr'ın talabesi Ebu Muhammed el-Yezidi (ö.202/816)'den almış ayrıca Âsım'ın kıraatini de râvîsi Hafs'tan okumuştur.²²⁰ İbnü'l-Cezerî, Sûsî'yi daha çok kıraat ilmindeki yeri açısından değerlendirerek hakkında zabıt, muharrir (araştırmacı) ve sika terimlerine yer vermiş ve Yahya b. Mübarek el-Yezidi'nin en önde gelen talebesi olduğuna işaret ederken bu durumun Ebû Amr b. Ala kıraatinin doğru tesbiti açısından önemli olduğuna dikkat çekmek istemiştir.²²¹

Nitekim İbn Mücahid, *Kitabü's-Seba*'sında Ebû Amr b. Ala'nın kıraatini tespit ederken Sûsî'nin adının yer aldığı bir isnad zincirine de itibar etmiş, daha sonra kıraat imamlarının râvîlerini iki ile sınırlayarak yazılan kıraatı seb'a ve aşere kaynaklarında kıraat ilmini bizzat Ebû Amr'dan almamış olmasına rağmen ortaklaşa olarak onun adı ve rivayeti tercih

²¹⁶ Age, s.22-23.

²¹⁷ Tayyar Altinkulaç, "Dûrî", DİA. İstanbul 1994, c.10 s.5-6.

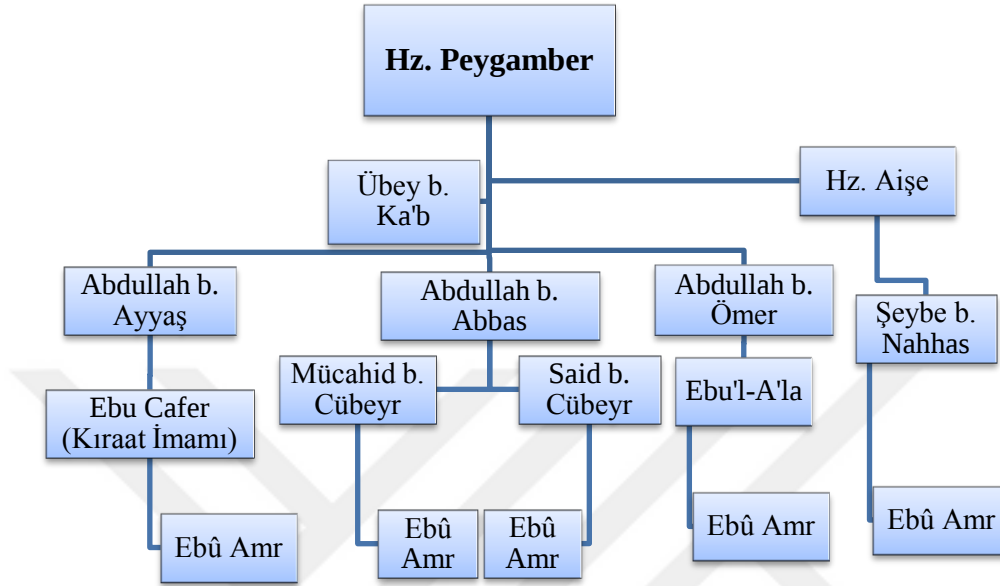
²¹⁸ el-Benna, age, c.1 s.22-23.

²¹⁹ Age, s.23.

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, Ğayetü'n-Nihaye, c.1 s.302.

²²¹ Age, c.1 s.302.

edilmiştir. Bu seçim yapılırken hiç şüphesiz zabt ve araştırma yönünün üstünlüğü ve bu kıraat konusundaki uzmanlığı dikkate alınmıştır.²²² Sûsî 70 yaşına yakın bir ömür geçirdikten sonra hicri 261 yılında Rakka'da vefat etmiştir.²²³

1.2.3. Âsım (ö.127/745)

Hicri 40 sensinde Kûfe'de dünyaya gelen Ebûbekir Âsım b. Ebi'n-Necûd el-Kûfî Huzeyma b. Malik'in azatlı kölesidir.²²⁴ Kûfe kıraat imamı olan Âsım bir başka nakle göre Ebu Bekir el-Esedî'nin azatlı kölesidir.²²⁵ Yedi kıraat imamından biri olan Âsım'ın künyesi Ebu'n-Necûd'dur. Behdele ismi Âsım'ın babasının adı olmakla beraber annesinin adıdır diyenler olduysa da bu görüş Zehebi'ye göre zayıftır.²²⁶ Dolayısıyla Âsım b. Behdele ismiyle anılmıştır.

Ebu Abdurrahman es-Sülemi (ö.73/692)'den sonra Kûfe'de kıraat ilminde önder olan Âsım'ın konuşması fesahat ve belagat açısından son derece etkileyiciydi. Sesinin güzelliğiyle beraber Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde okuyan Âsım'ın Kur'an okuyuşunu

²²² Tayyar Altinkulaç, "Sûsî", **DİA**, İstanbul 2009, c.37 s.576.

²²³ İbnü'l-Cezerî, **age**, c.1 s.302.

²²⁴ el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s. 80.

²²⁵ İbnü'l-Cezerî, **Ğayetü'n-Nihaye**, c.1 s.316 Aynı sayfada İbnü'l-Cezerî النجود kelimesinin "ن"nun fethası ve "و"nın dammesiyle okumanın doğru okuyuş olduğunu ifade ediyor.

²²⁶ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, c.1 s.204.

dinleyenler hakkında, -ondan daha güzel Kur'an okuyanı görmedim- diye söyledikleri kaynaklarda yer alır.²²⁷

İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fî Tabakati'l-Kurra* adlı eserinde Âsım'ın şu sözüne yer verir: "İki yıl boyunca hastaydım. Daha sonra iyileştiğim zaman Kur'an okudum ve onu okurken bir harf hatası bile yapmadım."²²⁸ Âsım'ın bu sözü onun Kur'an kıraatinde ne kadar vukufiyet sahibi olduğunu gösterir. Tabiin neslinin üçüncü tabakasından olan Âsım sahabelerden Ebu Rimse Rifa' b. Yesribi et-Temimi (r.a.) ve Haris b. Hassan el-Bekri (r.a.)'la görüştüğü ifade edilmiştir.²²⁹ Dolayısıyla Âsım tabiin neslinden sayılır.

Salih güvenilir ve hadis rivayetinde sika olan Âsım'ın hocaları arasında birinci olarak Ebu Abdurrahman es-Sülemi gelir. Ebu Abdurrahman kıraati Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'dan almıştır. Hz. Ali de kıraat ilmini Rasûlullah'dan öğrenmiştir.²³⁰ Yine Ebu Abdurrahman es-Sülemi kıraat ilmini Hz. Osman, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Mesud'tan kıraat ilmini almıştır.²³¹

Âsım'ın diğer bir hocası Zir b. Hubeyş el-Esedî'dir. Arz yoluyla kıraat ilmini Zir b. Hubeyş'ten tahsil etmiş, Zir b. Hubeyş'te kıraat ilmini Abdullah b. Mesud (r.a.)'dan okumuş, Abdullah b. Mesud da Hz. Peygamber'den almıştır.²³²

Âsım'ın diğer bir hocası Ebû Amr eş-Şeybani'dir. Tabiin neslinden olan eş-Şeybani kıraat ilmini Abdullah b. Mesud'tan almıştır.²³³ **Kıraat alanında yaşadığı döneme kıyasen, daha sonraları bir hayli şöhreti yayılan Âsım'ın kıraati/rivayeti günümüz dünya Müslümanlarının ekserisi tarafından okunmaktadır.** Âsım Hicri 127 bazı kaynaklarda 128 yılında Küfe'de vefat etmiştir.²³⁴

²²⁷ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, s.70.

²²⁸ İbnü'l-Cezerî, *age*, c.1 s.316.

²²⁹ İbnü'l-Cezerî, *age*, c.1 s.316.

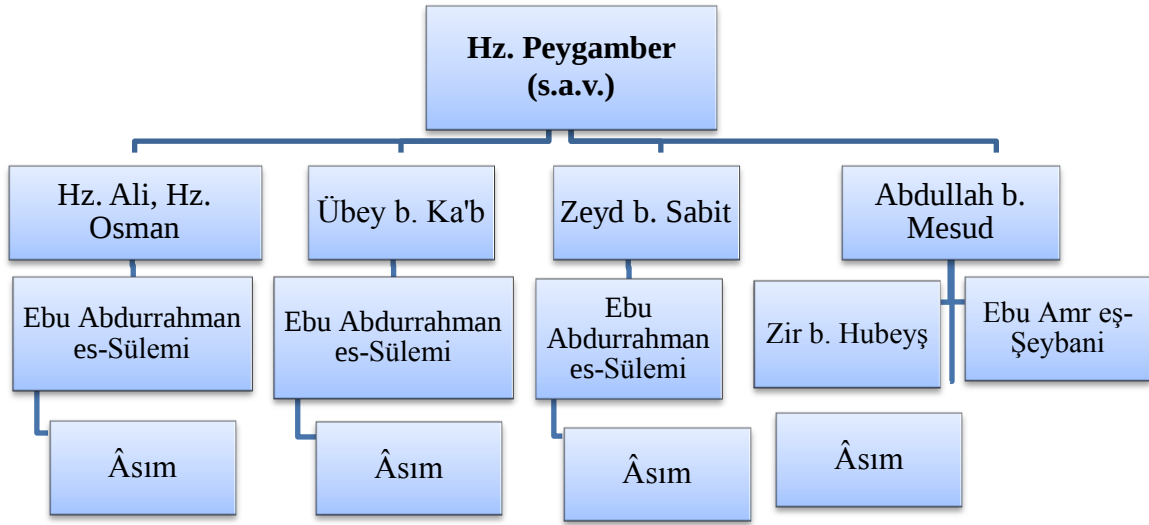
²³⁰ İbn Mücahid, *age*, s.70.

²³¹ ed-Dâni, *et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.9.

²³² İbn Mücahid, *age*, s.70.

²³³ İbnü'l-Cezerî, *age*, c.1 s.317.

²³⁴ ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.60.

1.2.3.1. Ebûbekir Şu'be b. Ayyaş

Âsım'ın kıraatini sonraki nesillere aktarma noktasında en meşhur iki râvîsi vardır. Birinci râvîsi Ebûbekir Şu'be b. Ayyaş b. Salim (ö.193/808)'dir. Hicri 95 yılında Kûfe'de dünyaya gelmiştir. Âsım b. Behdele, Ebûbekir Şu'be'ye kıraati beşer aye şeklinde öğretmiştir. Şu'be, Âsım'dan sonra Kûfe'de insanlara Kur'an-ı Kerim okutmayı öğretmiş ve ömrünü bu yolda harcamıştır.²³⁵

Hadis alanında dönemin önde gelen muhaddislerinden okumuş, kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Mübarek, Ebu Davûd, Ebu Bekir b. Ebu Şeybe gibi meşhur zevat hadis almıştır. Hadis alanında Hafs b. Süleyman'dan daha fazla mutemet görülmüştür.²³⁶

Ölümü yaklaştığı zaman yanı başında ağlayan kızına hitaben: "Kızcağızım ağlama! Ben bu halimle Kur'an-ı Kerim'i yüz yirmi dört bin kere hatim etmişken Allah Azze ve Celle'nin bana azap edeceğinden mi korkuyorsun?"²³⁷ İlk bakışta iddalı gibi görünen bu sözünde Ebûbekir Şu'be b. Ayyaş yanı başında ağlayan kızını teselli etmek hem de son anına kadar Kur'an'a vermiş olduğu hizmeti hatırlatarak Allah'ın rahmetinden ümit var olduğunu kastetmiştir. Son nefesine kadar Kur'an'la yaşayan Ebûbekir b. Şu'be hicri 193 senesinde vefat etmiştir.

²³⁵ ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.61.

²³⁶ Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s.130.

²³⁷ ed-Dâni, *age*, s.61.

1.2.3.2. Hafs

Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs b. Süleyman b. el-Muğire (ö.180/796) hicri 90 yılında doğmuştur.²³⁸ Kumaş tüccarı olan Hafs aynı zamanda hocası Âsım'ın üvey oğludur.²³⁹ Kumaş ticareti yaptığından “Bezzaz” diye de anılan Hafs'ın kıraati, Ebûbekir b. Şu'beye göre daha çok tercih edilmiştir.²⁴⁰ **Hâlâ günümüz dünyasında en çok okunan kıraat Hafs'ın rivayetidir.**

Hafs Kur'an kıraatinde hüccet sayılmış, özellikle Âsım b. Behdele'nin kıraatini rivayetteki güvenilirliği ve hıfzının sağlamlığı üzerinde kaynaklarda ittifak edilmiştir. Hafs, Âsım b. Behdele'nin kıraati için İbn Mücahid'in *Kitabü's-Seb'a*'sında tercih ettiği kişilerden biri olurken daha sonra kıraatı seb'a imamlarının râvî sayısını iki ile sınırlayan kıraat kitaplarında da Âsım'ın iki râvîsinden biri olmuştur.²⁴¹

Zehebî; Hafs, Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş'den 520 yerde farklı okuyuşunun olduğunu ifade etmiştir.²⁴² İmam Hafs'ın rivayeti telaffuz ve kolaylık açısından daha rahat bir okuma içerdiği için Asım'ın birinci râvîsine göre daha çok yaygınlık kazanmış günümüzde de Müslümanlar en çok takip ettiği kıraat olmuştur.

Bir müddet Bağdat'ta kalan Hafs burada Âsım'ın kıraatini okutmuş, daha sonra Mekke'ye de kıraat dersleri vermeye devam etmiştir.²⁴³ Kendisinden Hüseyin b. Muhammed el-Mervezi, Hamza b. Kasım el-Ahvel, Amr b. Sabbah, Ubeyd b. Sabbah, Süleyman b. Davud ez-Zehrani ve daha pek çok kişi arz ve sema yoluyla kıraat öğrenirken Ubeyd b. Sabbah, Muhammed b. Bekar b. Reyhan, Ali b. Hucr el-Mervezi, Muhammed b. Harb el-Havlani, Hişam b. Ammar ed-Dımeşki ve diğerleri hadis rivayetinde bulunmuşlardır.²⁴⁴ Hafs'ın rivayetleri Tirmizi ve İbn Mace'nin sünenlerinde yer almış, Nesai ise Müsned'inde mütabaat yoluyla ondan nakilde bulunmuştur.²⁴⁵

Kıraatinin kolay olması, hem Araplar hem de Arap asıllı olmayan Müslümanlar tarafından rahat telaffuz edilebilmesi, kaide dışı gelen okuyuş türlerinin diğer kıraatlere göre çok az

²³⁸ Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, c.1 s.287.

²³⁹ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Cüza'iy, *el-Münteha ve fihi Hamse Aşrate Kıraat*, thk. Muhammed Şefa'at Rabbani, nşr. Mecma' Melik Fahd li Taba'ali'l-Mushaf, Medine 2013, c.1 s.39.

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, c.1 s.231.

²⁴¹ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seb'a*, 94-7.

²⁴² Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, c.1 s.288.

²⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, c.1 s.231.

²⁴⁴ Zehebi, *Ma'rifetü'l-Kurra*, c.1 s.288-9. İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, c.1 s.231-2. Tayyar Altinkulaç, “Hafs b. Süleyman”, *DİA*. İstanbul 1997, c.15 s.118-9.

²⁴⁵ Tayyar Altinkulaç, “Hafs b. Süleyman”, ay.

olması gibi sebepler rivayetine uyanların sayısını arttırmıştır. İmam Hafs hicri 180 senesinde Kûfe’de vefat etmiştir.²⁴⁶

1.3. Nâfî, Ebû Amr ve Âsım’ın Mâide Sûresine Göre Fonetik Kıraat Farklılıkları

Kıraatler içinde fonetik ve fersî okumalar vardır. Fonetik okumalar hükümleri birbirinin aynısı olan kaidelerin, aynı kurallar üzerinde icra edilmesiyle ortaya çıkan okumalardır. Genel kanaate göre fonetik okumaların manaya hiçbir etkisi yoktur. Çünkü bunlar aynı kelimenin farklı lehçe ve ağızlarda telaffuzuyla ortaya çıkan okuma şekilleridir. Eda/fonetik yönüyle ele alınan farklılıklar, kelimelerin daha çok telaffuzuyla alakalı olup kıraat imamlarının Kur’ân kıraatinde takip ettikleri ve her birinin kendisine ait olan ya da diğer imamlarla ortak oldukları kuralların öne çıkanlarıdır.²⁴⁷ Bu başlıkta Nâfî, Ebû Amr ve Âsım’ın fonetik yönden kıraat farklılıkları Mâide Sûresi bağlamında ele alınacaktır. Fonetik kıraat farklılıklarına istiâze ve besmele ile başlanılacak terkik ve tefhim konusuyla son verilecektir.

1.3.1. İstiaze ve Besmele

Kur’an-ı Kerim okumayı dileyen bir kimse okumaya başlamadan önce istiaze ve besmele çekmelidir. Ancak besmele ve istiazenin getirilmesi konusunda farklı görüşler beyan edilmiştir. Bununla birlikte istiaze siğasıyla alakalı farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Her halükarda Kur’an okumaya başlayacak kişiden istiaze getirmesi talep edilir. Zira Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ” Kur’an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.”²⁴⁸

Bu ayette verilen istiaze emri cumhura göre menduptur. Dolayısıyla Kur’an’ı başı, ortası, sonu farketmeksizin tilavet etmeyi arzu eden bir kimsenin bu ayete ittiba edip istiaze getirerek başlaması müstehaptır. Yine istiaze çekecek kimsenin kullanacağı siğalar hakkında da farklılıkların bulunması yanında iki siğa üzerinde ittifak edilmiş günümüzde de bu iki siğayla istiaze çekilmektedir. Bunlardan ilki “ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ” siğasıdır. Bu siğa ayette belirtilen emre göre en uygun olanı, Hz. Peygamberin uygulamış olduğu ve

²⁴⁶ el-Cüzaîy, **el-Münteha ve fihi Hamse Aşrate Kıraat**, c.1 s.39.

²⁴⁷ Bkz. Murat Akkuş, “İbn Âşûr’un Tefsirinde Fonetik Yönden Kıraatlerdeki Farklılıklar”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume III, Issue I, Nevşehir, 2018, s. 1-2. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Murat Akkuş, **Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: “et-Tahrîr ve’t-Tenvîr” Örneği**, (Basılmamış Doktora Tezi), RTÜSBE, Rize, s.176-188.

²⁴⁸ Nahl 16/98.

cumhurun da ittifak ettiği siğadır. Diğer siğa ise; Hadisi Şerifte belirtilen ve genel olarak Haşr Sûresinin son ayetlerinden önce okunan “أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” siğasıdır.²⁴⁹

Besmele “بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ” lafzıyla Tevbe/Berae Sûresi dışında kalan bütün sûrelerin başında bulunur. Dolayısıyla bu sûreleri başından okuyacak kişi besmele getirerek başlamalıdır. Sûre evvelinde bulunan besmelenin o sûrenin bir ayeti mi, yoksa müstakil sûre başlarında bulunan bir ayet mi veya teberrüken mi yazıldığıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.²⁵⁰

Fatiha sûresinin başındaki besmeleyle alakalı da; sûrenin bir ayeti veya sadece bu sûreye özel müstakil bir ayet olduğu görüşleri beyan edilmiştir. Bütün kurra sûre evvelinden okumaya başlayacak kişinin, istiazeyle birlikte besmeleyi çekerek başlaması gerektiği noktasında ittifak etmiştir. Yine sûre ortasından okumaya başlayanın besmele ile okuması veya okumaması tercihe bırakılmıştır.²⁵¹ Kur'an okumaya infırad halinde başlayacak kişinin alması gereken istiaze ve besmele vecihleri “vaslı küll, kat'ı küll, vaslı evvel kat'ı sani ve kat'ı evvel vaslı sani” vecihleridir.²⁵² Yalnız indirac halinde kat'ı evvel vaslı sani vechi, vaslı evvel kat'ı sani vechinden önce gelir.

Vaslı Küll: İstiaze ve besmele vasledilerek sûrenin ayetine geçilir.

Kat'ı Küll: İstiaze okunur ve durulur. Bir miktar nefesten sonra besmele çekilir ve durulur. Sonra sûrenin ilk ayeti okunur.

Vaslı Evvel Kat'ı Sani: İstiazede geçilip besmelenin sonunda durulur. Bir miktar nefesten sonra sûre ayetine başlanılır.

Kat'ı evvel Vaslı Sani: İstiaze'nin sonunda durulur. Bir miktar nefesten sonra besmele ve sûre ayeti vasledilerek okunur.²⁵³ Şimdi araştırmamızın konusu olan Nâfi, Ebû Amr ve

²⁴⁹ ed-Dâni, *Camî'u'l Beyan*, s.146-147. Ayr. Bkz. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.201-202. Ebu Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensari İbnu'l-Bâziş, *el-İkna' fi'l-Kıraati's-Seba'*, Thk. Abdülmecit Kaddaş, Nşr. Ümmül Kura Üniv. Mekke 1403/1983 c.1, s.149-151. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Darul Kitabul İlmiyye, Beyrut 2002, s.33. Abdülfettah el-Kadı, *el-Budurü'z-Zahire*, s.12. Mahmut Halil Husari, *Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim*, Nşr. Mektebetü'l-Mekkiyye Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Mekke 1999 s.332-333.

²⁵⁰ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim Tecvidi*, TDV.Yayınları, Ankara 2005, s.23-25.

²⁵¹ Halil Husari, *Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim*, s.334.

²⁵² el-İsbehani, *el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s.453-7

²⁵³ Halil Husari, *Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim*, s.334.

almamışlardır. Böyle bir vecih bütün kurra nezdinde kabul edilir bir okuyuş değildir.²⁵⁶ Nâfi'nin ikinci râvîsi Verş bu üç vechin dışında ayrıca vasıl bila besmele ve sekit bila besmele vecihlerini de alarak toplamda iki sûre arasında beş vecih okumaktadır. Ebû Amr ise bir sûrenin sonundan diğer bir sûreye geçiş yaparken besmele getirmeksizin ya vaslederek okur, ya da ilk sûrenin sonunda sekte yapıp ikinci sûreye geçiş yapar. İki sûre arasında getirilen vecihler şunlardır:

Vaslı Küll: Sûre sonu vasledilerek besmele getirilir, sonra besmele de vasledilerek diğer sûreye geçilir.

Kat'ı Küll: Sûre sonunda durulur. Besmele okunduktan sonra yine durulur ve diğer sûreye başlanılır.

Kat'ı Evvel Vaslı Sani: Sûre sonunda durulur. Besmele vasledilerek diğer sûreye başlanılır. Vasıl Bila Besmele: Evvelki sûrenin sonunda vasledilerek diğer sûreye geçilir. Arada besmele okunmaz.

Sekit Bila Besmele: Sûrenin sonunda sekte yapılır ve diğer sûreye başlanılır. Arada besmele okunmaz.

“1.3.2. Medler

Med konuları Medd-i Tabii, Medd-i Muttasıl, Medd-i Munfasıl, Medd-i Lazım, Medd-i Arız, Medd-i Lin ve Meddi Bedel olmak üzere yedi başlıkta ele alınacaktır. Medlerin gerçekleşmesi için bir takım şartlar gerekmektedir. Bunlar hurufu med, sebebi med ve lin harfleridir. Med konularını iyi kavramak için önce bu şartların bilinmesi önem arz etmektedir.

Hurufu Med: Med harfleri “و ي ا” olmak üzere üç tanedir. Bunlar “vav” öncesindeki harfin harekesi ötreli olursa, “ye” mâkablideki harfin harekesi esreli olursa, “elif” ise öncesindeki harfin harekesi fethalı olduğu zaman harfi med olurlar.²⁵⁷

Sebebi Med: Med sebepleri hemze ve sukûn olmak üzere iki tanedir. Hemze; elifin harekeli haline denir. Sukûn ise; sakin harfe verilen isimdir. Lazım ve arız diye iki kısma

²⁵⁶ Halil Husari, *Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim*, s.335.

²⁵⁷ ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.185.

ayrılır.²⁵⁸ Lazımi sukûn durulduğu veya geçildiği zaman değişmeyendir. Arizi sukûn ise sadece durulduğu zaman ortaya çıkandır.²⁵⁹

Lin Harfleri: Vav ve ye (و-ي) harfleridir. Bu iki harf cezimli ve öncesindeki harfin harekesi fethalı olduğu zaman lin harfi olarak değerlendirilir.²⁶⁰

a-Medd-i Tabii: Harfi med olup med sebeplerinden herhangi biri bulunmazsa Medd-i Tabii olur. Bütün kurra bunu bir elif miktarı uzatmışlardır.²⁶¹ (قَالَ) gibi.

b- Medd-i Muttasıl: Harfi med ve med sebeplerinden hemze bir kelimede bulunduğu zaman Medd-i Muttasıl olur.²⁶² (جَاءَ) Nâfi'nin birinci râvîsi Kâlûn ile Ebû Amr, Medd-i Muttasılı iki elif miktarı uzatarak okurken ikinci râvîsi Verş beş elif miktarı uzatarak okur. Âsım da dört elif miktarı uzatarak okur.²⁶³

c- Medd-i Munfasıl: Harfi Med ve hemze ayrı kelimelerde bulunduğu zaman gerçekleşir.²⁶⁴ (يَا أَيُّهَا) Kâlûn medd-i munfasılı sıralı bir elif miktarı uzatarak, sılasız ise iki elif miktarı uzatarak okur. Verş beş elif miktarı, Ebû Amr bir elif miktarı, râvîsi Dûrî ayrıca iki elif miktarı uzatarak okur. Âsım ise dört elif miktarı uzatarak okumaktadır.²⁶⁵

d- Medd-i Lazım: Harfi medden sonra sebebi medden sukûnû lazım gelirse gerçekleşir. Uzatılma miktarı üzerinde farklı görüşler olsada muhakkik kurralar dört elif miktarı çekilmesi üzerine ittifak etmişlerdir.²⁶⁶ (وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ) örneğinde olduğu gibi.

e- Medd-i Arız: Harfi medden sonra sebebi medden sukûnû arız gelirse gerçekleşir.²⁶⁷ Son harfin harekesi fetha olursa üç vecih caiz olur. (وَهُوَ فِي الْأَخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ) Tul, Tevessût ve Kasr: Tul; 4 elif miktarı, Tevessût; 3-2 elif miktarı, Kasr 1 elif miktarıdır. Son harfin harekesi kesra olursa dört vecih caiz olur. (إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) Tul (4), Tevessût (3-2), Kasr (1), birde Revv. Son harfin harekesi ötre olduğu zamanda ise yedi vecih caiz olur.²⁶⁸ (إِنَّ اللَّهَ)

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c.2 s.786.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.50.

²⁶⁰ İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.213.

²⁶¹ Abdülfettah es-Seyyid 'Acmi el-Musrafiyy, **Hidayetü'l-Kari ila Tecvidi Kelami'l-Bari**, Nşr. Mektebetü Tayyibe, Medine 2009 c.1 s.269.

²⁶² Abdülfettah Abdülğani el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye fi'l-Kıraati's-Seba'**, Nşr. Mektebetü's-Sevadi, Cidde 1999, s.72.

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.51. el-Benna, **İthaf**, s.158.

²⁶⁴ el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye**, s.73.

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, **age**, s.52 el-Benna, **age**, s.159.

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c.2 s.795.

²⁶⁷ Abdülfettah es-Seyyid 'Acmi, **Hidayetü'l-Kari**, c.1 s.280.

²⁶⁸ Abdülfettah es-Seyyid 'Acmi, **age**, c.1 s.310-313.

(يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ) Tul (4), Tevessüt (3-2), Kasr (1), Tul ile işmam, tevessüt ile işmam, kasr ile işmam, bir de Revm.²⁶⁹

f- Medd-i Lin: Harfi linden sonra sukünü lazım veya sukünü arız gelirse gerçekleşir. Son harfin harekesi fetha olursa üç vecih caiz olur. (وَيَسْعُونَ) Tul, Tevessüt ve Kasr: Tul 3 elif miktarı, Tevessüt 2 elif miktarı, Kasr 1 elif miktarıdır. Son harfin harekesi esre olursa dört vecih caiz olur. (وَأَرْجُلُكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) Tul (3), Tevessüt (2), Kasr (1), bir de revm. Son harfin hareksi ötre olduğu zamanda ise yedi vecih caiz olur. (يَا شُعَيْبُ) Tul (3), Tevessüt (2), Kasr (1), Tul ile işmam, tevessüt ile işmam, kasr ile işmam, bir de revm.²⁷⁰

Ayrıca Verş “شيء” gibi olan kelimelerde medd-i lin yapmaktadır. Yani bu kelimeleri telaffuz ederken tul ile beş ve tevessut ile üç elif miktarı uzatarak okumaktadır. Mâide sûresinde yer alan ilgili yerler şu ayetlerde geçmektedir: 17. ayette (شيء) iki yerde, 19, 40, 41, 42, 68, 94, 97, 104, 117 ve 120. ayetlerde de birer defa geçmektedir. 110. ayette yer alan (كَهَيْتِ الطير) kelimesini de Verş, Tul ve Tevessut ile okumaktadır.

g-Medd-i Bedel:

Harfi medden önce hemze gelir ve ikisi bir kelimedede bulunursa Medd-i bedel olur.²⁷¹ Verş böyle yerlerde tul, tevessüt ve kasr olmak üzere üç vecih alır.²⁷² Verş’e göre: Tul 5 elif miktarı, tevessüt; 3 elif miktarı, kasr; 1 elif miktarı uzatmaktır. Mertebeteyn de kasr vechi önce gelir.²⁷³ “جَاءَ آل لوط - إيماناً - آمنوا”

Medd-i bedel kuralını işleten Nâfi’nin râvisi Verş ve konumuz kapsamında olan diğer kıraat imamlarının vecihlerinin yer aldığı örnek bir ayet aşağıdaki gibidir:

²⁶⁹ **Revm:** Gizli bir sesle harekeyi talep etmeye denir. **İşmam:** Sukünden sonra dudakları yummaya denir.

²⁷⁰ Abdülfettah es-Seyyid ‘Acmi, **age**, c.1 s.308-309.

²⁷¹ ed-Dâni, **et-Teyisir fi’l-Kıraati’s-Seba’**, s.31. ed-Dâni, **Camîu’l Beyan**, s.193. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’** s.210. İbnü’l-Cezerî, **Takribu’n-Neşr**, s.52. **en-Neşr**, c.2 s.833. el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi’s-Şatibiyye**, s.75.

²⁷² el-Benna, **İthaf**, c.1 s.161.

²⁷³ Muhammed Emin b. Abdullah Molla Efendi, **Umdetü’l-Hallan fi İzahı Zübdetü’l-İrfan**, el-Mektebetül Hanefiyye Yayınevi, İstanbul ts, s.23.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ²⁷⁴

ب ح ————— ١ ————— ١
ب ط ————— ٢ ————— ٢
ج ————— ٥ ط ————— ٥
 ت
 ق
ن ————— ٤ ————— ٤

1.3.3. Sıla

Kâlûn, Küm کم ve Hüm هم zamirlerini vasıl halinde hem sılalı hem de sılasız okur. Sılalı okuma: Zamirin sonuna med harfi olan “vav-و”ı getirip uzatarak okumaktır. (عَلَيْهِمُ-خَلَقَكُمْو) gibi. Sılasız okuma da; zamirlerde bulunan “mim-م” harfini cezimli okumaktır.²⁷⁵

Kâlûn meratibi erbea’da²⁷⁶ medd-i munfasılı, sıla ile bir elif miktarı, ademi sılada ise medd-i munfasılı iki elif miktarı çekerek okur. Sıla vechi önce alınır. Mertebeteynde ise, ademi sıla vechi mukaddemdir. Ayrıca Kıraat-i Aşere imamlarından olan İbn-i Kesîr, cemi müzekker zamirlerini Kâlûn gibi sılalı okumakla beraber müfred müzekker gaib zamiri olan “ه - he” zamirini de sıla ile okur. Ebû Ca’fer de cemi müzekker zamirlerini (كم\هم) İbn-i Kesîr gibi sadece sıla ile okur. Ademi sıla ile okumaz.²⁷⁷ Âsım, Ebû Amr, Nâfi’nin diğer ravisi Verş ve diğer kıraat imamları sıla vechini almazlar.

²⁷⁴ Maide Sûresi 5/1. Ayet

²⁷⁵ Molla Efendi, **Umdetü’l-Hallan**, s.15.

²⁷⁶ İstanbul Tarikine göre Fatiha Sûresi’nden Rum Sûresine kadardır. Mısır Tarikine göre ise Meryem Sûresine kadardır. Kıraat İmamları bu sûrelerde yer alan Meddi Muttasılları dört vecih olmak üzere 2,3,4,5, elif miktarı uzatarak okuduklarından dolayı dört mertebe anlamına gelen meratibi erbea denilmiştir. Rum ya da Meryem Sûrelerinden Nas Sûresine kadar olan kısımda ise iki vecih (3, 4 elif miktarı) okunduğundan iki mertebe anlamına gelen mertebeteyn denilmiştir.

²⁷⁷ ed-Dâni, **Camîu’l Beyan**, s.183-184; Molla Efendi, **Umdetü’l-Hallan**, s.15.

وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذُكِّرْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ²⁷⁸

ب	_____	صله	_____	١
ب ط	_____	عدم صله	_____	٢
ج	_____			٥
ح	_____			١
ن	_____			٤

1.3.3.1. Med Sıla

Verş, cemi müzekker zamirlerinden sonra hemze katı’ gelirse med sıla yaparak okur.²⁷⁹

Yani cemi müzekker mim’ini beş elif miktarı uzatarak okur.

Verş burada olduğu gibi “mim-م” harfine ötre hareke vererek beş elif miktarı uzatarak okur. Yani “mim” harfinden sonra med harflerinden “vav” harfi getirilir. مِنْ قَبْلِكُمْ إذا gibi. Med Sıla okuyuşu sadece Verş’e has bir okuma şeklidir. Diğer İmamlar Med Sıla vechini almazlar.

فاغسلوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ²⁸⁰

ب	_____	صله	_____	صله	_____
ب ح ن	_____	عدم صله	_____	عدم صله	_____
ج	ط	_____	مد صله	_____	
	ت	_____			
	ق	_____			

1.3.4. İbdal

Verş, Ebû Amr’ın ikinci râvîsi Sûsî ve Ebû Ca’fer faul filinde bulunan sakın hemzeyi, mâkablindeki harfin harekesine uygun bir harfe çevirerek okurlar.²⁸¹ Sakin hemzenin mâkablindeki harf ötreli olduğu zaman hemze “vav” harfine ibdal edilerek okunur (مُؤْمِنُونَ).

²⁷⁸ Maide Sûresi 5/3. Ayet.

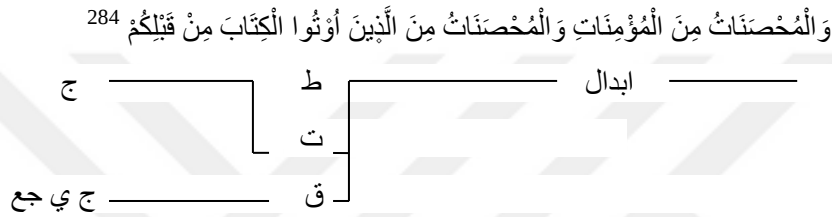
²⁷⁹ Molla Efendi, **age**, s.23.

²⁸⁰ Maide Sûresi 5/6. Ayet.

²⁸¹ ed-Dâni, **et-Teysir**, s.34-6. Molla Efendi, **age**, s.21.

Hemzenin mâkablinde bulunan harf esreli olursa o vakit hemze, “ye” harfine doğru ibdal edilerek okunur (على المؤمنین). Hemzeden önceki harf fethalı olduğunda ise hemze “elif”e ibdal edilerek okunur (لَمْ يَأْتُوا). Bu üç durumda da “vav, ye, elif” harfleri med harfi olur.

Sûsî ve Ebû Ca’fer genellikle aynel ve lamel filinde bulunan sakin hemzeleri kendinden önceki harfin harekesine uygun bir harfe ibdal ederek okur.²⁸² Ayrıca Hamza da vakıf halinde bütün sakin hemzeleri ibdal ederek okur. Yine ibdal vechini alan imamlar gerekli şartları tuttuğu halde bazı kelimeleri istisna tutup buralarda ibdal etmeksizin okumaktadır.²⁸³ Ravilerden Kâlûn ve Dûri, imamlardan Âsım ve sayılanların dışındakiler ibdal vechini almazlar.

Mâide Sûresinde ibdal edilerek okunan diğer ayetler şunlardır: 11. ayette (الْمُؤْمِنُونَ), 20. ayette (مَالَهُمْ يُوتِ), 23. ayette (مُؤْمِنُونَ), 26. ayette (فَلَا تَأْسَ), 41. ayette (لَمْ يَأْتُوا) ve 43. ayette (لَمْ تَأْتُوا), 55. ayette (يُؤْتِيهِ) ve (على المؤمنین), 52. ayette (أَنْ يَأْتِيَ), 54. ayette (فَسَوْفَ يَأْتِ), 57, 88 ve 112. ayetlerde (مُؤْمِنِينَ), 62, 63, 79 ve 80. ayetlerde (لِأَسَ), 68. ayette (فَلَا), 72. ayette (وَمَاؤِيَهُ النَّارُ), 75. ayette (يُؤْفَكُونَ), 81. ayette (يُؤْمِنُونَ), 84. ayette (لَا نُؤْمِنُ), 110. ayette (جَنَّتْهُمْ) ve 113. ayette (أَنْ نَأْكُلَ) kısımlarında Verş, Sûsî ve Ebû Ca’fer ibdal ederek okurlar. Ayrıca bu kelimeleri vakıf halinde Hamza da ibdal ederek okur.²⁸⁵

1.3.5. İki Hemzeli Yerler

İki hemze bir araya geldiği zaman Kıraat-i Aşere imamlarından bazıları bu gibi yerleri farklı vecihlerle okurlar. İki hemzenin bir araya geldiği yerler iki kısımda toplanabilir. Bu hemzeler bazen iki ayrı kelimedede bulunur, bazen de aynı kelimedede bulunur. Birinci kelimenin son harfinin, ikinci kelimenin ise ilk harfinin hemzeli olduğu yerlerde Nâfi ve

²⁸² ed-Dani, *age*, s.34-36.

²⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. ed-Dâni, *Camîu'l Beyan*, s.230-237. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.228-232. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.69-70. Ebul Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ali En-Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, Thk. Mecdi Muhammed Surur Sad Baslum, Nşr. Daru'l-Kütübül İlmiyye, Lübnan/Beyrut 2003 c.1 s.470-479. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.213-217. el-Kâdi, *el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye*, s.103-105.

²⁸⁴ Maide Sûresi 5/5. Ayet.

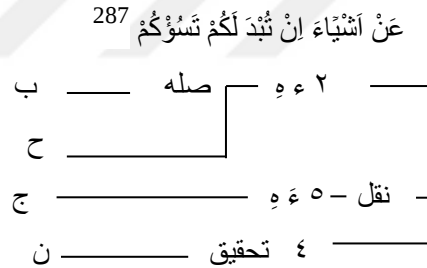
²⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. ed-Dâni, *Camîu'l Beyan*, s.230-237. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.228-232. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.69-70. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c.1 s.470-479. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.213-217. el-Kâdi, *el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye*, s.103-105.

Ebû Amr, bu yerleri Âsım'a göre farklı vecih üzere okurlar. Böyle yerlerde imamların okuyuş tarzları, hemzelerin harekesine göre değişkenlik gösterir. İlgili surede iki hemzenin ard arda geldiği yerler 6, 14, 64, 101 ve 116. ayetlerdir. Altıncı ayette her iki hemze de fethalı (أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ) olarak yer alırken; 14, 64 ve 101. ayetlerde birinci hemze fethalı ikincisi kesralı (وَالْبَعْضَاءُ إِلَى يَوْمِ الْيَمِّ) gelmektedir. 14. ayette geçen kelimeler 64. ayette tekrarlanmaktadır. 101. ayet ise şöyledir: “عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ”. 116. ayette ise fethalı iki hemze gelmektedir. (ءَأَنْتَ). Şimdi tezimizin konusu olan imamların ve diğer kıraat imamlarının bu gibi yerlerdeki okuyuş vecihlerini inceleyelim.

1.3.5.1. İki Ayrı Kelimede Bulunan Hemzeler

Birinci kelimenin son harfinin, ikinci kelimenin ilk harfinin hemzeli olduğu yerleri Nâfî ve Ebû Amr, Âsım'a göre farklı vecihlerle okurlar. Böyle yerlerde imamların okuyuş tarzları, hemzelerin harekesine göre değişkenlik gösterir.

- İlk kelimede bulunan hemzenin harekesi fethalı, ikinci hemzenin harekesi kesreli olduğu yerler: Nâfî ve Ebû Amr böyle yerlerde ikinci hemzeyi teshilli okur. Ayrıca İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un ilk râvîsi Ruveys de aynı şekilde okur.²⁸⁶

- İlk kelimede bulunan hemzenin harekesi ötreli, ikinci hemzenin harekesi kesreli olduğu yerler: Nâfî ve Ebû Amr böyle yerlerde iki vecih alır. Öncelikle birincide olduğu gibi, ikinci hemzeyi teshilli okurlar. İkinci vecihte ise; ikinci hemzeyi “vav” harfine ibdal ederek okurlar. Ayrıca İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un ilk râvîsi Ruveys'de aynı şekilde okur.²⁸⁸

²⁸⁶ Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.66.

²⁸⁷ Maide Sûresi 5/101. Ayet.

²⁸⁸ ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.217-218. Abdülfettâf Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, Asitane Yayınevi, İstanbul ts, s.30. Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.66.

289 مَنْ يَشَاءُ إِلَى

ب ح	٢ ء و
	٢ ء و
ج	٥ ء و
	٥ ء و
ن	٤ تحقيق

- İlk kelimedede bulunan hemzenin harekesi esreli, ikinci hemzenin harekesi fethalı olduğu yerler: Bu gibi yerlerde ikinci hemze fethalı “ye” harfine ibdal edilerek okunur. Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ruveys bu vecihleri alırken, geriye kalan imamlar hemzeleri tahkikli okumaktadırlar.²⁹⁰

291 مَنْ خُطِبَتِ النَّسَاءُ أَوْ أَكُنْتُنَّ

ب ح	٢ ء ي
ج	٥ ء ي
ن	٤

- İlk kelimedede bulunan hemzenin harekesi ötreli, ikinci hemzenin harekesi fethalı olduğu yerler: Nâfi, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ruveys bu gibi yerlerde ikinci hemzeyi fethalı “vav” harfine ibdal ederek okurlar.²⁹²

293 نَسَاءُ أَصَبْنَاَهُمْ

ب ح	٢ ء و
ج	٥ ء و
ن	٤ تحقيق

- İlk kelimedede bulunan hemzenin harekesi fethalı, ikinci hemzenin harekesi ötreli olduğu yer: Kur’an-ı Kerim’de sadece bir yerde bulunur. Bu yerde Mü’minûn

²⁸⁹ Bakara Sûresi 2/142. Ayet.

²⁹⁰ ed-Dâni, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.35. Ayr. Bkz. *Camîu'l Beyan*, s.218-219. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'*, s.226. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.61-62. *en-Neşr*, c.2 s.929. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.445-6. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.196. el-Kâdi, *el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye*, s.91-92. Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallan*, s.74.

²⁹¹ Bakara Sûresi 2/235. Ayet.

²⁹² Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s.60.

²⁹³ A'raf Sûresi 7/100. Ayet.

Sûresi 44. Ayette geçer. Burayı Nâfi, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ruveys ikinci hemzeyi teshilli okurlar.²⁹⁴

كَلَّمَا جَاءَ أُمَّهُ رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ	
ب _____ صله _____ صله _____ ٢ ء هـ	
ح ب _____ عدم صله _____ عدم صله _____	
ج _____ مد صله _____ ٥ ء هـ	
ن _____ ٤ تحقيق	

- Her iki hemzenin fethalı olarak geldiği yerler: Bunlar Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz yerde, bir birinden farklı 13 şekilde²⁹⁵ geçmektedir.²⁹⁶ Bu gibi yerlerde tahkikli vecih dışında üç vecih daha vardır. Sırasıyla şunlardır:
- * Birinci hemzeyi iskat edip kasr ve med ile okuma. Bu vecihleri alan imamlar: Kâlûn, Ebû Amr ve İbn-i Kesîr'in birinci râvîsi Bezzî'dir.
- * İkinci hemzeyi teshilli okuma. Bu vechi alan imamlar: Verş, İbn-i Kesîr'in ikinci râvîzi Kunbul, Ebû Ca'fer ve Ruveys'tir.
- * İkinci elifi ibdal ederek okuma. Bu durumda; hemzeden sonra elif geldiği için Medd-i Tabii olur. Yani birinci hemze bir elif miktarı çekilerek okunur. Ancak ibdal olan hemzeden sonra sakın bir harf olduğu yerlerde Medd-i Lazım gerçekleşir. Dolayısıyla dört elif miktarı uzatılır. Bu vecihleri alan imamlar Verş ve Kunbul'dür.²⁹⁷

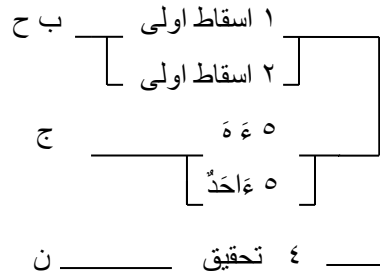
²⁹⁴ ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.228. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.226. Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.445. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.62. **en-Neşr**, c.2 s.928. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.196. Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.97. Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.326.

²⁹⁵ Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.440.

²⁹⁶ Not: İbnü'l-Cezerî en-Neşr adlı eserinde Nüveyri'nin 13 farklı kelimelerde meydana geldiğine dair verdiği bilgiden farklı bir sayı olarak Kur'an-ı Kerim'de 16 farklı kelimelerde bulunduğunu ifade etmektedir. Yalnız Nüveyri 13 adet yerde bulunduğunu ifade etsede 16 farklı örneği aktarmıştır. Muhtemelen bu farklılık müstensih hatasından kaynaklanmaktadır.

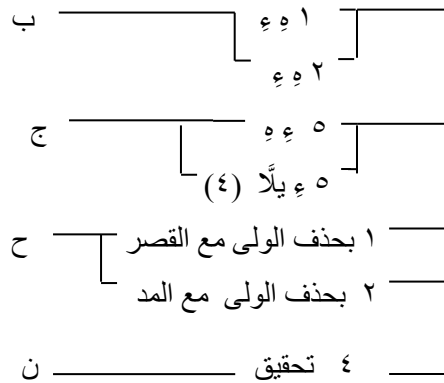
²⁹⁷ ed-Dâni, **et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.33. ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.217-218. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.223. Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.440-1. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.61. **en-Neşr**, c.2 s.919-920. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.193. Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.45. Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.141.

298 أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ

- Her iki hemzenin kesreli olarak geldiği yerler: Bu gibi yerlerde tahkikli okunuş dışında dört farflı vecih daha alınmaktadır. Tahkik vechini alan Âsım, Ebû Amr ve aşağıda sayılacak olanların dışındaki imamlardır. Bunlar Kur'an-ı Kerimde 13 farklı ayette benzerleriyle birlikte 15 yerde geçmektedir.²⁹⁹ Bu vecihler şöyledir:
- * Med ve kasır ile ilk hemzeyi teshilli okuma: Kâlûn ve Bezzî bu vecihleri alan imamlardır.
- * İkinci hemzeyi teshilli okuma: Bu vechi alan imamlar: Verş, Kunbul, Ebû Ca'fer ve Ruveys'tir.
- * İkinci hemzeyi med harflerinden olan "ye" harfine ibdal ederek okuma: râvî imamlardan Verş ve Kunbul bu vecihleri alır. Böylelikle bu yerlerde iki farklı okuma gerçekleştirirler.
- Birinci hemzeyi hafzederek hem med hem de kasır vechiyle okuma: Bu vecihleri sadece Ebû Amr almaktadır.³⁰⁰

301 مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَأَفْتُ

²⁹⁸ Maide Sûresi 5/6. Ayet.

²⁹⁹ Nüveyri, **age**, c.1 s.440. el-Benna, **age**, s.193.

³⁰⁰ ed-Dâni, **et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.33. Ayr. Bkz. ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.220. İbn Şüreyh, **el-Kafî fi Kıraati's-Seba'** s.224. Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.440. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.62. **en-Neşr**, c.2 s.921. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.194-5. Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.46. Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.141-142.

³⁰¹ Nisa Sûresi 4/22-24. Ayetler.

- Her iki hemzenin ötreli olarak geldiği yer: Bu yer Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir. Ahkâf Sûresi 32. ayette yer alan (مِنْ دُونِهِ أُولَئِكَ) ilgili yerin okunuşuyla alakalı kıraat imamları farklı okuyuşlar gerçekleştirmişlerdir.³⁰² Bu iki hemzenin ard arda geldiği yerde “ط” durağı vardır. Dolayısıyla ihtilaf sadece vasil halinde gerçekleşmektedir.

1.3.5.2. Bir Kelimede Bulunan Hemzeler

Bir kelimede iki hemze yan yana geldiği vakit Nâfi ve Ebû Amr, bu yerleri Âsım'a göre (tahkikli okuyuş vardır) farklı okurlar. Ayrıca bazı Kıraat-i Aşere imamları da tahkikli vechin dışında bir okuyuş sergilerler. Böyle yerlerde imamların okuyuş tarzları, hemzelerin harekesine göre değişkenlik gösterir.

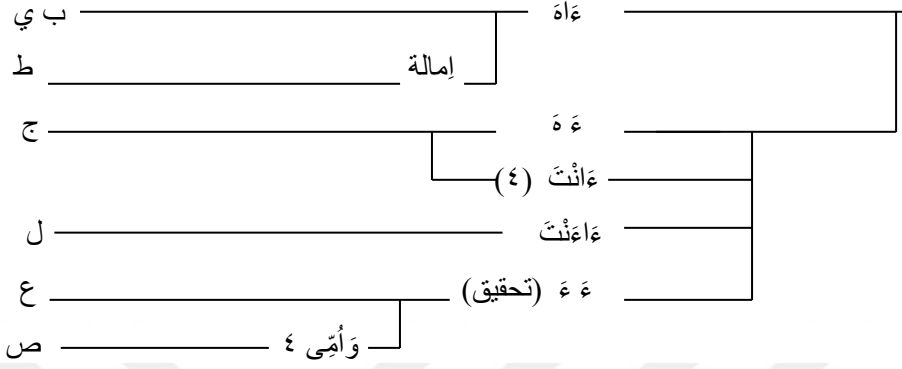
- İki hemzenin fethalı olarak geldiği yerler: Bu gibi yerlerde istisnaları olmakla beraber beş farklı vecih vardır.³⁰³ Bu vecihlerin dördünü araştırmamızın konusu olan imamlar almaktadır. Bu vecihler şöyledir:
 - * Birinci hemzeden sonra “elif” harfi dahil ederek ilk hemzeyi uzatmak ve ikinci hemzeyi teshilli okumak. Bu okuyuşu yapan imamlar; Kâlûn, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve İbn-i Âmir'in ilk râvîsi Hişam'dır.
 - * İlk hemzeyi tahkikli, ikinci hemzeyi teshilli okumak. İlkinden farklı olarak burada, iki hemzenin arasına ayrıca bir “elif” harfi getirilmez. İmamı Verş, İbn-i Kesîr ve Ruveys bu vechi alırlar.
 - * İkinci hemzeyi elif harfine ibdal ederek okuma. Bu durumda elif harfi med olur. Dolayısıyla elif harfinden sonra gelen harfin durumuna göre med kuralı değişkenlik gösterir. Bu harf sakın/cezimliyse medd-i lâzım, harekeliyse de medd-i tabii olur. Bu vechi sadece Veşr almaktadır.
 - * Tahkik; her iki hemzenin harekesini vererek okumak. Âsım ve geriye kalan imamlar bu vechi okumaktadır. Yalnız İmam-ı Hamza vakıf halinde ayrıca teshil vechini de almaktadır. Ayrıca Âsım'ın birinci râvîsi Hafs Fussulet Sûresi 44. Ayette geçen (ءَأَعْجَمِي) kelimesini teshilli okumaktadır.

³⁰² İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.225.

³⁰³ İbn Mücahid, *Kitabu's-Seba'*, 134. Ayr. Bkz. ed-Dâni, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.31-32. *Camîu'l Beyan*, s.208. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.221. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.417. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.55-56. *en-Neşr*, c.2 s.879-880. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.177-8. Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s.16. Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallan*, s.35.

- * İbn-i Âmir'in râvîsi Hişam burada aldığı vecihle tek başına kalmaktadır. İmam Hişam; birinci hemzeden sonra bir “elif” harfî dahil ederek ilk hemzeyi uzatır ve ikinci hemzeyi tahkikli okur.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ءَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ الْهَيْئِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ³⁰⁴

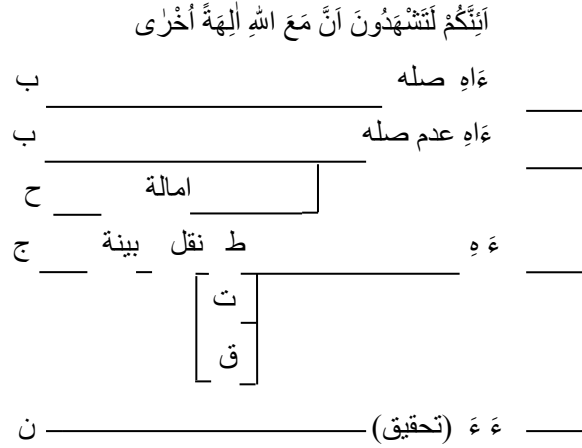
- İlk kelimedede bulunan hemzenin harekesi fethalı, ikinci hemzenin harekesi kesreli olduğu yerler: Bazı farklı vecihler olmasının yanında genel olarak dört vecih üzere alınan bu yerler Kur'an-ı Kerim'de 13 yerde bulunur.³⁰⁵ Bu vecihler sırasıyla şöyledir:

- * Birinci hemzeden sonra “elif” harfî dahil ederek ilk hemzeyi uzatmak ve ikinci hemzeyi teshilli okumak. Bu okuyuşu yapan imamlar: Kâlûn, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer'dir.
- * İkinci hemzeyi teshilli okumak. Verş, İbn-i Kesîr ve Ruveys bu vechi almaktadır. Ayrıca bu gibi yerlerde vakıf halinde Hamza da teshilli okumaktadır.
- * Tahkik; her iki hemzenin harekesini vererek okumak. Âsım ve geriye kalan imamlar bu vechi okumaktadır. Ayrıca İmam Hişam iki hemze arasına bir elif harfi dahil ederek dördüncü vechi almaktadır.³⁰⁶

³⁰⁴ Maide Sûresi 5/116. Ayet.

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c.2 s.891.

³⁰⁶ ed-Dâni, **et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.32. ed-Dâni, **Camiu'l Beyan**, s.210. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.222-3. Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.418. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.56. **en-Neşr**, c.2 s.895-6. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.184. Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.53. Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.166.

- İlk kelimedede bulunan hemzenin harekesi fethalı, ikinci hemzenin harekesi ötreli olduğu yerler: Bunlar Kur'an-ı Kerimde üç yerde bulunmaktadır. Ali İmran Sûresi 15. Ayette, Sad Sûresi 8. Ayette ve Kamer Sûresi 25. Ayette geçmektedir.³⁰⁷ Bu üç yerin okunuşunda kıraat imamaları arasında ihtilaf vardır.
- * Birinci hemzeden sonra “elif” harfi dahil ederek ilk hemzeyi uzatmak ve ikinci hemzeyi teshilli okumak. Bu okuyuşu yapan imamlar: Kâlûn, Ebû Amr ve Ebû Ca’fer’dir.
- * İlk hemzeyi tahkikli, ikinci hemzeyi teshilli okumak. Verş, İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ruveys bu vechi almaktadırlar. Ebû Amr ayrıca ilk vechi de alarak iki şekilde ilgili yerleri okumaktadır.
- * Birinci hemzeden sonra “elif” harfi dahil ederek ilk hemzeyi uzatmak ve ikinci hemzeyi tahkikli okumak. Bu vechi alan sadece İmam Hişam’dır. Ayrıca o, tahkikli de okumaktadır.
- * Tahkik; Âsım ve geriye kalan imamlar bu vechi okumaktadır.³⁰⁸

³⁰⁷ ed-Dâni, *age*, s.32.

³⁰⁸ ed-Dâni, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.32. ed-Dâni, *Camiu'l Beyan*, s.214. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.221-222. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.418-9. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.60. *en-Neşr*, c.2 s.904-5. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.188-9. Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallan*, s.122.

قُلْ أَوْفُوا بِعَهْدِكُمْ مِنْ ذَلِكُمْ³⁰⁹

ب	ءَا	صله	
ب ح	ءَا	عدم صله	
ح	ءَا	ه	
ل	ءَا		
ن ل	ءَا	(تحقيق)	
ج	ءَا	ه	نقل

1.3.6. İdğam

İdğam sözlükte; katmak, bir şeyi diğer bir şeye ithal etmek, burnundan konuşmak, derc etmek, gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁰ Ayrıca; “iki harften birini diğerine katmak” tanımı hem sözlük hem de ıstılah anlamında kullanılmıştır. Terim anlamı hakkında yapılan tanımlar ise şöyledir: İki harfi bir birine dahil edip şeddeli okumaktır.³¹¹

Yine “Araları hareke veya vakıfla ayrılmamış sakin olan bir harfi benzeri bir harfe ulaştırıp şeddedi okumaktır.” diyenler de olmuştur.³¹²

Diğer bir tarif de şöyledir: Ayrı kelimelerde harekeli olarak ard arda geldiği ve birinci harf sakin ikinci harf harekeli olduğu zaman, lafzen mütemasil (iki benzer) harften birini diğerine veya, mahreç olarak mütekarib (bir birine yakınlığı olan) iki harften birini diğerine katmaktır.³¹³

İdğama getirilen tanımlar arasında: “İdğam, birbirine mütemasil (birbirinin aynı) veya mütecanis (mahrecleri bir, sıfatları başka) veya mütekarib (mahrecinde veya sıfatında birbirine yakınlığı olan) iki harften birincisini ikincisine katmaya denir.” tanımı en yaygın olanıdır.³¹⁴

İdğam edilen harflerin ilkine müdğam (مُدْغَم) denir. İdğamın kendisinde gerçekleştiği ikinci harfe ise müdğamun fih (مُدْغَم فِيهِ) denir. Örnek olarak şu ayette verilen: “فَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُهُمْ” kelimelerinde geçen birinci “ت” harfi müdğam, ikinci “ت” harfi ise müdğamun fih’tir. İdğam; telaffuzda kolaylık sağlamak için yapılmaktadır. Kurradan bazıları tahfif sebebiyle

³⁰⁹ Ali İmran Sûresi 3/15. Ayet.

³¹⁰ İbn Manzur دَغَم maddesi **Lisanü’l-Arab**, Kahire ts. c.2 s.1391. Sarı, **el-Mevarid**, s.498.

³¹¹ el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi’ş-Şatibiyye**, s.53.

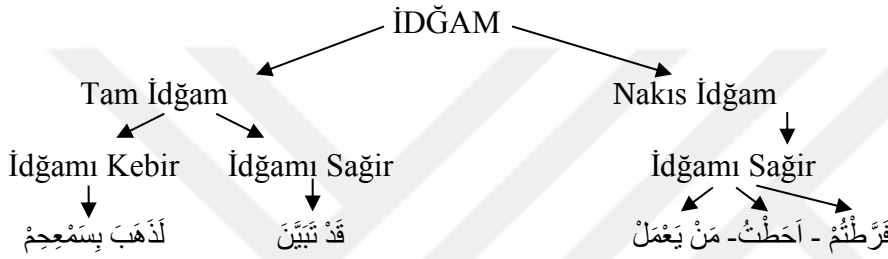
³¹² Seyyid Rızk et-Tavil, **fi Ulumi’l-Kıraat Medhal ve Derase ve Tahkik**, el-Mektebetü’l-Faysaliyye, Mekke 1985, s.175.

³¹³ ed-Dâni, **Camiu’l Beyan**, s.165.

³¹⁴ Abdurrahman Çetin, **Kur’an Okuma Esasları**, Emin Yayınları, İstanbul 2017, s.231-2.

idğamı caiz görürken, bazıları ise daha çok sevaba nail olmak maksadıyla harflerin herbirini ayrı ayrı okuma niyeti ve görüşündedirler.³¹⁵

İdğam yapılışı bakımından tam ve nakıs olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ikisiden tam idğam olan kendi arasında idğam-ı kebir ve idğam-ı sağır olmak üzere ikiye ayrılırken, idğam-ı nakıs sadece idğam-ı sağır olmaktadır. Müdğam, müdğamun fih'in içinde tamamen kayboluyorsa tam idğam, tamamen kaybolmayıp herhangi bir sıfatını barındırıyorsa nakıs idğam olur. Yine idğamın gerçekleşeceği her iki harf harekeliyse buna idğam-ı kebir, ilk harf olan müdğam sakın, müdğamun fih de harekeli olduğu zaman yapılan idğama idğam-ı sağır denir.³¹⁶

İki harfin ard arda gelmesi bakımından idğamlar: İdğamı Misleyin, İdğamı Mütecaniseyn, İdğamı Mütekaribeyn olmak üzere üç kısımdır. Yine tenvin ve sakın nun harfi açısından; idğamı meal gunne ve idğamı bila gunne diye ikiye ayrılır. Ayrıca lamı tarif'in okunmasıyla alakalı yapılan idğamı şemsiye de idğam çeşitlerinden biri olarak değerlendirilir. Toplamda altı tane olan bu idğamları bazı ihtilafları olmasıyla birlikte bütün kurra uygulamıştır.³¹⁷

Ayrıca Kıraat-i Aşere imamlarından en fazla idğamlı okuyan Ebû Amr'dır. Ebû Amr'ın ikinci râvîsi Sûsî diğer râvî Dûrî'ye göre daha fazla idğamlı okuyuşu gerçekleştirir.³¹⁸ وَاتَّقُوا مَائِدَةَ سُوْرَةِ 7. ayette geçen bu kelimedede sadece Sûsî "ق" harfini "ك" harfine katarak idğamı tam ile okumaktadır.

قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ Ebû Amr; bu ayette yer alan "ذ" harfini "ج" harfine idğam ederek okur. Ayrıca Hişam, Hamza, Kisâî ve Halef de burayı Ebû Amr gibi okumaktadır.

³¹⁵ Demirhan Ünlü, **Kur'an-ı Kerim Tecvidi**, s.104.

³¹⁶ İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.251-6. İbnu'l-Bâziş, **el-İkna'**, c.1, s.164. Ebu'l-Hasen Alemuddin Ali b. Muhammed b. Abdussamed es-Sehavi, **Cemalü'l-Kurra ve Kemalü'l-İkra'**, Tahkik: Ali Hüseyin el-Bevvab, Nşr: Mektebetü't-Türas, Mekke 1987, c.2, s.485-490. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.109-114.

³¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Demirhan Ünlü, **Kur'an-ı Kerim Tecvidi**, s.103-118. Abdurrahman Çetin, **Kur'an Okuma Esasları**, s.231-245. Sıtkı Güllü, **Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi**, Huzur Yayınları, İstanbul 2005, s.230-259.

³¹⁸ İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.251-6.

Mâide sûresinde yer alan idğamlı okunuşları iki madde halinde inceleyebiliriz:

A- Sûsî'yle birlikte diğer kıraat imamlarının da idğamlı okuduğu ayetler:

1- Mâide sûresi 12. ayette yer alan (فَقَدْ ضَلَّ) kısmında “د” harfî “ض” harfine idğam edilir. Verş, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Hamza, Kisâî ve Halef böyle okur.³¹⁹ Bu idğam aynı imamlar tarafından 77. ayette de tekrarlanmaktadır.

2- Mâide sûresi 15 ve 16. ayette (فَدَّ جَاءَكُمْ) kısmında; Ebû Amr, Hişam, Hamza, Kisâî ve Halef “د” harfini “ج” harfine idğam ederek okurlar.³²⁰ Bu kelime 19. ayette iki defa, 32. ayette de tekrardan geçmektedir. Ayrıca 20. ayette yer alan “اذْجَلْ” kısmında Ebû Amr ve Hişam idğam ederler.

3- Mâide Sûresi 110. ayette (وَادُّ تُخْرَجُ) kısmında “د” harfî “ت” harfine idğam edilir. Bu idğamı yapan imamlar: Ebû Amr, Hişam, Hamza, Kisâî ve Halef'tir. Ayrıca bu ayette yer alan (اذْجَنْتُهُمْ) kısmını da Ebû Amr ve Hişam idğam eder.³²¹

4- Mâide Sûresi 113. ayette yer alan (فَدَّ صَدَقْتَنَا) kısmında “د” harfî “ص” harfine idğam ederek okuyan imamlar: Ebû Amr, Hişam, Hamza, Kisâî ve Halef'tir.³²²

B- Sûsî'ye ait idğamlı yerler: Mâide sûresi 1. ayette yer alan (يَحْكُمُ مَا), 7. ayette (وَاتَّقِمْ) harfî “ك” harfine “وَائْتَمُّ” şeklinde idğam edilir. 13. ayette (تَطْلُعُ عَلَى), 17. ayette (إِنَّ اللَّهَ هُوَ), 18. ayette iki yerde (يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ) altı çizili olan yerlerde (Bu kelimeler 40. ayette yer almaktadır.), 23. ayette (قَالَ رَجُلَانِ), 25. ayette (قَالَ رَبِّ), 27. ayette (قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ), 39. ayette (مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ), 41. ayette (الرَّسُولُ لَا يُحْزِنُكَ) ve (الْكَلِمَ مِنْ), 43. ayette (مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ), 46. ayette (فِيهِ), 48. ayette (الْكِتَابَ بِالْحَقِّ), 52. ayette (يَقُولُونَ نَحْشَى), 56. ayette (فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمْ), 64. ayette (نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ), 72. ayette (إِنَّ اللَّهَ هُوَ), 73. ayette (ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ), 75. ayette (أَوْ تَخْرِيْرُ رَقَبَةٍ) iki yerde, 76. ayette (وَمِمَّا رَزَقَكُم), 88. ayette (وَمِنْ الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ), 93. ayette (مَنْ الصَّيْدِ تَنَالَهُ), 94. ayette (ثُمَّ), 95. ayette (أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ), 97 ve 99. ayette (يَعْلَمُ مَا), 100. ayette (أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ), 102. ayette (فَدَّ)

³¹⁹ Hakim Hamid, *Mushafu's-Sahabe fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tariki's-Şatibiyye ve'd-Durre*, Thk. Cemalettin Muhammed Şerif, Nşr: Daru's-Sahabe, Tanta/Mısır 2004, s.109. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müyesser fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tariki Tayyibeti'n-Neşr ve'l-Kıraati'l-Erba'eş-Şaaze ve Tevcihuha*, Daru İbn-i Keşîr, Dimeşk/Suriye 2016, s.109. Ahmed İsa el-Me'sarâvî, *el-Kamilü'l-Mufasssal fi'l-Kıraati'l-Erbea'ti Aşer*, Nşr. Daru'l-Esmari's-Şatibi, Kahire/Mısır 2009 s.109.

³²⁰ Hakim Hamid, *age*, s.110. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.110. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.110.

³²¹ Hakim Hamid, *age*, s.126. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.126. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.126.

³²² Hakim Hamid, *age*, s.126. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.126. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.126.

104. ayette (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ), 116. ayette (اعْلَمُوا مَا تَعْلَمُوا ve ما تعلم ما), 118. ayette (وَإِنْ تَعْفِرْ لَهُمْ) ve 119. ayette (قَالَ اللَّهُ هُوَ) kısımlarında imam Sûsî idğam ederek okumaktadır.³²³

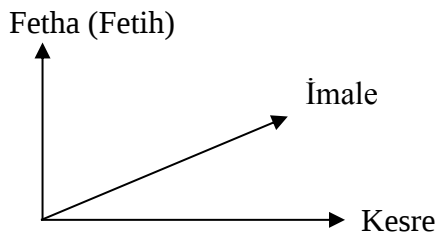
1.3.7. İmale

Kıraat ilminde imale; üstün harekeyi, esre harekeye doğru “elif” harfini “ye” harfine doğru meylettirmeye denir.³²⁴ Bu okuyuş tarzını kavrayabilmek için femi muhsin olan birinden dinlenmesine ihtiyaç vardır. Zira Kur’an-ı Kerim’de bulunan bazı ayetlerdeki kelimelerin telaffuz şeklini öğrenmek için, sadece yazılı metinleri okumak kafi gelmeyecektir. İmalenin yapılışı da bu kabildendir. İmale, Kur’an-ı Kerim’i okumada kolaylık sağlamak içindir. Kıraat imamlarından bazıları imaleyi yaparken bazıları da yapmamaktadır. Kur’an’da imaleli okuyuş her kelimedede gerçekleşmezken, bazı kelimelerde hem fetih, hem imale, hem de beyneli okuyuşlar yapılmaktadır.

Bir kelimeye ait bu üç telaffuz tarzı da Kur’an’ın indirildiği sırada Arap kabilelerinde vardı. Bu okuyuş biçimini kurrarlar ağızdan ağza aktarma yoluyla günümüze kadar ulaştırmıştır. Teknolojiyle birlikte ses kaydına alınan kâriyelerinin okuyuş tarzları bize, farklı coğrafyalarda yaşayan tüm kâriyelerin ufak nüans dışında aynı şekilde imalenin yapıldığını göstermektedir.

Yine fetih sesini Hicaz bölgesindeki halkın seslendirdiği bilgisinin yanında, imaleli okuyuş biçiminin daha çok Necid, Temim, Esed ve Kays kabilelerinin teleffuzunda yer aldığı bilgisi de mevcuttur.³²⁵ Kur’an kıratinde Kureyş lehçesi asıl olsada farklı lehçelerden bazıları da yer almaktadır. Bundan hareketle imaleli okuyuş tarzı Kureyş lehçesinde yaygın olmamakla birlikte bu tarz fonetik okuyuşlar şahısların şahsi görüşlerine göre okuyuş biçimi de değildir. Aksine Rasûlullah’ın izniyle senlendirilen okuyuş tarzlarıdır.³²⁶

İmalenin fetha ile kesre arasında bir sesle telaffuz edilmesi gerektiğini gösteren şekil.

³²³ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.528-546. Abdülfettah el-Kâdî, **el-Budurü’z-Zahire**, s.109-121.

³²⁴ el-Benna, **İthaf**, c.1 s.247.

³²⁵ İbnü’l-Cezerî, **en-Neşr**, c.2 s.1204.

³²⁶ es-Sehavi, **Cemalü’l-Kurra ve Kemalü’l-İkra’**, c.2, s.498.

Araştırmamızın konusu olan Ebû Amr, zevatı ra³²⁷ harflerinin bulunduğu yerlerde veya elifi mütetarrife³²⁸ olan kelimelerde imale ile okumaktadır.³²⁹ İmaleli okuyuşa Mâide Sûresindeki şu ayetler örnek olarak verilebilir:

Mâide Sûresinin 14. ayetinde yer alan نَصَارَى kelimesindeki “ر” harfî üstün harekeden esre harekeye doğru meylettirilerek okunur. Bu imaleli okuyuşu Ebû Amr’la birlikte Hamza, Kisâi ve Halef gerçekleştirmektedir.³³⁰

Yine Ebû Amr Mâide Sûresi 21. Ayette geçen عَلَى أَدْبَارِكُمْ kelimesinde yer alan “بَا” harfini imale yaparak okumaktadır. Ebû Amr’ın râvîsi olan Dûrî aynı zamanda Kisâi’nin de râvîsidir. Dolayısıyla hem Ebû Amr’dan hem de Kisâi’den rivayetle bu yerde imale yaparak okumaktadır.³³¹

Diğer bir örnek Mâide Sûresi 44. ayette yer alan إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ terkinde geçen “ر” harfindedir. Burada Ebû Amr, İbn-i Âmir’in ikinci râvîsi İbn Zekvan, Kisâi ve Halefu’l-Âşir, “Ra” harfini imale yaparak okumaktadır.³³²

İmale, Kur’an kıraatinde yaygın olarak seslendirilmiş olmasının yanında Kur’an tilavetinde ton/tını güzelliği sağlamaktadır. Dünya da en çok okunan Âsım’ın râvîsi Hafs’ın rivayetinde sadece مجريها (Hûd 11/41) kelimesinde “râ”nın imaleli icrası yer almaktadır. Diğer râvî Ebû Bekir Şu’be b. Ayyaş, Hafs’a göre daha fazla imaleli okuyuş gerçekleştirmişken bu sûre için böyle bir vecih rivayet etmemiştir.

Mâide sûresinin imale kıraatinin yer aldığı ayetler şunlardır:

1- Mâide 14, 18, 51, 69 ve 82. ayetlerde gelen (نَصَارَى) kelimesinde Ebû Amr, Hamza, Kisâi ve Halef imale, Verş beyne yapmaktadır.³³³

2- Mâide 21. ayette geçen (عَلَى أَدْبَارِكُمْ) kelimesini Ebû Amr ve Kisâi’ninde râvîsi olan Dûrî imale ile okur.³³⁴ 46. ayette de benzerdir. (عَلَى أَثَارِهِمْ)

3- Mâide 29. ayette geçen (أَصْحَابِ النَّارِ) kelimesinde Ebû Amr ve Kisâi’nin ravisi Dûrî imale yaparlar.³³⁵

³²⁷ Zevatı Ra: Kelimenin sonunda gelen ve öncesinde “ر” harfî bulunan elifleri ifade eden bir tabirdir. Örneğin (كبرى, بشرى) kelimelerinde sondaki “ى” harfinin temsil ettiği elifler gibi.

³²⁸ Elifi Mütetarrife: Kelimenin sonunda bulunan “ى” harfine verilen isimdir.

³²⁹ el-Benna, *İthaf*, c.1 s.247.

³³⁰ Age, c.1 s.532.

³³¹ Age, c.1 s.533.

³³² İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’* s.262.

³³³ el-Benna, *İthaf*, c.1 s.532.

³³⁴ Age, s.532.

4- Mâide 43, 44, 46, 66, 68 ve 110. ayetlerde geçen (التَّوْرِيَّة) kelimesinde Ebû Amr, İbn Zekvan, Kisâî ve Halef imale yaparlar.³³⁶

5- Mâide 54. ayette geçen (الْكَافِرِينَ) kelimesini Ebû Amr, Dûrî ve Ruveys imaleyle okur. Bu kelime 57, 67, 68 ve 102. ayetlerde tekrardan gelmektedir.³³⁷

6- Mâide 62, 80 ve 83. ayette geçen (وَتَرَى) kelimesini Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imaleyle okur.³³⁸

7- Mâide 67, 82, 92 ve 116. ayette geçen (مَنْ النَّاسِ) kelimesini Ebû Amr'ın birinci ravisi Dûrî imale yaparak okur.³³⁹

8- Mâide 72. ayette yer alan (أَنْصَار) kelimesini Ebû Amr ve Kisâî'nin Dûrî'si imale ile okur.³⁴⁰

1.3.8. Beyne

Beyne; Kur'an-ı Kerim'de bulunan bazı kelimelerin farklı şekillerde seslendirilmesidir. Yani fonetik okuyuşlarından biri de beynedir. İmale ile fetha sesi arasında bir yere sahiptir. Bu ilme dair verilen eserlerin çoğunda şu başlık halinde verilmiştir: “ما هو بين اللفظين” (iki lafzın arası bir ses). Yine beyne için; imaleyi suğra da denilmiştir.³⁴¹ Haricen; “beyne beyne, taklil³⁴², idca' (الاضجاع), teltif (التلطيف)”³⁴³ gibi isimler de verilmiştir. Bu verilen isimlerin hepsinin yapılaş şekli aynıdır.

İbnü'l-Cezerî fetih sesinin dışında yapılan imaleli okuyuş biçimini iki kısma ayırmıştır. İmale-i şedide başlığında imaleyi kast etmiş, imale-i mütevassita ile de beyneyi değerlendirmiştir. Bu her iki okuma biçimi Kur'an kıraatinde caiz olmakla birlikte Arap dilinden gelmiştir.³⁴⁴ Bu tarz okumalar Kur'an tilavetinde kolaylık sağlamak için Hz. Peygamber'in vermiş olduğu yedi harf ruhsatından kaynaklıdır. Dolayısıyla bazı kelimelerin seslendirilmesinde zorluk çeken Müslümanlar kendi lehçelerindeki gibi o kelimeyi okumuşlardır.

³³⁵ Maide Sûresi 5/37. Ayette (من النار) benzeri gelmektedir.

³³⁶ Molla Edendi, *Umdedü'l-Hallan*, s.121.

³³⁷ Hakim Hamid, *Mushafu's-Sahabe*, s.117. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müeyesser*, s.117. Ahmed İsa Me'sarâvî, *el-Kamilu'l-Mufassal*, s.117.

³³⁸ Hakim Hamid, *age*, s.118. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.118. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.118.

³³⁹ Hakim Hamid, *age*, s.119. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.119. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.119.

³⁴⁰ Hakim Hamid, *age*, s.120. Muhammed Fahd Haruf, *age*, s.120. Ahmed İsa Me'sarâvî, *age*, s.120.

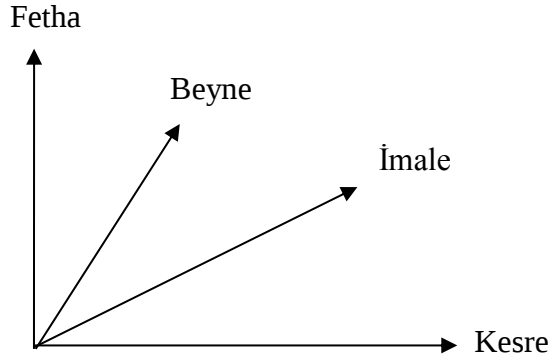
³⁴¹ İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'*, s.221.

³⁴² el-Benna, *İthaf*, c.1 s.247.

³⁴³ Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.563.

³⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, c.2 s.1203.

Beynenin fetha ile imale arasında bir sesle telaffuz edilmesi gerektiğini gösteren şekil.

Kur'an tilaveti esnasında bazı kelimeler imamlar nezdinde beyneli olarak kıraat edilmiştir. Bu okuyuş biçimini en çok uygulayan Verş'tir. Ebû Amr ve diğer kıraat alimlerince de zaman zaman uygulanmaktadır.³⁴⁵

Örneğin, Mâide Sûresi 31. Ayette geçen **قَالَ يَا وَيْلَتَى** kelimesinde yer alan “تَى” harfini okurken üç farklı vecih icra edilmektedir. İlk olarak fetih sonra beyne ve imale ile okunmaktadır. Fetih sesini Nâfî, Sûsî ve Âsım'la birlikte İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb vermektedir. Beyneli okuyuşu yapan Verş ve Dûrî'dir. Ayrıca Verş fetihli de okumaktadır. İmale ile okuyanlar ise Hamza, Kisâî ve Halef'tir.³⁴⁶

Mâide Sûresi 52. Ayette yer alan **يَقُولُونَ نَحْشَى أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ** kısmında geçen “نَحْشَى” kelimesini Verş hem fetihle hem de beyne ile okumuştur. Hamza, Kisâî ve Halef dışında olan kıraat imamları da fetih sesiyle icra etmişlerdir.³⁴⁷ Mâide Sûresi 80. ayetin başı olan **تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ** lafzında yer alan **ر** harfini Verş beyneli, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef ise imale ile icra etmişlerdir. Bunların dışında kalan imamlar da fetih sesiyle bu yeri almışlardır.³⁴⁸

Bu okuma tarzı imale gibi sesin telaffuz biçimiyle alakalı olduğu için manaya etki etmeyen kıraatlerden değerlendirilir. Beyne Kur'an kıraatinin musiki ahengine güzellik katmaktadır. Beyneyi iyi kavramak için metinle birlikte iyi bir femi muhsine ihtiyaç vardır.

Mâide sûresinde yer alan beyneli okuyuşlar şu ayetlerde yer almaktadır:³⁴⁹

1- Mâide 1. ayette Verş (ما يُتلى) beyne ve fetih

³⁴⁵ İbn Şüreyh, **el-Kaî fi Kıraati's-Seba'** s.221. İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, c.2 s.1203. Nüveyri, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr**, c.1 s.563. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.247.

³⁴⁶ el-Me'sarâvî, **el-Kamilü'l-Mufasssal**, s.112.

³⁴⁷ el-Me'sarâvî, **el-Kamilü'l-Mufasssal**, s.117.

³⁴⁸ **Age**, s.121.

³⁴⁹ Hakîm Hamîd, **Mushafu's-Sahabe**, s.106-127. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müeyesser**, s.106-127. Ahmed İsa Me'sarâvî, **el-Kamilu'l-Mufasssal**, s.106-127.

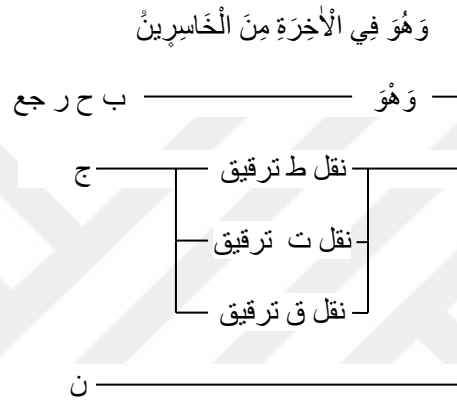
- 2- Mâide 2 ve 8. ayetlerde (التَّقْوَى) ve 5. ayette (مَرْضَى) kelimelerinde; Ebû Amr; beyne, Verş; beyne ve fetih yapmaktadır.
- 3- Verş, 14,18, 51, 69 ve 82. ayetlerde gelen (نَصَارَى) kelimesinde sadece beyne yapmaktadır.
- 4- Mâide 20, 22 ve 24. ayetlerde geçen (مُوسَى) kelimesinde Ebû Amr; beyne, Verş; “وَأَتَاكُمْ” kelimesiyle beraber her ikisinde beyne ve fetih yapmaktadır.
- 5- Verş, 21. ayette geçen (عَلَى أَدْبَارِكُمْ) kelimesinde sadece beyne, 22. ayetteki (جَبَّارِينَ) kelimesinde beyne ve fetih, 29. ayette geçen (أَصْحَابِ النَّارِ) kelimesi ve 46. ayeteki (عَلَى) kelimesinde sadece beyneli okur.
- 6- Mâide 30. ayette geçen (يَا وَيْلَتَى) kelimesini Verş hulf ile Ebû Amr’ın Dûrî’si beyne ile okur.
- 7- Verş 32. ayette geçen (وَمَنْ أَحْيَاهَا) kelimesini beyne ile Kisâ de imaleyle okur.
- 8- Mâide 33 ve 41. ayette geçen (الدُّنْيَا) kelimesinde Verş hulf ile Ebû Amr beyne ile okur.
- 9- Mâide 43, 44, 46, 66, 68 ve 110. ayetlerde geçen (التَّوْرِيَةِ) kelimesinde Verş ve Hamza beyne, Kâlûn hulf ile okur.
- 10- Verş, 48. ayette yer alan (فِي مَا أَتَاكُمْ) kelimesini ve 52. ayette geçen (نُحْشَى) kelimesini fetih ve beyne ile okur.
- 11- Verş, 54, 67, 68 ve 102. ayetlerde geçen (الْكَافِرِينَ) kelimesini ve 62, 80, 83. ayetlerde geçen (وَتَرَى) kelimesini beyne ile okur.
- 12- Verş, 64. ayette geçen (لَوْ لَا يَنْهَدِيهِمْ) kelimesini fetih ve beyne ile okumaktadır.
- 13- Verş, 70. Ayette yer alan (لَا تَهْوَى) kelimesini ve 72. ayette yer alan (أَنْصَار) kelimesini sadece beyne ile okur.
- 14- 75. ayette geçen (أَنَّى) kelimesini Dûrî beyneli, Verş hulf ile okur.
- 15- Verş 94. ayette geçen (فَمَنْ اعْتَدَى) kelimesini fetih ve beyne ile okumaktadır.
- 16- Mâide 106. ayette geçen (ذَا قُرْبَى) kelimesini ve 110. ayette geçen (الْمُؤْتَى) kelimesini Verş hulf ile Ebû Amr beyne ile okur.
- 17- Verş, 108. ayette yer alan (ذَلِكَ أَدْنَى) kelimesini fetih ve beyne ile okur.³⁵⁰

³⁵⁰ Hakim Hamid, **Mushafu’s-Sahabe**, s.106-127. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müeyesser**, s.106-127. Ahmed İsa Me’sarâvî, **el-Kamilu’l-Mufasssal**, s.106-127.

1.3.9. Ha “ه” Harfinin İskan-ı ve İhtilas

Zamirlerde geçen “ه” harfini sakın kılarak okuma şekli iskan ile ifade edilir. “ل, و, ف” harflerinden sonra “هو” zamiri/kelimesi gelirse bu zamirde yer alan “ه” harfi cezimli olarak okunur. Bu okuyuşu yapan imamlar Kâlûn, Ebû Amr, Kisâî ve Ebû Ca’fer’dir.³⁵¹ Ayrıca Kâlûn, Kisâî ve Ebû Ca’fer Kasas Sûresi 16. Ayette geçen هُمْ هُوَ kelimesinde “ه” harfini iskan ile okurlar.³⁵² Mâide sûresi 5. ayette (وَهُوَ), 45. ayette (فَهُوَ), 120. ayette (وَهُوَ) olarak okunur. Âsım, Verş ve geriye kalan diğer imamlar bu yerlerde tahkikli okurlar.

Mâide Sûresinde geçen örnek bir ayet şöyledir:

İhtilas: harekeyi zayıf sesle hızlıca okumak demektir.³⁵³ Bir başka deyişle; herekenin üçte ikilik kısmını okuyup, üçte birini kesmektir.³⁵⁴ İhtilas iki kısıma ayrılmaktadır.

- Harekede İhtilas: Harekenin üçte birini gizleyip üçte ikisini vermektir.
- Zamirde İhtilas: Zamiri uzatmadan kasr ile okumaktır. Hafs zamirde ihtilas kuralını Kur'an'da iki yerde yapmaktadır. Bunlar; Zümer Sûresi 7. ayette geçen (يَرْضَاهُ لَكُمْ) kelimesinde ve Nur Sûresi 52. ayette yer alan (وَيَنْفَعُ) kelimesindedir.

Âsım'ın diğer râvîsi Ebu Bekir Şu'be b. Ayyaş, Hafs'a göre Kur'an tilavetinde daha fazla ihtilas icra etmektedir. Yine Ebû Amr ve Kâlûn bu imamlara kıyasen daha fazla ihtilas Kur'an kıraatinde uygulamaktadır. Ayrıca ihtilas yapılan bu yerlerde bazı imamlar harekeyi iskan ederek okumaktadır. Mâide Sûresinde ele aldığımız imamların ihtilash okuyuşuna örnek ayet bulunmadığından Yasin Sûresi 49. ayeti ihtilas ve iskanlı okumaya

³⁵¹ Molla Efendi, **Umdetü'l-Hallan**, s.44.

³⁵² Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.107. Molla Efendi, **age**, s.254.

³⁵³ Abdurrahman Çetin, **Ku'an Okuma Esasları**, s.289.

³⁵⁴ Molla Efendi, **age**, s.57.

konunun iyi anlaşılması açısından örnek olarak verebiliriz. وَهُمْ يَخْصِمُونَ Bu kelime tahkikli okuyuşla birlikte beş farklı vecih alınmıştır. Bunlar şöyledir.³⁵⁵

- * “خ” harfinin fethalı okunuşuyla birlikte ihtilası; Kâlûn ve Ebû Amr böyle okumuşlardır.³⁵⁶ وَهُمْ يَخْصِمُونَ
- * Sadece “خ” harfinin fethalı diğerlerinin aynı şekilde okunması; Verş, İbn-i Kesîr ve Hişam bu şekilde okumuşlardır.³⁵⁷ وَهُمْ يَخْصِمُونَ
- * Tahkikli okuma; bu vecih alan imamlar: Ebû Amr, İbn-i Âmir, Âsım, Kisâî, Yakup ve Halef’tir.³⁵⁸ وَهُمْ يَخْصِمُونَ
- * “خ” harfini iskanlı/cezimli yapıp “ص” harfini de şeddesiz okuma; Hamza böyle okumaktadır.³⁵⁹ وَهُمْ يَخْصِمُونَ
- * “خ” harfini iskanlı/cezimli okumanın yanında “ص” harfini de şedde ile okumak. Bu vechi de sadece Ebû Ca’fer almaktadır.³⁶⁰ وَهُمْ يَخْصِمُونَ Bu okuyuş biçimlerini iyi kavramak ve uygulayabilmek için femi muhsinden icra edilmesi gerekmektedir.

1.3.10. Nakil

Nakil, hemzeyi hafzetmekle beraber, hemzenin harekesini hemzenin öncesinde gelen sakin harfe vermektir. Örneğin (قُلْ إِنْ كَانَتْ)³⁶¹ ayetini (قُلْ نْ كَانَتْ) şeklinde okumak gibi.³⁶² Diğer bir ifadeyle sakin bir harften sonra hemze-i kat’ gelir ve bu iki harf farklı kelimelerde peş peşe bulunursa, hemzenin harekesi mâkablinde bulunan sakin harfe taşınır. Bu tanımlardan hareketle burada dikkat edilmesi gereken üç husus vardır.

- Hemzenin nakledileceği sakin harf med harflerinden olmamalıdır.³⁶³
- Sakin harf bir önceki kelimenin son harfi olmalıdır.
- Hemze ikinci kelimenin ilk harfi olmalıdır.³⁶⁴

³⁵⁵ Paluvi, *Zübdetü’l-İrfan*, s.115. Molla Efendi, *Umdetü’l-Hallan*, s.389.

³⁵⁶ İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’*, s.487.

³⁵⁷ İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’*, Thk. Abdulalissalim Mükerrerem, Daru’ş-Şuruf, Beyrut 1979, s.298-299/161.

³⁵⁸ Paluvi, *age*, s.115.

³⁵⁹ Ebu’l-Hasen Tahir b. Abdülmün’im İbn Ğalbun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, Thk. Said Salih Züa’yme, Nşr, Daru İbn Haldun, İskenderiyye 2001, s.432.

³⁶⁰ İbn Ğalbun, *age*, s.432.

³⁶¹ Bakara Sûresi 2/94. Ayet.

³⁶² Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018, s.218.

³⁶³ **Not:** Şayet hemzeden önce gelen kelimenin son harfi med harflerinden biri olursa, bu durumda Medd-i Munfasıl gerçekleşir. Yine hemzeden önce gelen kelimenin son harfi cemi müzekker (كم هم) zamirinin mimi olursa, böyle yerlerde de Verş için Med Sıla olur. Her iki durumda da verş için nakil gerçekleşmez.

³⁶⁴ ed-Dâni, *et-Teyisir fi’l-Kıraati’s-Seba’*, s.35.

Böyle durumlarda sakın harf üç farklı şekilde gelmektedir. Sakin harf tenvinli (مَتَّاعٌ إِلَى) şeklinde veya sakın harf lam-ı tarifi (الْإِيمَانِ) şeklinde ya da sakın harf, bu ikisi dışında cezimli olarak yer alır.³⁶⁵ (وَمَنْ أَوْفَى) gibi. Bu şartları taşıyan yerlerde Verş nakil yaparak okumaktadır.³⁶⁶

1.3.11. Terkik, Teğliz/Tefhim

Kur'an alfabesinde yer alan “ر ve ل” harfleri kıraat imamları nezdinde bazen kalın, bazende ince okunmaktadır. İnce okunan yerler “ترقيق” kalın okunan yerler ise “تغليظ veya تفخيم” sıfatlarıyla ifade edilmiştir.³⁶⁷ Bu tabirler tecvid kitaplarında harflerin arizi sıfatları olarak değerlendirilmiştir. İsti’la harflerinin hepsi (حُصَّ ضَغْطٌ قَطُّ) tefhim ile okunurken, “ر” harfi kendi harekesine veya öncesinde bulunan harfe ve hareke durumuna göre kalın veya ince okunma da değişkenlik göstermektedir. Şimdi bu harfin kalın, ince ve hem kalın hem de ince okunduğu yerleri görelim.

➤ Ra Harfinin Kalın Okunduğu Yerler

- * Ra harfinin harekesi fetha (üstün) veya damme (ötre) olduğu zaman: كَافِرُونَ, رَزَقَ gibi. Yalnız Verş (ج) ra harfinden önceki harfin harekesi esreli olduğu zaman ince olarak okumaktadır. شَعَائِرَ اللَّهِ فِي الْآخِرَةِ , لِيُطَهِّرَكُمْ kelimelerinde ra’ların ince okunması gibi.
- * Ra harfi sakın mâkablinde bulunan harf üstünlü veya ötreli olduğu zaman: بَرَقَ kelimelerinde olduğu gibi.
- * Ra harfi sakın, mâkablinde bulunan harfte sakın onun mâkablinde bulunan harfin harekesi üstün veya ötre olduğu zaman: مِنَ اللَّهِ نُورٌ kelimelerinde olduğu gibi.
- * Ra harfi sakın olur ve mâkablinde arizi bir kesre (hemze-i vasıl) geldiği zaman:

لِمَنْ ارْتَضَى

³⁶⁵ el-Benna, *İthaf*, c.1, s.213.

³⁶⁶ Paluvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s.12. Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallan*, s.22.

³⁶⁷ ed-Dâni, *Camîu'l-Beyan*, s.260-261.

- * Ra harfi sakin olup, mâkablindeki harf esreli ve ra'dan sonraki harfin harekesi de fethalı olduğu zaman: مُرْصَادًا, قِرْطَاسٍ Bu gibi yerlerde kıraat imamları ra harfini kalın okumaktadır.³⁶⁸

➤ Ra Harfinin İnce Okunduğu Yerler

- * Ra harfi esreli olduğu zaman: رَجَالٌ kelimesinde olduğu gibi.
- * Ra sakin mâkabli kesreli olduğu zaman: يَغْفِرْ لَكُمْ cümlesinde olduğu gibi.
- * Ra sakin, mâkabli sakin daha önceki harfin harekesi esreli olduğu zaman: جَبْرٌ, قَدِيرٌ kelimelerinde olduğu gibi.
- Ra sakin mâkabli lin harfinden “ي” olduğu zaman: خَيْرٌ, سَيِّئٌ Vakıf halinde ince okunur. Verş vasıl halinde de ince okur.³⁶⁹ Bu gibi yerlerde kıraat imamları ra harfini ince okumaktadır. Ayrıca Verş'in bu gibi yerlerin dışında ince okuduğu yerler de bulunmaktadır.³⁷⁰

➤ Verşe Göre İnce Okunan Yerler

- * Ra harfi ötreli veya üstünlü, mâkablinde bulunan harf esreli olduğu zaman: تُبْصِرُونَ cümlesinde olduğu gibi.
- * Sakin “ye” harfinden sonra ra harfi ötreli veya fethalı olduğu zaman: فَفَيَّرًا, وَالطَّيَّرَ kelimelerinde olduğu gibi.
- * Ra üstünlü veya ötreli olup, mâkabli sahih sakin, onun mâkabli esreli olduğu zaman: وَلَا يَكْرُ, اخْرَاجَا kelimelerindeki ra'lar Verş'e göre ince okunmaktadır.³⁷¹

➤ Ra Harfinin Hem Kalın Hem İnce Okunduğu Yerler

- * Ra sakin, mâkabli esreli, mâbadi isti'la harflerinden biri ve esreli olduğu zaman. كُتْلٌ örneğinde olduğu gibi. Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de (Şuara 26/63. Ayet) sadece bir yerde geçmektedir.³⁷²
- * Ra sakin mâkablinde “ص” veya “ط” harfi sakin olarak bulunur ve daha önceki harfin harekesi esreli olduğu zaman: عَيْنَ الْقَطْرِ, مِنْ مِصْنَرٍ örneklerinde olduğu gibi.

³⁶⁸ Demirhan Ünlü, **Kur'an-ı Kerim Tecvidi**, s.125. Abdurrahman Çetin, **Ku'an Okuma Esasları**, s.183-4. Sıtkı Güllü, **Tecvid İlmi**, s.381-392. Mehmet Talu, **Türkçe-Osmanlıca-Arapça Tecvid İlmi**, Tereke Yayınevi, İstanbul 2010, s.45.

³⁶⁹ ed-Dâni, **Camiu'l-Beyan**, s.260-3.

³⁷⁰ Abdurrahman Çetin, **Ku'an Okuma Esasları**, s.184-5

³⁷¹ ed-Dâni, **et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.55. Ayr. daha fazla bilgi ve istisnâlı okunan yerler için bakınız: İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.297-303.

³⁷² Halil Husari, **Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim**, s.158.

Vakıf halinde bu iki kelimedede her iki vecihte alınır. Vasıl halinde ise biri kalın biri ince okunur³⁷³

مِنْ مِصْرَ (وَقْفًا) مِنْ مِصْرَ (وَصَلًا) عَيْنَ الْقَطْرِ (وَقْفًا) عَيْنَ الْقَطْرِ (وَصَلًا)
تَفْخِيمٌ — ا ح ن — تَفْخِيمٌ — ا ح ن — تَرْقِيقٌ — ا ح ن — تَرْقِيقٌ

- * Vakıf sebebiyle bulunduğu duruma göre kalın, aslına işaret etmek bakımından ince okunan yerler: أَنْ أُسْرَى örneğinde olduğu gibi.³⁷⁴

➤ Lam Harfinin Kalın ve İnce Okunduğu Yerler

Lam-ı mufahhame veya lam-ı muğallaza ismiyle anılan bu harf, fer'i harfler kategorisinde yer alır.³⁷⁵ Bu harfi sadece Verş kalın okumaktadır.

1- Meftuh ya da sakin “ص” veya “ط” harflerinden sonra üstün harekeli “ل” harfi gelirse Verş bu yerleri kalın okur. Bu lam harfine lam-ı mufahhame denir. فَاصْلَحْ مَطْلَعٌ

2- Meftuh ya da sakin “ظ” harfinden sonra üstün harekeli “ل” harfi gelirse Verş bu yerlerde kalın okur.³⁷⁶ Bu lam harfine lam-ı muğallaza denir. أَظْلَمَ

Meftuh olan “ص, ط, ظ” harflerinden sonra gelen “ل” harfi üzerinde vakfedilirse iki vecih gerçekleşir. Örneğin يُوصَلْ kelimesinde durulduğu zaman önce tefhim sonra da terkik vechi okunur.³⁷⁷

Verş Mâide sûresinin şu ayetlerindeki kelimelerde “ل” harfini kalın okumaktadır. 6, 12, 55, 58, 91 ve 106.ayetlerde yer alan (الصَّلَاةُ) kelimesinde, 33. ayette yer alan (أَوْ يُصَلُّوا) kelimesinde ve 39. ayette geçen (وَأَصْلَحْ) kelimelerinde bulunan “ل” harfini Verş kalın okumaktadır.³⁷⁸

➤ Lafzatullah'ın lam'ının kalın ve ince okunduğu yerler:

- * Allah (الله) lafzının lam'ı fethalı veya ötreli bir harften sonra gelirse kalın okunur.
هُوَ اللهُ، رَسُولُ اللهِ، وَإِذْ قَالَ اللهُ

³⁷³ Molla Efendi, *Umdetü'l-Hallan*, s.26.

³⁷⁴ Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim Tecvidi*, s.127-8. Abdurrahman Çetin, *Ku'an Okuma Esasları*, s.185-6. Sıtkı Güllü, *Tecvid İlmî*, s.398-400. Mehmet Talu, *Tecvid İlmî*, s.46.

³⁷⁵ Abdurrahman Çetin, *age*, s.95.

³⁷⁶ ed-Dâni, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.58. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.288-291. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.106-107. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.35-38. el-Benna, *İthaf*, c.1, s.307-311.

³⁷⁷ Molla Efendi, *age*, s.22.

³⁷⁸ ed-Dâni, *Camîu'l-Beyan*, s.260-1. Ay. Müellif, *et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'*, s.58. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati's-Seba'* s.288-291. İbnü'l-Cezerî, *Takribu'n-Neşr*, s.106-107. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, c.1 s.35-38. el-Benna, *İthaf*, c.1, s.307-311. Molla Efendi, *Umdedü'l-Hallan*, s.22.

Üstün veya ötreden sonra gelen Allah (الله) وَفَجِمِ اللَّامَ مِنْ اسْمِ اللَّهِ عَنْ فَتْحٍ أَوْ ضَمِّ كَعَبْدَ اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ isminin lam harfini kalınlaştır. gibi.³⁷⁹

- * Allah (الله) lafzından önceki harfin harekesi esre olursa Lafzatullah'ın lam'ı ince okunur. Allahumme (اللَّهُمَّ) lafzında da aynı kaideler geçerlidir.³⁸⁰

1.4. Nâfi, Ebû Amr ve Âsım'ın Mâide Sûresine Göre Ferî Kiraat Farklılıkları

Kıraatlerin içinde fonetik kıraat farklılıkları olduğu gibi ferşî kıraat farklılıkları da vardır. Ferşî kıraat farklılıkları, ayetlerin anlamına etki eden, harflerin ve harekelerin değişimiyle veya kelimelerdeki ziyadelik ve noksanlıkla ortaya çıkan kıraat farklılıklarıdır. Ayrıca tecvid ilminde örneği olduğu gibi belli bir kurala dayanmayan, Kur'an'da dağınık olarak bulunan kıraat ihtilaflarına da ferşî kıraat farklılıkları denmektedir.³⁸¹

Nâfi, Ebû Amr ve Âsım'ın Mâide Sûresinin bazı ayetlerini aynı bazı ayetlerini farklı şekilde okudukları görülmektedir. Her imamın okuduğu ilgili kıraatler sahih senetlerle Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Bu bölümde Mâide sûresin'de yer alan ferşî kıraat farklılıkları ele alınacaktır. Ferşî kıraat farklılıkları da harekenin değişmesi, fiil kalıbının değişmesi ve kelime yapısında meydana gelen farklılıklar yönleriyle işlenecektir. İlgili farklılıkların ayetlerin anlamına zenginlik kazandırdığı veya aynı anlamın farklı bir tarzda ifade edilebileceği görülecektir.

1.4.1. Harekenin Değişmesi

Bu başlık altında hareketin değişmesiyle anlama etki eden ve aynı anlama farklı bir okunuşla ulaşılan, zıt anlam oluşturmeyan kıraat örnekleri konumuz olan Mâide sûresindeki ayetler çerçevesince ele alınacaktır.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

³⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, **Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi**, Hazırlayan: M. Sadi Çöğenli, Asitane Yayınevi, Üsküdar/İstanbul ts. s.8.

³⁸⁰ Demirhan Ünlü, **Kur'an-ı Kerim Tecvidi**, s.129-130.

³⁸¹ Ferişi kıraat farklılıklarının tanım ve örnekleri için bkz. Murat Akkuş, “Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)”, *MÜTEFEKKİR*, c. 2, sy. 3, Haziran, 2015, s.151-176. Ayrıca bkz. Akkuş, *agt*, s.118-176.

“Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).”³⁸²

Bu ayeti kerimenin ilk secavent durağına kadan olan yerde Allah Teala abdestin nasıl alınacağını biz mü'minlere tarif etmektedir. Ayette yer alan (وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) “ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar” ayaklarınız manasına gelen “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesinde kıraat imamları nezdinde farklı okunuşları bulunmaktadır.

“وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesindeki “ل” harfini nasp halinde okuyan imamlar, Nâfi ve Âsım’ın ikinci râvîsi Hafs’tır. İbn-i Âmir, Kisâî ve Yakup ise onlara dahil olur.³⁸³ Harfin nasb okunması durumunda “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi “فَاغْسِلُوا” fiili üzerine atfedilmiş olur.³⁸⁴

“وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesinde yer alan “ل” harfini cer/esreli olarak okuyan imamlar ise, Ebû Amr ve Âsım’ın birinci râvîsi Ebu Bekir Şu’be’dir. İbn-i Kesîr, Hamza, Ebû Ca’fer ve Halef de ilgili harfi kesreli okumuşlardır.³⁸⁵ Bu yeri esreli okuyanlar “بُرْءُكُمْ” kelimesi üzerine atıfta bulunarak okurlar. “ب” harfi cerinin müteallakı “وَأَمْسَحُوا” fiilidir. Dolayısıyla “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesi ilgili yere atfedildiğinde esreli okunur. Bu okumada emir fiili yine “وَأَمْسَحُوا” olur.³⁸⁶

İlgili kelime nasp halinde okunduğunda yıkayın emri üzerine atfolunur. Dolayısıyla mana “ayaklarınızı topuk kemiklerine kadar yıkayın” şeklinde anlamlandırılır. Bu yer esreli okunduğunda ise “ayaklarınızı mesh edin” anlamı çıkmaktadır. Her ne kadar “ayakları mesh edin” manası çıksa da sünnetle birlikte yıkamanın vacipliği kaçınılmazdır.

Bu ayette yer alan kıraat farklılığı yönünden ayakların yıkanması-meshedilmesi meselesi âlimlerin farklı görüşler beyan etmesine neden olmuştur.

³⁸² Maide Sûresi 5/6.

³⁸³ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seb’a*, s.242-243. İbn Mihran el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.232. İbn Ğalibun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.432. ed-Dâni, *Camîu’l-Beyan*, s.481. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’*, s.355. İbnu’l-Bâziş, *el-İkna’ fi’l-Kıraati’s-Seba’*, c.2 s.634. İbnü’l-Cezerî, *Takribu’n-Neşr*, s.140. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, c.2 s.284. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.530. Abdülfettah el-Kadı, *el-Budurü’z-Zahire*, s.109.

³⁸⁴ el-Benna, *İthaf*, c.1 s.530.

³⁸⁵ el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.232. İbn Ğalibun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.432. ed-Dâni, *Camîu’l-Beyan*, s.481. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’*, s.355; İbnu’l-Bâziş, *el-İkna’ fi’l-Kıraati’s-Seba’*, c.2 s.634. İbnü’l-Cezerî, *Takribu’n-Neşr*, s.140. Nüveyri, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, c.2 s.284. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.530. Abdülfettah el-Kadı, *el-Budurü’z-Zahire*, s.109.

³⁸⁶ el-Benna, *İthaf*, c.1 s.530.

➤ **Ayakların yıkanması gerektiğini söyleyenler:**

Abdest alırken topuklarla birlikte ayakları yıkamak farzdır. Bu görüşü benimseyenlerin delili: İmamı Ahmed'in Müsned'inde Hz. Osman'dan rivayet ettiği "Rasûlullah'ı (s.a.v) abdest alırken gördüm ki; üç kere yüzünü, elleriyle birlikte dirseklere kadar üçer defa kollarını yıkadı, başını mesh etti ve ayaklarını üç kere yıkadı" hadisi ve benzeri abdestle ilgili hadisleridir.³⁸⁷

Eseri günümüze ulaşan ilk müfessirlerden Süddi (ö.128/745) ellerin ve ayakların yıkanmasının farz olduğunu beyan etmiş ve burada takdim-tehir vardır demektedir. Atıf فَاغْسِلُوا üzerine olup وَأَرْجُلُكُمْ "ayaklarınızda yıkayın" manasında olduğunu açıklamıştır.³⁸⁸

Sad b. Mansur, İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humeyd, İbn Cerir, İbnu'l-Münzir, İbn Ebi Hatim ve Nehhas'ın bildirdiğine göre İbn Abbas bu ayeti "وَأَرْجُلُكُمْ" lafzıyla nasp ile okumuş ve şöyle söylemiştir: "Bu kelime, yıkama fiiline atfedilmiştir".³⁸⁹

Said b. Mansur, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim'in bildirdiğine göre Hz. Ali bu ayeti "وَأَرْجُلُكُمْ" lafzıyla okumuş ve "Bu kelime, yıkama fiiline atfedildi" demiştir.³⁹⁰

İbn Ebi Şeybe'nin bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr bu ayeti "وَأَرْجُلُكُمْ" lafzıyla okumuş ve: "Bu kelime, yıkama fiiline atfedildi" demiştir. Ayrıca Abdurrezzak ve Taberani, Katade'nin bildirdiğine göre İbn Mes'ud: "Yüce Allah'ın "وارجلكم الى الكعبين" buyruğunda ayakların yıkanması gerektiğini bildirdi" sözünü rivayet ederek abdeste ayakları yıkamanın vucubiyeti için delil getirmiştir.³⁹¹

Kur'an'dan sonra dini hükümlerin dayandığı ikinci delil hiç şüphesiz sünnettir. Bu sebeple abdestte ayakların yıkanması veya mesh edilmesi hususundaki hükmün, sünnetle açıklanması gerekmektedir. Hem fiili hem de kavli sünnete baktığımız zaman, Peygamberimizin abdestte ayaklarını yıkadığı tevatüren sabit olduğu halde, çıplak ayakları mesh ettiğine dair hiçbir sahih rivayetin bulunmadığı görülmektedir. Hatta Peygamberimiz, abdestte ayaklarını yıkarken bir kısmını kuru bırakan sahabileri "وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ" "Vay

³⁸⁷ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî el-Mervezî, **el-Müsned**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Hadis, Kahire 1995, c.1 s.390, Hadis No: 527.

³⁸⁸ Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman es-Süddi el-Kebir, **Tefsiru'l-Süddi'l-Kebir**, Tahkik: Muhammed Ata Yusuf, Nşr:Daru'l-Vefa, Mansura/İskenderiyye 1993, s.224.

³⁸⁹ Süyûti, **ed-Dürü'l-Men'sur**, c.5 s.204.

³⁹⁰ Süyûti, **age**, c.5 s.204.

³⁹¹ **Age**, c.5 s.204.

*şu ökçelerin ateşten haline*³⁹² buyurarak uyarmış, abdest alan bir kimsenin ayağında tırnak kadar bir yeri ıslatmadığını görünce; “*Dön abdestini güzel al*” buyurmuş, o kişi de dönüp ayağının her tarafını iyice yıkadıktan sonra namazı kılmıştır.³⁹³ Rasûlullah’ın sözleri ve abdestte bizzat ayaklarını yıkamış olması, ayette kastedilen hükmün, “abdestte ayakların yıkanması gerektiğini” açıkça göstermektedir.³⁹⁴

➤ **Ayakların meshedilmesi gerektiğini söyleyenler:**

Ayette belirtilen kelimenin esreli okunması üzerine en çok duran âlim Taberi (ö.310/923)’dir. Taberi’nin belirttiğine göre Hicaz ve Irak ulemasının bir kısmı “وارجلکم” kelimesinde yer alan “ل” harfini esreli okumuşlardır. Bunlara göre Allah Teala bu ayeti kerime ile abdest alırken başın ve ayakların meshedilmesini emretmiştir. Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, İkrime, Ebû Ca’fer, Âmir eş-Şa’bi, Katade, Alkame, Mücahid ve Dehhak’tan bu kıraat şekli ve bu görüş nakledilmiştir. Bu hususta İkrime, Abdullah b. Abbas’ın: “Abdest iki azayı yıkama ve iki azayı da meshetmedir.” dediğini rivayet etmiştir.³⁹⁵

Muğire de Şa’bi’nin: “Allah Teala, abdest alırken yıkanmasını emrettiği organların (el ve yüzlerin), teyemmüm ederken meshedilmesini emretmiş, abdest alırken meshedilmesini emrettiği iki organın ise (baş ve ayağın) teyemmüm ederken terkedilmesini beyan etmiştir.” dediğini rivayet etmiştir.³⁹⁶

Taberi diyor ki: “Bize göre bu görüşlerden doğru olanı: “Allah Teala abdest alırken iki ayağın tümünü su ile meshetmeyi emrettiğini söyleyen görüştür. Abdest alan kimse ayaklarının tümünü su ile meshettiği takdirde o kişiye “Ayaklarını mesheden” de denir. “Yıkayan” da. Zira iki ayağı yıkamak, onların üzerine su akıtmakla veya onları suya sokmakla gerçekleşir. Onları meshetmek ise elleri veya ellerin yerini tutacak herhangi bir şeyi onların üzerine sürmekle gerçekleşir. Herhangi bir kimse ayaklarına bu iki şeyi birden yapacak olursa ona hem “Yıkayan” hem de “Mesheden” denir.”³⁹⁷

³⁹² Buhâri, **Vudu**, 29. Müslim, **Taharet**, 25. Tirmizi, **Taharet**, 31.

³⁹³ Müslim, **Taharet**, 31. Ebu Davut, **Taharet**, 66.

³⁹⁴ Lütü Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, **İslam İlmihali**, DİB. Yayınları, Ankara 2010 s.100.

³⁹⁵ et-Taberi, **Camiu’l Beyan an Te’vili’l-Kur’an**, c.3 s.229-230. Süyûti, **ed-Dürü’l-Men’sur**, c.5 s.205-6.

³⁹⁶ et-Taberi, **Age**, c.3 s.229-230. Süyûti, **ed-Dürü’l-Men’sur**, c.5 s.206.

³⁹⁷ et-Taberi, **Age**, c.3 s.229-230.

Şia-İmamiyye de bu ayette yer alan **وارجلکم** kelimesini cer okuyarak abdeste ayakların meshini vacip saymışlardır. Delil olarak; râvîlerinin bir kısmının cehaleti ile malûl bir hadise dayanmışlardır. Elle tutulur bir delilleri olmadığı ortadadır.³⁹⁸

Bu ayeti kerime hem başlı başına bir ibadet olan abdesti tarif ettiğinden, hem de İslam dininin en önemli ibadetlerini yerine getirmede gerekli olduğundan İslam alimleri tarafından önemsenmiştir. Dolayısıyla abdestin mahiyetini, farzlarını, sünnetlerini ve çeşitlerini iyi kavramak gerekmektedir.

* **a-Abdestin Mahiyeti ve Fazileti:** Abdest İslam'da bazı ibadetlerin yerine getirilmesi için yapılan ve bizzat kendisi de ibadet olan temizlenme şeklidir. Belirli uzuvları usulüne göre yıkamaktan ya da meshetmekten ibarettir. Abdestte, güzelliğinden ve temizliğe olan hizmetinden dolayı Arapça da “وُضُوْءُ” adı verilmiştir.³⁹⁹ Abdest kelimesi Farsça'dan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Farsça “ab” su, “dest” el manasına gelmektedir. Abdest “el suyu” manasına gelen bileşik bir sözcüktür.⁴⁰⁰

Abdest belirli organları yıkamak ve mesh etmek sûretiyle yapılan bir temizliktir. Abdest dış dünya ile daha çok temasta bulunan organlarımızın temizlenmesine, bu organlarla işlediğimiz günahların bağışlanmasına ve ahirette cennete girmemize vesile olur.⁴⁰¹

Abdestin manevi birçok faydaları, sevapları olduğu gibi maddetende birçok menfaatleri vardır. Vakit vakit abdest alan bir Müslüman temizliğe riayet etmiş, temizliği alışkanlık haline getirerek kendisini birçok hastalıklara sebebiyet verecek kirli hallerden kurtarmış olur.⁴⁰²

Abdestin faziletine dair şu hadisi şerifler de önem arz etmektedir.

- Ebû Hureyre (r.a.) anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki: “Alah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size söyleyeyim mi?” Evet ey Allah'ın Resulü, söyleyin! dediler. Bunun üzerine saydı: “Zahmetine rağmen abdesti tam almak. Mescide çok adım atmak. (Bir namazdan sonra diğer) Namazı beklemek. İşte bu ribattır, işte bu ribattır, işte bu ribattır.”⁴⁰³

³⁹⁸ Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, İlmi Müşavir: M. Emin Saraç, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994, c.1 s.155.

³⁹⁹ İbn Manzur, وَضْأُ maddesi **Lisanü'l-Arab**, c.6 s.4854.

⁴⁰⁰ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslam İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 1991 s.138.

⁴⁰¹ Lütü Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, **İslam İlmihali**, s.97.

⁴⁰² Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002 s.98.

⁴⁰³ Müslim, **Taharet**, 41. Tirmizi, **Taharet**, 39. İbrahim Canan, **Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi**, c.10. s.394.

Ribat, kendisini cihada vermek sûretiyle Allah yoluna hapsedenler için kullanılır, böyle kimselere murabıt denir. Abdestini tam alıp namazlarını mescidde kılan ve birini kılınca diğer namazın gelmesini bekleyen kimse de kendini ruhen, kalben Allah yoluna bağlamış gibidir. Bir nevi murabıttır.⁴⁰⁴

- Amr İbn Abese es-Sülemi (r.a.) anlatıyor: “Resûlullah buyurdular ki: “Sizden kim abdest suyunu hazırlar, mazmaza ve istinşakta bulunur (ağızına ve burnuna su çeker) ve sümkürürse, mutlaka yüzünden, ağzından, burnundan hataları dökülür. Sonra Allah’ın emrettiği şekilde yüzünü yıkarsa, sakalın(in bittiği mahallin) etrafından su ile birlikte yüzü ile işlediği günahlar dökülür. Sonra dirseklere kadar kollarını yıkayınca, ellerinin günahları su ile birlikte parmak uçlarından dökülür gider. Sonra başını meshedince, başının günahları saçın etrafından su ile birlikte akar gider. Sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkayınca, ayaklarının günahları, parmak uçlarından su ile birlikte akar gider. Sonra kalkıp namaz kılar, Allah’a hamd ve senada bulunur. Ona layık şekilde tazimini gösterir ve kalbinden Allah’tan başkasını(n korku ve muhabbetini) çıkarırsa, annesinden doğduğu gündeki gibi bütün günahlarından arınır.”⁴⁰⁵

Diğer bir Hadis-i şerif şöyledir:

- Ukbe İbnu Âmir (r.a.) anlatıyor: “Üzerimizde develeri gütme işi vardı, (bunu sırayla yapıyorduk.) (Bir gün) gütme nöbeti bana gelmişti. Günün sonunda develeri kıra ben çıkarıyordum. (Bir gün, nöbetimden dönüşte) Rasûlullah’a geldim, ayakta halka hitabediyordu. Söylediklerinden şu sözlere yetiştim: “Güzel abdest alıp, sonra iki rekat namaz kılan ve namaza bütün ruhu ve benliği ile yönelen hiç kimse yoktur ki kendisine cennet vacib olmasın! (Bunları işitince kendimi tutamayıp): “Bu ne güzel!” dedim. (Bu sözüm üzerine) önümde duran birisi: “Az önce söylediği daha da güzeldi!” dedi. (Bu da kim? diye) baktım. Meğer Ömer İbnu’l-Hattab’mış. O, sözüne devam etti: “Seni gördüm, daha yeni geldin. Sen gelmezden önce şöyle demişti: “Sizden kim abdestini alır ve bunu en güzel şekilde yapar, sonra da: “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluhu (Şehadet ederimki Allah’tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki

⁴⁰⁴ İbrahim Canan, **age**, c.10 s.394.

⁴⁰⁵ Tirmizî, **Taharet**, 41. İbrahim Canan, **age**, c.10 s.397-398.

Muhammed Allah'ın kulu ve Resulüdür)" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı da açılır; hangisinden isterse oradan cennete girer."⁴⁰⁶

* **Abdestin Farzları:** Ayeti kerimede belirtilen azalar dört tanedir. Bunlar yüz, eller ve ayakların yıkanması bir de başın mesh edilmesidir. Dört mezhepte bu sayılan uzuvların üçünü yıkamak birini de mesh etmek üzerinde ittifak vardır. Ayrıca nassın başka farzları işaret edip etmemesi üzerinde ihtilaf gerçekleşmiştir. Bunlar: Abdest almaya niyet etmek, tertibe riayet etmek, abdeste başlarken besmele çekmek, bu emirleri yerine getirirken ara vermeden yapmak (Muvalat). Yine yıkanacak uzuvları ovma (delk) ilgili farklı görüşler de beyan edilmiştir.⁴⁰⁷

Hanefilere göre farzlar

- 1- Yüzü yıkamak
- 2- Kolları dirseklerle beraber yıkamak
- 3- Başını meshetmek
- 4- Ayakları topuklarla birlikte yıkamak

Malikilere göre farzlar

- 1-Yüzü yıkamak
- 2- Kolları dirseklerle beraber yıkamak
- 3- Başını meshetmek
- 4- Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5- Niyet etmek
- 6- Muvalat (ara vermeden yapmak)
- 7-Delk (yıkanacak uzuvları elle ovalamak)

Şafiilere göre farzlar

- 1- Yüzü yıkamak
- 2- Kolları dirseklerle beraber yıkamak
- 3- Başını meshetmek
- 4- Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5- Niyet etmek
- 6- Tertibe (Sıraya) riayet etmek

Hanbelilere göre farzlar

- 1-Yüzü yıkamak
- 2- Kolları dirseklerle beraber yıkamak
- 3- Başını meshetmek
- 4- Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5- Niyet etmek
- 6- Muvalat (ara vermeden yapmak)
- 7- Tertibe riayet etmek
- 8- Besmele çekmek

⁴⁰⁶ Tirmizî, **Taharet**, 41. İbrahim Canan, **age**, c.10 s.397.

⁴⁰⁷ Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkı Ansiklopedisi**, c.1 s.149-165.

* **Abdestin Sünnetleri:**

- 1-Abdest almaya niyet etmek. Hanefiler niyeti ıstılah olarak “Fiilin ortaya çıkması için kalbin kesin yöneliştir” diye tarif etmişlerdir.⁴⁰⁸ Hanefiler dışında kalan diğer üç mezhebe göre niyet etmek abdestin farzıdır.
- 2-Abdeste besmele ile başlamak. Besmele çekmek Hanbeliler dışındakilere göre farz Malikilere göre abdestin faziletlerindendir/adaplarındandır. Hanefi ve Şafilere göre abdeste başlarken Allah’u Teala’nın ismiyle yani besmele ile başlamak sünnettir.
- 3-Abdeste başlamadan evvel bileklere kadar elleri yıkamak.
- 4-Misvak kullanmak veya temiz maddelerden yapılan diş fırçaları ile dişleri temizlemek. Maksat dişlerin temizlenmesidir.
- 5-Ağıza üç kere su alıp her defasında boşaltmak. (Mazmaza yapmak)
- 6-Burna üç defa su alıp yıkamak. (İstinşak)
- 7-Kulakların meshetmek.⁴⁰⁹
- 8-Sakalın arasını parmaklarla hilallemek.
- 9-Parmakların arasını yıkamak.
- 10-Yıkanması gereken uzuvları üçer defa yıkamak.
- 11-Abdest almaya sağ uzuvdan başlamak.
- 12-Nasda belirtilen sıraya/tertibe uymak. Yani önce elleri ve yüzü yıkamak, ardından da başı meshetmek ve en son olarak da ayakları yıkamaktır. Şafii ve Hanbelilere göre bu sıraya uymak farzdır.
- 13-Başın tamamını meshetmek buna “kaplama mesh” denir.
- 14-Abdest organlarını yıkarken su ile iyice ovma (delk). Malikilere göre delk abdestin farzlarından biridir.
- 15- Abdest organlarını ara vermeden yıkamak buna vila veya muvalat denir. Muvalat; Maliki ve Hanbelilere göre abdestin farzlarındandır. Hanefi ve Şafilere göre sünnettir.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ Vehbe Zuhayli, **age**, c.1 s.157.

⁴⁰⁹ Genel olarak abdest alırken ensenin mesh edilmesi, Hanefi mezhebinde edep ve müstehab olarak kabul edilmiştir. Bazı Hanefi fakihlerine göre de sünnet değildir. Yalnız Cumhur ulemaya göre boynun su ile mesh edilmesi mekruhtur. Şafilere bu konuda her hangi bir delil sabit olmadığı için boynun/ensenin mesh edilmesi sünnet değildir, demişlerdir. Nevevi “hatta o bidattir” demiştir. Malikiler; mekruh bir bidattir demektedirler. Bkz.Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkı Ansiklopedisi**, c.1 s.185.

* **Abdestin Çeşitleri:** Abdestin çeşitleri Farz, vacip ve mendup olmak üzere üç tanedir. Farz olan abdest: Abdesti olmayan kimsenin, namaz kılmak, tilavet secdesi yapmak ve Kur'an-ı Kerim'i tutmak için abdest almasıdır. Vacip olan abdest: Kabeyi tavaf etmek için alınan abdesttir. Fakihlerin çoğunluğu ise bunu, farz kabul ederler. Mendup olanına ise birçok işin öncesindeki abdest alma örnek verilebilir: Her namaz vakti için abdest almak, daima abdestli bulunmak, ezan okuyup kamet getirmek, şer'i kitapları tutmak ve ilim tahsili için abdest almak, cenaze yıkamak, abdestli olarak uyumak, Kur'an okumak gibi benzeri durumlarda abdest almak menduptur.⁴¹¹

Abdestle ilgili birtakım bilgilere yer verildikten sonra şunlar ifade edilebilir:

Kıraat farklılıkları açısından abdest ayetindeki kelimenin “ercüleküm/ercülüküm” okunması ayakları yıkamanın gerekliliğine ve mesh etmenin mümkün olmayacağına işaret etmektedir. Çünkü söz konusu kelimenin esre de, üstün de okunsa ayakların yıkanmasının gerekliliği aynı ayetteki yıkanacak yerlerin belirtilmesi ile gerçekleşir. O da dirsekler ve topuklardır. Ayrıca Kur'an-ı tebliğ eden ve onu en iyi şekilde tatbik eden Hz. Peygamber'in uygulaması da ayakların yıkanması doğrultusunda olmuştur.

Örnek 2:

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِئْتَنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ

“Başlarına bir felaketin gelmeyeceğini sanıp kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul buyurdu. Sonra içlerinden birçoğu yine görmezden ve duymazdan geldiler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.”⁴¹²

Mâide 71. ayette yer alan “الَا تَكُونَ” kelimesinin sonunu kıraat imamlarından bazıları nasp, bazıları da ref okumuştur. Bu kelimeye yer alan “الَا”nın açılımı şöyledir (أَنْ + لَا) ilk edat mastar tevili yapan nasp edicilerdendir. İkinci harf ise olumsuzluk harfidir. Nasp okuyan imamlar Nâfi ve Âsım başta olmak üzere geriye kalan imamlardır. Diğer bir görüş “لَا” edatı “ليس” benzeyen olumsuzluk edatıdır. “أَنْ” ise “أَنَّ” kelimesinin hafifletilmiş halidir. Fiili muzariyi nasp eden edatlardan değildir. Dolayısıyla fiili muzari üzerine “لَا،س” gibi harflerle birlikte dahil olur.⁴¹³ Fiili nasp etmez. Kur'an-ı Kerim'de buna örnek teşkil eden

⁴¹⁰ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebi, **Mülteka el-Ebhur**, Tahkik: Süleyman b. Halil Ğavici, Nşr: Daru'l-Beyrutî, Dimeşk 2005, s.18-20.

⁴¹¹ Döndüren, **Delilleriyle İslam İlmihali**, s.148-9.

⁴¹² Mâide Sûresi 5/71. Ayet.

⁴¹³ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seba'**, s.247. İmam İbn Haleveyh, **el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.133-4. el-İşbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.236. ed-Dâni, **Camîu'l Beyan**, s.485. İbn Ğalbul, **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, s.247. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.367. İbnü'l-Bâziş, **el-İkna'**, c.2 s.635.

ayetler bulunmaktadır.⁴¹⁴ Bu şekilde fiili muzariyi ref olarak kıraat eden imamlar, Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Yakup ve Halef'tir. Her iki halde de cümle mastar teviline uğradığından mana yönünden bir farklılık arz etmemekte ve tezat oluşturmamaktadır.⁴¹⁵

Örnek 3:

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedi kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O’nun rızâsını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur.”⁴¹⁶

Mâide 119. Ayeti olan bu ayette “يوم” kelimesinin sonunu yalnız Nâfi nasp olarak okumuştur. Ebû Amr ve Asım başta olmak üzere diğer kıraat imamları ise merfû okumuşlardır. Her iki okuyuşa göre de “يوم” kelimesi muzaf, “يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ” cümlesi muzafun ileyh olmak üzere mahallen mecrurdur. Cümleler aslen irabtan mahalli olmazken muzafun ileyh mevkiinde bulunduklarında mahallen mureb olur.⁴¹⁷

Her iki kıraate anlam yönüyle bakarsak şunlar söylenebilir:

İlgili kelimenin يَوْمٌ şeklinde damme okunmasıyla anlam “Yüce Allah buyurdu: Bu, sâdıklara doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür.” şeklinde olurken; يَوْمٌ şeklinde fetha okunmasıyla anlam “Yüce Allah bu sözü, sâdıklara doğruluklarının fayda vereceği gün söyledi.” ya da “Bu, sâdıklara doğruluklarının yarar sağlayacağı gündedir, o gün gerçekleşecektir.” şeklindedir.

Nâfi, Ebû Amr ve Âsım’ın Mâide suresini kıraat ederken kelimelerdeki hareke değişikliği yaparak okudukları üç örnek verilmiştir. Yine verilen yerlerin dışında 10 ayette hareke değişikliği yaparak okudukları kısımlar vardır. Biz şimdilik tezimizin hacmini ve uzatmamayı da düşünerek üç örnekle yetinmeyi uygun görüyoruz.

1.4.2. Fiil Kalıbının Değişmesi

Ferîşî yönden kıraat farklılıklarının ikinci konusu fiil kalıplarının değişmesiyle ortaya çıkan kıraat ihtilaflarıdır. İlgili başlık sarf yönünden kıraat farklılıklarıyla da irtibatlandırılabilir.

⁴¹⁴ Müzzemmil Sûresi 20. Ayet; Burada “سَيَكُونُ” ref okunmuştur. Diğer bir örnek olan ayette Taha Sûresi 89. Ayettir. أَفَلَا يَرْؤُنَ إِلَّا يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَوْلًا bu ayette yer alan “يرجع” fiilide ref okunmuştur.

⁴¹⁵ İbn Haleveyh, *el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba*, s.133-4.

⁴¹⁶ Mâide Sûresi 5/119. Ayet.

⁴¹⁷ Takiyuddin Mehmet Birgivi, *İzhar*, Yasin Yayinevi, İstanbul ts. s.147.

Fiil kalıbının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı ayetler Mâide sûresinin 41, 89, 101, 112 ve 115. ayetleridir. Şimdi bu ayetleri sırasıyla inceleyelim.

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا - سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَاعُونَ لِقَوْمٍ آخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً أُولَئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar hep yalana kulak verirler, sana gelmeyen başka bir kesimi dinler dururlar; kelimeleri konulduğu anlamlarından kaydırıp değiştirirler. “Eğer size şu verilirse hemen alın, eğer o verilmezse uzak durun” derler. Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah’ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez. İşte onlar Allah’ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onların dünyadaki hakkı büyük bir rezilliktir. Âhirette de onlar için büyük bir azap vardır.”⁴¹⁸

Mâide sûresi 41. Ayette yer alan “لا يحزنك” fiilini imam Nâfi “ي” harfinin ötresi ve “ز” harfinin kesresi ile okur. Nâfi, Enbiya sûresi istisnasıyla Kur’an-ı Kerim’de yer alan “حزن” fiillerini “أحزن” şeklinde okurken, kendi dışındaki imamlar da bu yeri “ي” harfinin fethası, “ز” harfinin ötresi ile okurlar.⁴¹⁹ Dolayısıyla fiil sülasi mücerred bir fiilken if’al banına girdirilmiştir. Asıl itibarıyla “حزن” fiili sülasi mücerred birinci baktan gelen lazım fiildir.⁴²⁰ If’al babındaki kullanımında ise yeni bir mana kazanmıştır.

Sülasi mücerred fiillerden herhangi birisi bu baba konulduğunda anlam değişikliğine uğramakta ve genel olarak şu iki manayı kazandırmaktadır. Geçişlilik ve teksir/çokluk.⁴²¹ Lazım sülasi mücerred bir fiil bu baba nakledildiğinde artık o fiil müteaddi bir fiile dönüşmüş olur.⁴²² Şayet bu baba konulan fiil asıl itibarıyla müteaddi bir fiilse artık bunun geçişliliği artmış olur. Yani bir meful alırken iki meful, iki meful alırken üç meful alabilir. “حَزَنَ” fiili sülasi mücerred birinci baktan veya dördüncü baktan (حَزَنَ) “üzgün olmak, kederli” olmak manalarına gelmektedir. Bu fiil if’al (أَحْزَنَ) babına nakledildiğinde ise mana

⁴¹⁸ Mâide Sûresi 5/41. Ayet.

⁴¹⁹ İbnü’l-Cezerî, **Takribu’n-Neşr**, s.140. Hakim Hamid, **Mushafu’s-Sahabe**, s.114. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müyesser**, s.114.

⁴²⁰ Lazım Fiil: Geçişsiz fiil demektir. Yani failin yapmış olduğu fiil/iş mefulun bihe/nesneye geçmeyip kendi üzerinde vaki olmasıdır.

⁴²¹ Ebu Hanife Numan b. Sabit b. Zuta b. Mah, **Maksut**, Yasin Yayınevi, İstanbul 2007 s.195-6.

⁴²² Müteaddi Fiil: Geçişli fiil demektir. Yani failin yapmış olduğu iş mefulun bih’in üzerine etki eden demektir.

“üzmek, kederlendirmek” manalarına gelmektedir.⁴²³ Her iki okuyuşa göre mana şöyle olur: “Ey peygamber! Kalpleri inanmadığı halde ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.” yada “...yahudilerden küfürde yarışanlara sen üzülme.”

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkanı) bulamazsa onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size ayetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.”⁴²⁴

Yemin keffaretinden bahseden bu ayeti kerime de kıraat imamları “بِمَا عَقَّدْتُمْ” kelimesini farklı okumuşlardır. Araştırmamızın konusu olan kıraat imamlarından Nâfî, Ebû Amr ve Âsım’ın ikinci râvîsi Hafs bu fiili metinde yazıldığı gibi okumaktadır. Yalnız Âsım’ın birinci râvîsi Ebu Bekir Şu’be b. Ayyaş bu fiili “بِمَا عَقَّدْتُمْ” şekliyle sülasi mücerred üzere okumaktadır. Kıraat-i Aşere imamlarından Hamza, Kisâf ve Halef de Ebu Bekir Şu’be gibi okurken, İbn-i Âmir’in ikinci râvîsi İbn Zekvan “ع” harfiyle, şeddesiz biçimde “ق” harfinin arasına bir “ا” harfi dahil edip bu fiili müfea’le babına (بِمَاعَقَّدْتُمْ) nakil ederek okumaktadır. Kıraat-i Aşere imamlarından ismi verilmeyenler de ilk guruptakiler gibi okumayı gerçekleştirirler.⁴²⁵

“عَقَدَ” fiili; “yemin, ahd veya satışı neticelendirip bağlamak, tekit etmek, sağlamlaştırmak, bir şeyi (ip vs.) düğümlemek” gibi manalara gelen sülasi mücerred ikinci baktan müteaddi fiildir.⁴²⁶ Bu fiil tef’il (عَقَّدَ) babına nakledildiği zaman teksir ifade etmektedir. Yani “satış, yemin vs.’yi tekit etmek sağlamlaştırmak” manasını sülasi mücerredine oranla bir üst seviyede pekiştirmektedir. Yine bu fiil müfea’le (عَقَدَ) fiiline konduğu zaman “anlaşmak, sözleşmeye girmek” manalarını ifade etmektedir.⁴²⁷ Bu kıraatlerin her biri birbirinden

⁴²³ İbn Manzur, حزن maddesi **Lisanü'l-Arab**, c.2 s.861. Mevlüt Sarı, **el-Mevarid**, s.300.

⁴²⁴ Maide Sûresi 5/89.

⁴²⁵ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.247. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.141. Hakim Hamid, **Mushafu's-Sahabe**, s.122. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müeyesser**, s.122.

⁴²⁶ İbn Manzur, عَقَدَ maddesi **Lisanü'l-Arab**, c.4 s.3030-1. Mevlüt Sarı, **el-Mevarid**, s.1027.

⁴²⁷ Mevlüt Sarı, **age**, s.1027.

farklı olmakla birlikte anlam açısından büyük bir farklılık içermemektedir. İlk iki kıraate göre “Allah ...kesinleştirerek/neticeye bağlayarak/sağlamlaştırarak/bilerek yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar” şeklinde olurken İbn Zekvan’ın rivayetine göre; “Allah ...anlaşarak, sözleşmeye girerek yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar” manasında olur.

Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (sallellahu aleyhi vesellem)’in hadislerinde yeminin değeri ve sonuçları üzerinde önemle durulmuştur. Bunlarda ki ana fikir şudur: Allah’ın adı kötü işlere vasıta kılınmamalıdır. Kasıtsız yapılan yeminlerden ötürü sorumluluk yoktur. Kasıtlı olarak yapılan yeminler de dinin yasakladığı bir iş söz konusu ise bozulmalı, böyle değilse yeminlere sadakat esas olmalı ve -hangi sebeple olursa olsun- yeminin bozulması halinde bağışlanmaya vesile olması için belirli bir keffaret ödenmelidir.⁴²⁸

Yaptığı yemine riayet etmeyip bozan kişi ayette belirtildiği üzere keffaretini şu şekilde yerine getirir: Gücü yeterse bir köle azad ederek veya on yoksulu sabahlı akşamlı doyurarak veya on yoksula orta halde bir elbise giydirek. Yani kişi yeminin keffaretini öderken bu üçü arasında muhayyerdir. Ama bunlara gücü yetmezse, peş peşe üç gün oruç tutar. Bu orucun arasına adet hali bile olsa bir kesinti girerse yeniden tutulması gerekir. Şafiilere göre orucun peşpeşe tutulması şart değildir.⁴²⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur’an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Halbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah çok bağışlayandır, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”⁴³⁰

Bu ayette yer alan “يُنَزَّلُ” fiili muzari meçhul tef’il babından gelmektedir.⁴³¹ Kıraat imamlarından Ebû Amr, İbn-i Kesîr ve Yakup dışındakiler yukarıda yazıldığı şekilde bu ayeti okurken, bu imamlar “يُنَزَّلُ” şekliyle meçhul olarak sülasi mezid if’al babından kıraat ederler.⁴³² Her iki haliyle fiil “indirilmek” manasını ifade ederken anlamı değiştirmeyecek ve zıtlık oluşturmayacak bir farklılık içerir. Dolayısıyla tef’il babı fiile teksir manası katarken if’al babı da aynı manayı katmakla birlikte müteaddiliğini artırmış olur.⁴³³

⁴²⁸ Hayrettin Karaman vd., **Kur’an Yolu Tefsiri**, c.2 s. 332-3.

⁴²⁹ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslam İlmihali**, s.465.

⁴³⁰ Maide Sûresi 5/101.

⁴³¹ Muhammed Tayyip İbrahim, **İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim**, Nşr: Daru’n-Nefas, Beyrut/Lübnan 2009, s.124.

⁴³² Hakim Hamid, **Mushafu’s-Sahabe**, s.12. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müeyesser**, s.124.

⁴³³ İbn Manzur, نزل maddesi **Lisanü’l-Arab**, c.6 s.4399. Mevlüt Sarı, **el-Mevarid**, s.1504-5.

Bu sûrenin 112. ayetinde yer alan “ينزل” fiilinde de aynı durum söz konusudur.⁴³⁴ Şu kadar fark var ki bu ayette yer alan fiil malum (etken), 101. ayette yer alan aynı fiil meçhul (edilgen) sığasıyla inzal olmuştur. Ayrıca aynı ayette yer alan “يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” kelimelerini kıraat imamlarından Kisâî هَلْ soru edatında yer alan ل harfini kendinden sonra gelen fiilin ilk harfi olan ت harfine idğam etmiş ve رَبْ kelimesini nasp ederek “هَلْ تَسْتَطِيعُ رَبُّكَ” şeklinde okumuştur.⁴³⁵ Bu durumda fail olan “رب” kelimesi meful, Hz. İsa fail olmuş olur. Dolayısıyla mana “Sen, bize bir sofrayı indirmesi hususunda Rabbinden bir dilekte bulunur musun?” şeklini almıştır.

Mâide sûresinin 115. ayetinde⁴³⁶ yer alan “مُنْزَلُهَا” kelimesi “نزل” fiilinden türemiş olan ismi fail kalıbıdır. Bu kelime kıraat imamlarınca farklı okunmuştur. Tef’il babından olan ismi fail (مُنْزَلُهَا) şekliyle okuyan imamlar: Nâfî ve Âsım’dır. Ayrıca İbn-i Âmir ve Ebû Ca’fer’de bu şekilde kıraat etmektedir. Bu kelimeyi “ن” harfini sakın kılıp “ز” harfini şeddesiz olarak, if’al babından elde edilen ismi fail (مُنْزَلُهَا) kalıbıyla okuyan imamlar: Ebû Amr, İbn-i Kesîr, Hamza, Kisâî, Ya’kûb ve Halef’tir.⁴³⁷

1.4.3. Kelime Yapısının Değişmesi

Ferîşî yönden kıraat farklılıklarının üçüncü konusu kelime yapısının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı Mâide sûresinin 67, 107 ve 110. ayetlerdir. Şimdi bu üç ayeti inceleyelim.

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

⁴³⁴ Hani havariler de, “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi. İsa da, “Eğer mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının” demişti.”

⁴³⁵ İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’*, s.135. el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.238. İbn Ğalbun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.249. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’* s.358. İbnu’l-Bâziş, *el-İkna’*, c.2 s.636.

⁴³⁶ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنْزِلُهَا عَلَيْكَ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ

“Allah da, “Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden her kim inkar ederse artık ben ona kainatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim” demişti.”

⁴³⁷ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seba’*, s.250. İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’*, s.135. el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.238. İbn Ğalbun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.249. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’* s.358. İbnu’l-Bâziş, *el-İkna’*, c.2 s.636. İbnu’l-Cezerî, *Takribu’n-Neşr*, s.141. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.546. Ahmed İsa Me’sarâvî, *el-Kamilu’l-Mufassal*, s.127.

“Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁴³⁸

Mâide 67. Ayette geçen “رَسُولُهُ” kelimesini bir grup kıraat imamı müfret olarak diğer bir grup kıraat imamı da cemi/çoğul sığasıyla okumaktadır. İlgili kelimeyi “Mesajlar” manasında çoğul sığasıyla (رسالاته) okuyan imamlar: Nâfî, Şu’be, İbn-i Âmir, Ebû Ca’fer ve Yakup’tur.⁴³⁹ Tekil olarak “mesaj” anlamında okuyanlar ise Ebû Amr ve Hafs başta olmak üzere ismi sayılmayanlardır.

Örnek 2:

فَإِنْ عُرِّ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأَخْرَجَ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأُولَآئِ فَإِقْسِمَا بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

“(Eğer sonradan) o iki kişinin günaha girdikleri (yalan söyledikleri) anlaşılırsa, o zaman, bu öncelikli şahitlerin zarar verdiği kimselerden olan başka iki adam, onların yerine geçer ve “Allah’a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden elbette daha gerçektir. Biz hakkı da çiğneyip geçmedik. Çünkü o takdirde biz elbette zalimlerden oluruz” diye yemin ederler.”⁴⁴⁰

Bu ayetin nuzül sebebiyle ilgili bir rivayet Buhâri, Darakutni, Taberi ve İbn Münzir’in eserlerinde yer almaktadır. Bu müellifler ilgili rivayeti İkrime’den o da İbni Abbas’tan şu şekilde aktarmıştır: “Temim ed-Dari ile Adiyy b. Bedda Hristiyan iki kişiydi. Bunlar cahiliye döneminde Mekke’ye gelir, ticaret yapar, orada uzun süre kalırlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret ettikten sonra onlar ticaretlerini Medine’ye çevirdiler. Amr b. As’ın azatlısı Budeyl’de ticaret maksadıyla yola çıkıp Medine’ye geldi. Bu üçü hep birlikte Şam’a doğru ticaret maksadıyla yola koyuldular. Yolun bir bölümünde Budeyl rahatsızlandı. Kendi eliyle bir vasiyet yazdı, sonra da bu vasiyeti eşyasının arasına bırakıp iki yol arkadaşına tavsiyede bulundu. Budeyl ölünce eşyasını açıp baktılar. Ondan bir şey (altın işlenmiş gümüş bir kap) alıp sonra malını olduğu gibi muhafaza ettiler. Medine’ye,

⁴³⁸ Mâide Sûresi 5/67. Ayet.

⁴³⁹ İbn Mücahid, **Kitabu’s-Seb’a**, s.246. İmam İbn Haleveyh, **el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’**, s.133. el-İsbehani, **el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr**, s.236. İbn Ğalbun, **Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat**, s.247. ed-Dâni, **et-Teyisir**, s.100. Ay. Müellif **Camiu’l Beyan**, s.485. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’** s.358. İbnu’l-Bâziş, **el-İkna’**, c.2 s.635. İbnü’l-Cezerî, **Takribu’n-Neşr**, s.141. Paluvi, **Zübdetü’l-İrfan**, s.51. Hakim Hamid, **Mushafu’s-Sahabe**, s.119. Muhammed Fahd Haruf, **el-Müeyesser**, s.119. Ahmed İsa Me’sarâvî, **el-Kamilu’l-Mufasssal**, s.119.

⁴⁴⁰ Maide Sûresi 5/107. Ayet.

aile halkı yanına geldiler, eşyasını onlara teslim ettiler. Aile halkı Budeyl'in eşyasını açınca yazdığı vasiyeti ve eşyası arasında bulunanları gördüler. Ancak vasiyette yazdığı halde bir şeyi bulamadılar. İki yol arkadaşına bulamadıkları şeyi sordular, onlar da “Bizim onun adına muhafazaya aldıklarımız ve bize verdiği bunlardan ibarettir” dediler. Bu sefer mirasçıları “İşte onun kendi eliyle yazdığı mektup” dediler. Arkadaşları, “Biz ona ait bir şeyi gizlemiş değiliz” deyince mirasçılar Hz. Peygamber'in huzuruna şikayette bulunmaya gittiler. Bunun üzerine şu, “Ey müminler! Sizden birinize ölüm gelip çatığında...”⁴⁴¹ ayet-i kerimesi nazil oldu ve sonra Rasûlullah ikindi namazı akabinde onlardan şu şekilde yemin etmelerini istedi: “Kendisinden başka hiç bir ilah bulunmayan Allah adına yemin ederiz ki, bundan bir şey gizlemiyoruz.” Daha sonra iki yol arkadaşı Allah'ın dilediği kadar bir süre böylece kaldılar. Bilahare beraberlerinde altınla süslenmiş bir gümüş kabın olduğu ortaya çıktı. Aile halkı, “İşte bu onun eşyalarındandır” deyince, ikisi de, “Doğrudur, fakat biz bunu ondan satın almıştık. Yemin ettiğimiz vakit de bunu söz konusu etmeyi unuttuk ve kendimizi yalancı çıkarmaktan da çekindik” dediler. Yine Hz. Peygamber'in huzurunda davalastılar ve bu ayeti kerime nazil oldu. Bu sefer Rasûlullah ölenin aile halkından iki kişinin, öbürlerinin gizledikleri ve sakladıkları şeylerin ölene ait olduğuna dair yemin etmelerini ve böylelikle o şeye hak kazanmalarını emretti. Daha sonra Temim ed-Dari İslam'a girdi ve Hz. Peygamber'e biatta bulundu. Şöyle diyordu: “Allah ve Rasulü doğru söylemiştir, o kabı ben almıştım.”⁴⁴² Özetle; müfessirlerin ittifakla belirttiklerine göre bu ayeti kerimenin nüzul sebebi, o vakit Hristiyan iki kişi olan Temim Dari ile Adıyy b. Bedda ve onlarla beraber Amr b. As'ın Müslüman olan azatlısı Budeyl b. Ebi Meryem ile birlikte Şam'a doğru ticarete çıkmalarıdır.

Bu ayetin “استحق” ve “الاوليان” kelimelerini kıraat imamaları farklı okumuşlardır. Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs'ın dışında kalan bütün kurra “استحق” kelimesini meçhul (edilgen) halde kıraat etmişler.⁴⁴³

⁴⁴¹ “Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsunuz da Allah adına, “Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde şüphesiz günahkârlardan oluruz” diye yemin ederler.” Maide Sûresi 5/106. Ayet.

⁴⁴² et-Taberi, **Camî'ü'l Beyan an Te'vîl'l-Kur'an**, c.3 s.441-2. Süyûtî, **ed-Dürü'l-Men'sur**, c.5 s.575-6. el-Kurtubî, **el-Camî li-Ahkâm'l-Kur'an**, c.6 s.472. Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîr'l-Munîr**, Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy vd. Risale Yayınları, İstanbul 2013, c.4 s.95-6.

⁴⁴³ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'a**, s.249. İmam İbn Haleveyh, **el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.135. el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.237. İbn Ğalbun, **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, s.248. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.359. İbnü'l-Bâziş, **el-İkna'**, c.2 s.636. İbnü'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.141. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.546. el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye**, s.254. Ahmed İsa Me'sarâvî, **el-Kamilu'l-Mufassal**, s.125.

Bu kelime isti'f'al babına konduğunda: “bir şeyi hak etmek, suçlu cezaya müstehak olmak” gibi manaları ifade eder.⁴⁴⁴ Bu fiilin faili meçhul halde getirilip okunduğunda mana “...haklarına tecavüz edildiği ölüye daha layık olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır...” şeklinde olur.

Âsım'ın birinci râvîsi Ebu Bekir Şu'be b. Ayyaş “الاوليان” kelimesini “الاوليين” şeklinde okur. Dolayısıyla bu kelime “الذين” ismi mevsulünün sıfatı veya bedelü minhi olur ya da “عليهم” kelimesinde yer alan zamirin bedeli olur.⁴⁴⁵ Ayrıca Hamza, Yakup ve Halef de bu şekilde okumuşlardır.⁴⁴⁶ “önce, ilk, birinci, temel, başlangıç, yorumlamak” gibi manalara gelen “اول”⁴⁴⁷ kelimesini çoğul sırasıyla okuyan imamlara göre ise mana şu şekilde olur: “... (şahitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye öncelikli olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır...”

Örnek 3:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَءِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“O gün Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruhü'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, “Bu ancak açık bir büyüdür” demişlerdi.”⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ İbn Manzur, حقق maddesi **Lisanü'l-Arab**, c.2 s.942.

⁴⁴⁵ el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.237. İbn Ğalbun, **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, s.248. İbn Şüreih, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.359. İbnu'l-Bâziş, **el-İkna'**, c.1, s.636.

⁴⁴⁶ İbn Mücahid, **Kitabu's-Seba'**, s.249. İmam İbn Haleveyh, **el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.135. el-İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.237. İbn Ğalbun, **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, s.248. İbn Şüreih, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.359. İbnu'l-Bâziş, **el-İkna'**, c.2 s.636. İbnu'l-Cezerî, **Takribu'n-Neşr**, s.141. el-Benna, **İthaf**, c.1 s.546. el-Kâdi, **el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye**, s.254. Ahmed İsa Me'sarâvî, **el-Kamilu'l-Mufasssal**, s.125.

⁴⁴⁷ İbn Manzur, اول maddesi **Lisanü'l-Arab**, c.1 s.174.

⁴⁴⁸ Maide Sûresi 5/110. Ayet.

Bu ayeti kerimede yer alan “طِيرًا” kelimesi ve “سِحْرٌ” kelimesi kıraat imamlarınca farklı okunmuştur. “طيرا” kelimesini ilk geçtiği şekliyle okuyan imamlar: Ebû Amr ve Âsım’dır. Nâfi bu kelimeyi ismi fail kalıbında “طَاءِرًا” şeklinde okur.⁴⁴⁹ Bu kelime “uçmak, havada yükselmek, iki kanatlı kuş, uğurlu veya uğursuz sayılan şey, insanın rızkı, dimağ, hayır veya şerden nasip” gibi manaları ihtiva etmektedir.⁴⁵⁰ Genel kabul görüşe göre “طير” kelimesi kuş manasını ifade etmektedir. Bu kelimeyi ismi fail kalıbında okuyan imamlara göre mana “uçan” şeklinde şöyle olur: “...Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal uçuyordu (uçan oluyordu).”

“سحر” Kelimesini kıraat imamlarından Hamza, Kisâî ve Halef “س” harfinden sonra “ا” harfi ekleyerek ismi fail vezninde (سَاحِر) okumuşlardır.⁴⁵¹ Bu okuyuşa göre doğrudan doğruya sihri yapan kişiye işaret olunmaktadır ki, bu zat kişilerin iddia ettiklerine göre Hz. İsa’dır. Buna göre mana: “Bu şahıs, apaçık bir sihirbazdan başka bir şey değildir” olur.⁴⁵²

Yukarıda verilen iki örnek ayete ilaveten kelime yapısının değişmesiyle ortaya çıkan ancak anlamı etkilemeyen dört ayette daha kıraat farklılıkları vardır. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1- وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَآتَاكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ

“Bir zamanlar Mûsa kavmine şöyle demişti: “Ey kavmim! Allah’ın size lutfettiği nimeti hatırlayın. Zira O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar kıldı ve âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”⁴⁵³

Mâide Sûresi 20. Ayette yer alan “الانبياء” kelimesini Nâfi “ي” harfini “ء” hemze harfine çevirerek okumaktadır.⁴⁵⁴ (الأنبياء). Aynı kelime 81. ayette tekrardan gelmektedir.

2- فَلَا تَخْشَوْا النَّاسَ وَالْخَشْيَةَ وَلَا تَنْتَرُوا بِآيَاتِي تَمَنَّا قَلِيلًا

⁴⁴⁹ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seb’a*, s.249. İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba*, s.135. İbnü’l-Cezerî, *Takribu’n-Neşr*, s.141. Hakim Hamid, *Mushafu’s-Sahabe*, s.126. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müeyesser*, s.126. Ahmed İsa Me’sarâvî, *el-Kamilu’l-Mufasssal*, s.126.

⁴⁵⁰ İbn Manzûr, طير maddesi *Lisanü’l-Arab*, c.4 s.2735. Sarı, *el-Mevarid*, s.950-1.

⁴⁵¹ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seb’a*, s.249. İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba*, s.135. el-İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.237. İbn Ğalbun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.249. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba* s.359. İbnü’l-Bâziş, *el-İkna*, c.2 s.636. İbnü’l-Cezerî, *Takribu’n-Neşr*, s.141. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.548. el-Kâdi, *el-Vafi fi Şerhi’s-Şatibiyye*, s.254. Hakim Hamid, *Mushafu’s-Sahabe*, s.126. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müeyesser*, s.126. Ahmed İsa Me’sarâvî, *el-Kamilu’l-Mufasssal*, s.126.

⁴⁵² İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İFAV., İstanbul 2018, s.186.

⁴⁵³ Mâide Sûresi 5/20. Ayet.

⁴⁵⁴ Hakim Hamid, *Mushafu’s-Sahabe*, s.111. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müeyesser*, s.111. Ahmed İsa Me’sarâvî, *el-Kamilu’l-Mufasssal*, s.111.

“O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da ayetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın.”⁴⁵⁵

Mâide 44. Ayette geçen “وَاحْشُونُ” cümlesinin sonuna aidiyet “ي”sı ekleyerek okuyan imamlar: Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Yakup’tur.⁴⁵⁶ “و” harfî atıf harfidir. “احشو” fiili; emri hazır sonda bulunan “و” failidir. “ن” harfî vikayedir hazf olan aidiyet “ي”sını korumak için gelmiştir. Fakat “ي” harfî diğer kıraatlerde hazf olmuştur.⁴⁵⁷

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ آيْمَانِهِمْ أَنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَاصْبِرُوا خَاسِرِينَ-3

“İman edenler de “Sizinle beraber olduklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin edenler bunlar mıydı?” derler. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş, sonuçta hüsrana uğramışlardır.”⁴⁵⁸

Mâide 53. ayette geçen “وَيَقُولُ” kelimesi kıraat imamlarınca farklı okunmuştur. Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef vav’lı, “و” harfini dahil etmeyerek Nâfî, İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir ve Ebû Ca’fer (يَقُولُ) şeklinde okumaktadır. “و” harfî ile fiil arasına gizli bir “ن” varmış hükmünde fiili nasp halinde okuyan imamlar ise Ebû Amr ve Yakup’tur.⁴⁵⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar.”⁴⁶⁰

Mâide 54. ayette yer alan “مَنْ يَرْتَدَّ” fiili meczum muzaaf bir fiildir. Son iki harfinin aynı olması hasebiyle idğam gerçekleşmiştir. Bu fiillerin son harfî sukûnü arız olduğu zaman hem idğam edilmesi hem de tahkikli okunması caizdir. Başına cezm edici bir edat geldiğinden sonu sukûnü arız olmuştur. Dolayısıyla “يَرْتَدَّ” şekliyle okunması caizdir. İdğam yapıldığında ise “يَرْتَدَّ” şeklinde okunur. Bu da caizdir. Fetha hareke verilmesinin

⁴⁵⁵ Mâide Sûresi 5/44. Ayet.

⁴⁵⁶ İbn Mücahid, *Kitabu’s-Seba’a*, s.243. İmam İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’a*, s.130. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’a* s.365. el-Benna, *İthaf*, c.1 s.535. Hamid, *Mushafu’s-Sahabe*, s.115. Muhammed Fahd Haruf, *el-Müeyesser*, s.115.

⁴⁵⁷ Muhammed İbrahim, *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, s.115.

⁴⁵⁸ Mâide Sûresi 5/53. Ayet.

⁴⁵⁹ İbn Haleveyh, *el-Hucce fi’l-Kıraati’s-Seba’a*, s.131-2. İsbehani, *el-Ğayetü fi’l-Kıraati’l-Aşr*, s.234. İbn Ğalbun, *Kitabu’t-Tezkira fi’l-Kıraat*, s.246-7. İbn Şüreyh, *el-Kafi fi Kıraati’s-Seba’a* s.357

⁴⁶⁰ Mâide Sûresi 5/54. Ayet.

sebebi “اﺧﻒ ﺍﻟﺤﺮﻛﺎﺕ” hafif hareke olmasından dolayıdır.⁴⁶¹ Bu yeri idğam etmeksizin okuyan imamlar: Nâfî, İbn-i Âmir ve Ebû Ca’fer’dir. İdğamlı okuyan imamlar ise şunlardır; İbn Kesir, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâî, Yakup ve Halef’tir.⁴⁶²

⁴⁶¹ Ebu Hanife, **Maksut**, s.206-7.

⁴⁶² İbn Haleveyh, **el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba'**, s.132. İsbehani, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, s.235. İbn Ğalbun, **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, s.247. İbn Şüreyh, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'** s.357 el-Benna, **İthaf**, c.1 s.538. Paluvi, **Zübdetü'l-İrfan**, s.51.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in ilk ayetleri 610 yılında, Mekke'de Hıra mağrasında inmeye başladı. İlk inen ayetler Alak sûresinin ilk beş ayetiydi. Kur'an'ın nuzûlü اَفْرَأ oku emri ile başladı. Aynı kökten gelen kıraat kelimesi de, ayeti kerimelerin Hz. Peygamber'e inmesi ve Rasûlüllah'ın inen ayetleri diliyle telaffuzundan itibaren ortaya çıktı. Hz. Peygamber Kur'an ayetlerini sahabeye okuyor, hem de nasıl okunacağını öğreterek kıraat eğitimi veriyordu. Bu eğitim-öğretimden geçen sahabiler diğer sahabilere, tabiin nesline Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunacağını Rasûlüllah'dan aldıkları şekilde öğretiyorlardı. Böylece kıraat eğitim ve öğretim metodu asrı saadette başlamış oldu.

Daha sonraki dönemlerde Kur'an-ı Kerim'in manasını koruma konumunda ki lafzına hassasiyet gösteren, kılı kırk yaran ender imamlar ortaya çıktı. Artık Kur'an kıraati bu nadir şahsiyetlerin isimlerince anılmaya başladı. Fakat Kıraat-i Aşere imamlarına nisbet edilen kıraatler imamların şahsi görüşleri de değildi. Her bir imama nisbet edilen kıraatler o isimlerle meşhur oldukları için isimlerine isnat edildi. Çünkü bu kıraat imamları kıraatlerini sahabe ve tabiinden veya etbut'tabiin'den almak sûretiyle bu ilimde otorite sahibi olmuş ve kendi aldıkları kıraatleri/harfleri sistematik hale getirmişlerdi. Dolayısıyla bunu sistematik hale getirdikleri için kendi isimleriyle anılmış ve meşhur olmuşlardı.

Zamanla bazı imamların kıraatleri terk edilmişken bazı imamların kıraatleri de okunmaya devam etmiştir. Onlardan Nâfi kıraatinin Kâlûn rivâyeti Tunus ve Mısır'ın bazı yörelerinde ve Libya'da, Verş rivayeti Mısır ve Kuzey Afrika'da, Ebû Amr'ın kıraati de Sudan, Nijerya ve Orta Afrika ülkelerinde, Asım'ın Hafs rivayeti ise Müslümanların çoğunluğu tarafından okunmaktadır. Nâfi, Ebû Amr ve Âsım kıraatlerinin çalışma konusu yapılmasının temel nedeni günümüz Müslümanlarınca yaygın olarak namazlarda okunmasıdır. Zira bu üç kıraatle birlikte diğer yedi kıraat (İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Hamza, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir'in kıraatleri) de Kur'an tilavetinde, eğitim ve öğretimde yerini bulmaktadır. Bu kıraatlerin hepsi Kur'an'ın lafzi okunuşunun göstergesidir.

Çalışmada, ülkemizde ve birçok ülkede kıraatleri namazlarda okunan ve eğitim-öğretimi yapılan Nâfi, Ebû Amr ve Âsım'ın hayatları ve kıraat özellikleri Mâide sûresi çerçevesince ele alındı. Bahsi geçen imamların kıraatlerinin fonetik ve ferşî okuyuş farklılıklarına ilgili yer verildi. Fonetik farklılıkların anlama etki etmediği örneklerle gösterilirken ferşî

farklılıkların ayetlerin anlamına zenginlik kattığı hatta aynı ayette farklı iki hükmü oluşturabileceğine bile işaret edildi. Çalışmada şu sonuçlara ulaşıldı:

- a. Nâfi, Ebû Amr ve Âsım kıraatleri Dünya Müslümanlarınca okunan yaygın üç kıraattir. Namazlarda Kur'an kıraati olarak okunmakta eğitim ve öğretimi Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmektedir.
- b. Mâide sûresi, içinde abdest ayetini barındırmasının yanında çeşitli fikhî hükümleri ve ahlaki hükümleri içermektedir. Ayrıca ilgili üç kıraat imamının hem fonetik hem de ferşî okuyuş farklılıklarını içeren ayetler muhtevîdir.
- c. Mâide suresindeki istiaze, besmele, med, sıla vb. fonetik okuyuş farklılıklarının anlama etki etmediği görülmüştür.
- d. Harekenin, fiil kalıbının ve kelime yapısının değişimi ile anlam değişmekte veya zenginleşmektedir.
- e. Mâide sûresinde harekenin farklı okunmasıyla gerçekleşen ferşî farklılıklar 13 tanedir. Özellikle abdest ayetindeki kıraat farklılığının uygulama farklılığına ve mezhebî anlamlandırmalara zemin hazırladığı görülmektedir.
- f. Fiil kalıbının değişmesiyle ilgili kıraat farklılıklarının yer aldığı ayetler 5 tanedir ve 41, 89, 101, 112 ve 115. ayetlerdir. Bu konu içinde değerlendirilen 89. ayetin yemin keffareti ile ilgili fıkhi konulara kapı açtığı ve diğer ayetlerde olan kıraat farklılıklarının ise manada ufak farklılıklarla birlikte anlama zenginlik kattığı tespit edilmiştir. Fakat bu farklılıklar cümlelerin manasını tamamen değiştirecek nitelikte de değildir.
- g. Kelime yapısının değişmesiyle ilgili bulunan ayetler ise 67, 107 ve 110. ayetlerdir. Bu ayetlerde bulunan kıraat farklılıklarının da ayetlere farklı manalar kazandırdığı görülmüştür.

Kıraat imamlarının Mâide sûresinde bulunan bazı kelimeleri farklı okumasıyla elde edilen semere Kur'an-ı Kerim'in mana/anlam zenginliğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu kıraatler Kur'an'ı okumada kolaylık sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

ABDÜLGANİ Abdülfettah el-Kadi, **el-Vafi fi Şerhi's-Şatibiyye fi'l-Kıraati's-Seba'**, Nşr. Mektebetü's- Sevadi, Cidde 1999.

ADIGÜZEL Mehmet, **İmam Nâfi ve Kıraatı'nın Özellikleri**, Ata.Ünv. SBE Yayınlanmamış YLT., Erzurum 1993.

AHMED Aliyyü'l-İmam, **Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'an'ın 10 Kıraati**, İnkilap Yayınları, İstanbul 2010.

AKKUŞ Murat, **“İbn Âşûr'un Tefsirinde Fonetik Yönden Kıraatlerdeki Farklılıklar”**, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Volume III, Issue I, Nevşehir, 2018, s. 1-2.

____ **“Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)”**, *MÜTEFEKKİR*, c. 2, sy. 3, Haziran, 2015, s.151-176.

____ **Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: “et-Tahrîr ve't-Tenvîr” Örneği**, (Basılmamış Doktora Tezi), RTEÜSBE, Rize.

ALTINKULAÇ Tayyar, Hafs b. Süleyman b. el-Muğire, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, c:15, TDV Yayınları, Ankara 1997.

____ **“Kâlûn”**, **DİA.**, c:24, TDV Yayınları, Ankara 2001.

____ **“Verş”**, **DİA.** c:43, TDV Yayınları, Ankara 2013.

____ **“Sûsî”**, **DİA.** c:37, TDV Yayınları, Ankara 2009.

____ **“Dûrî”**, **DİA.** c:10, TDV Yayınları, Ankara 1994.

BİLMEN Ömer Nasuhi, **Büyük İslam İlmihali**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

____ **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri**, Akçağ Yayınları, Ankara 1991

BİRGİVİ Takiyuddin Mehmet, **İzhar**, Yasin Yayınevi, İstanbul ts.

BİRİŞİK Abdulhamit, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa 2014.

BUHARİ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire el-Cufi, **Sahihu'l-Buhâri**, Nşr. Müessesetü'r-Risale, Suriye/Dımeşk 2018.

CANAN İbrahim, **Kütübü Sitte Hadis Ansiklopedisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ÇETİNER Bedrettin, **Esbab-ı Nüzul**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2002.

- ÇETİN Abdurrahman, **Kur'an Okuma Esasları**, Emin Yayınları, İstanbul 2017.
- DEMİRCİ Muhsin, **Tefsir Usulü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2008.
- DÖNDÜREN Hamdi, **Delilleriyle İslam İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 1991.
- EBU HANİFE Numan b. Sabit b. Zuta b. Mah, **Maksut**, Yasin Yayınevi, İstanbul 2007.
- el-BÂZİŞÎ Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensari, **el-İkna' fi'l-Kıraati's-Seba'**, Thk. Abdülmecit Kaddaş, Nşr. Ümmül Kura Üniv. Mekke 1403/1983.
- el-BENNÂ/DİMYATÎ Ahmed ibn-i Muhammed, **İthaf-u Fudaili'l-Beşer bi'l-Kıraati'l-Erbe'ati'l-A'ser**, thk. Dr. Şaban Muhammed İsmail, Mektebet-i Nur, Beyrut 1987.
- el-CÜZAYY Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer, **el-Münteha ve fihî Hamse Aşrate Kıraat**, thk. Muhammed Şefa'at Rabbani, nşr. Mecma' Melik Fahd li Tabaali'l-Mushaf, Medine 2013.
- ed-DANÎ Ebû Amr Osman b. Said, **Camî'u'l Beyan fi'l-Kıraati's-Seba' el-Meşhura**, thk. Muhammed Suduk el-Cezairi, Daru'l-Kitabi'l İlmiyye, Lübnan 2005.
- _____ **et-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seba'**, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1984.
- el-İSBEHANÎ Ahmed b. Hüseyin b. Mihran, **el-Ğayetü fi'l-Kıraati'l-Aşr**, thk. Muhammed Ğayyas el-Cenbaz, Daru's-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, Riyad 1990.
- el-HALEBÎ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, **Mülteka el-Ebhur**, Tahkik: Süleyman b. Halil Ğavici, Nşr: Daru'l-Beyruti, Dimeşk 2005.
- el-KÂDÎ Abdülfettah, **el-Büdurü'z-Zahire fi'l-Kıraati'l- Aşeri'l-Mütevati're min Tariki's-Şatibiyye ve'd-Durra**, Mektebetü Enes İbn Malik, Mekke 2002.
- el-KAYSÎ Mekki b. Ebi Tâlib, **el-İbane an Meani'l- Kıraat**, thk. Abdülfettah İsmail Şelebi, Matbatu Nehdeh, Kahire ts.
- es-Subhi Salih, **Kur'an İlimleri**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2015.
- es-SEHAVÎ Ebu'l-Hasen Alemuddin Ali b. Muhammed b. Abdussamed, **Cemalü'l-Kurra ve Kemalü'l-İkra'**, Tahkik: Ali Hüseyin el-Bevvab, Nşr: Mektebetü't-Türas, Mekke 1987.
- eş-ŞATIBÎ Ebu Muhammed el-Kasım b. Firruh b. Halef er- Ruayni, **Metnu's-Şatibiyye**, Thk. Muhammed Temim ez-Zabi, Mektebetü Daru'l-Hüda, Medine 2010.

EŞ-ŞEYBÂNÎ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Mervezî, **el-Müsned**, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-Hadis, Kahire 1995.

et-TAVİL Seyyid Rızk et-Tavil, **fi Ulumi'l-Kıraat Medhal ve Dirase ve Tahkik**, el-Mektebetü'l-Faysaliyye, Mekke 1985.

FIRAT Yavuz, **Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü**, Çelik Yayınevi, İstanbul 2018.

GÜLLE Sıtkı, **Açıklamalı Örnekleriyle Tecvid İlmi**, Huzur Yayınları, İstanbul 2005.

HAMİD Hakim, **Mushafu's-Sahabe fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevatira min Tarihi's-Şatibiyye ve'd-Durre**, Thk. Cemalettin Muhammed Şerif, Nşr: Daru's-Sahabe, Tanta/Mısır 2004.

HARUF Muhammed Fahd, **el-Müyesser fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevatira min Tarihi Tayyibeti'n-Neşr ve'l-Kıraati'l-Erba' eş-Şaaze ve Tevcihuha**, Daru İbn-i Kesîr, Dimeşk/Suriye 2016.

HUSARÎ Mahmud Halil, **Ehsenü'l-Eser fi Tarihi'l-Kurrai'l-Erbeati 'Aşer**, Neşr. Şemerli, Kahire 1965.

____ **Ahkamu'l-Kıraati'l-Kur'an-ı Kerim**, Nşr. Mektebetü'l-Mekkiyye Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Mekke 1999.

İBN CEZERÎ Ebu'l Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, **Müncidü'l-Mukriin ve Murşidü't-Tâlibin**, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.

____ **en-Neşr fi'l- Kıraati'l-Aşr**, thk. Ali Muhammed Dabba', Darul Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut 2010.

____ **en-Neşr**, thk. Muhammed Mahmud eş-Şinkıtiyy, Nşr, Melik Fahd li-Tiba'ti'l-Mushafu's-Şerif, Medine 2013.

____ **Takribu'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr**, Darul Kitabul İlmiyye, Beyrut 2002.

____ **Ğayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra**, Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2006.

____ **Mukaddimetü'l-Cezeri ve Tercümesi**, Hazırlayan: M. Sadi Çögenli, Asitane Yayınevi, Üsküdar/İstanbul ts.

İBN ĞALBUN Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmün'im , **Kitabu't-Tezkira fi'l-Kıraat**, Thk. Said Salih Züa'yime, Nşr, Daru İbn Haldun, İskenderiyye 2001.

İBN HALEVEYH Ebu Abdullah el-Hüseyin b. Ahmed, **el-Hucce fi'l-Kıraati's-Seba'**, Thk. Abdulalissalim Mükerrrem, Daru's-Şuruf, Beyrut 1979.

İBN MÜCAHİD Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temimi Ebûbekir el-Bağdadi, **Kitabu's-Seb'a fi'l-Kıraat**, thk. Şevki Dayk, Daru'l Mearif, Mısır/Kahire 1980.

İBRAHİM Tayyip Muhammed, **İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim**, Nşr: Daru'n-Nefas, Beyrut/Lübnan 2009.

İBN MANZUR Ebu'l-Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükrem b. Ali b. Ahmet el-Ensari, **Lisanü'l-Arab**, Kahire ts.

İBN ŞÜREYH Ebu Abdullah er-Ruayni el-İşbili el-Endulusi, **el-Kafi fi Kıraati's-Seba'**, thk. Salim b. Ğarmillah b. Muhammed ez-Zehrani, Nşr.Ümmül Kura Üniv. Basılmış Dr.Tezi, Mekke h.1419.

KARAÇAM İsmail, **Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi**, İFAV., İstanbul 2018.

KARAMAN Hayretti, vd. **Kur'an Yolu Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016.

KÜÇÜKAŞÇI Mustafa Sabri, Harre Savaşı, **DİA**. c:16 TDV. Yay., ANKARA 1997.

KURTUBÎ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh, **el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an**, Çev: M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yayınları, İstanbul 2004.

ME'SARAVÎ Ahmed İsa, **el-Kamilu'l-Mufasssal fi'l-Kıraati'l-Erba'ti'l-Aşer**, Nşr: Daru'l-İmami's-Şatibiyy, Kahire 2009.

MEVDÛDÎ Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 2006.

MUKATİL Ebu'l-Hasen b. Süleyman b. Beşir el-Ezidi bi'l-Velai'l Belhi, **Tefsiru Mukati'l b. Süleyman**, Thk. Ahmed Ferid, Nşr. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan/Beyrut 2003.

MÜSLİM Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac b. el-Kuşeyri, **el-Camiu's-Sahih**, Neşr: Daru't-Tayyibe, Riyad 2006.

MOLLA EFENDİ Muhammed Emin b. Abdullah, **Umdetü'l-Hallan fi İzahı Zübdetü'l-İrfan**, el-Mektebetül Hanefiyye Yayınevi, İstanbul ts.

NÜVEYRÎ Ebul Kasım Muhammed b. Muhammed b. Ali, **Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l Kıraati'l-Aşr**, Thk. Mecdi Muhammed Surur Sad Baslum, Nşr. Daru'l-Kütübül İlmiyye, Lübnan/Beyrut 2003.

PÂLÛVÎ Abdülfettah, **Zübdetü'l-İrfan**, Asitane Yayınevi, İstanbul ts.

SABIRLI Halil İbrahim, **Ebû Amr'ın Kıraat İlmi ve Arap Dilindeki Yeri**, Selçuk Üniv. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002.

SARI Mevlüt, **el-Mevarid**, İpek yayınları, İstanbul, ts.

SÂBÛNÎ Muhammed Ali, **et-Tibyan fi Ulumi'l-Kur'an**, Darul Ceyl, Beyrut ts.

_____ **Safvetü't-Tefasir**, Nşr. Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut 1981.

SEYYÎD 'ACMÎ Abdülfettah el-Musrafiyy, **Hidayetü'l-Kâri ila Tecvidi Kelami'l-Bari**, Nşr. Mektebetü Tayyibe, Medine 2009.

SÜYUTÎ Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, **el-İtkan fi'l-Ulumi'l-Kur'an**, thk. Mustafa Dib Buğa, Daru'l-İbn-i Kesîr, Beyrut 1993.

_____ **el-İtkan fi'l-Ulumi'l-Kur'an**, thk. Mustafa Şeyh Mustafa (Şuayb el-Arnaut) Beyrut 2008.

_____ **ed-Dürü'l-Men'sur fi't-Tefsiri'l-Me'sur**, Tahkik: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Nşr: Merkezü Hicr, Kahire 2003.

_____ **ed-Dürü'l-Men'sur fi't-Tefsiri'l-Me'sur**, Nşr: Daru'l-Fikr, Beyrut/Lübnan 2011.

SÜDDÎ Ebu Muhammed İsmail b. Abdurrahman el-Kebir, **Tefsiru'l-Süddi'l-Kebir**, Thk: Muhammed Ata Yusuf, Nşr: Daru'l-Vefa, Mansura/İskenderiyye 1993.

Sorularla İslamiyet Ömer Tellioğlu, **Mâide Sûresi**,

(<https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/Mâide-sûresi>), (ET:25.03.2019).

ŞENTÜRK Lütfi ve YAZICI Seyfettin, **İslam İlmihali**, DİB Yay., Ankara 2010.

TABERÎ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Camiu'l Beyan an Te'vili'l-Kur'an**, Çev: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

TAYYAR Müsaid b. Süleyman, vd. **Mevsuatü't-Tefsiri'l-Me'sur**, Haz: Merkezü'd-Dirasaat ve'l-Malumaati'l-Kur'aniyye el-İmamı Şatibiyye Enstitüsü (Cidde), Nşr: Daru İbn Hazım, Beyrut/Lübnan 2017.

TALU Mehmet, **Türkçe-Osmanlıca-Arapça Tecvid İlmi**, Tereke Yayınevi, İstanbul 2010.

TETİK Necati, **Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi**, İşaret Yayınları, Ankara 1990.

TİRMİZÎ Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid), **Sünen-i Tirmizi (el-Câmiu'l-Kebir)**, Thk.Beşşar Avvâd Maruf, Nşr: Daru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut 1996.

_____ **Sünen-i Tirmizi/Kur'an'ın Tefsiri**, Çev. Abdullah Parlıyan, Konya 2004.

ÜNLÜ Demirhan, **Kur'an-ı Kerim Tecvidi**, TDV.Yayınları, Ankara 2005.

ZEHEBÎ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Ma'rifetü'l-Kurrai'l-Kibar Ale't-Tabakati ve'l-Asar**, Thk. Tayyar Altinkulaç, TDV Yayınları, İstanbul 1995.

ZEHEBÎ Mustafa Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, Darul Hadis, Kahire 2012.

ZERKEŞÎ Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1972.

ZÜRKÂNÎ Muhammed Abdülazim, **Menahilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an**, thk. Fevvaz Ahmed Zemerli, Daru'l-Kitabul Azli, Beyrut 1995.

ZUHAYLÎ Vehbe b. Mustaf, **et-Tefsiru'l-Munir fî'l-Akide ve's-Şeria' ve'l-Menhec**, Daru'l-Fikri'l-Muasir, Dimeşk 1997.

_____ **et-Tefsiru'l-Munir**, Çev: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy vd., Risale Yayınları, İstanbul 2013.

_____ **İslam Fıkhi Ansiklopedisi**, İlmi Müşavir: M. Emin Saraç, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994.

